

Retorika és stilisztika – 1.
Retorikai és stilisztikai alapismeretek

Učebný materiál bol napísaný a vydaný s finančnou podporou EÚ
v rámci projektu s názvom:
**„Zvyšovanie kvality vzdelávania tvorbou a inováciou študijných
programov, rozvojom ľudských zdrojov a podporou
kariérneho poradenstva“**
(ITMS: 26110230108)
spolufinancovaného z Európskeho sociálneho fondu.

Az oktatási segédanyag
**„Az oktatás minőségének növelése a tanulmányi programok
kialakításával és innovációjával, továbbá az emberi erőforrások és a
karrier-tanácsadás fejlesztésével“**
(ITMS: 26110230108)
projekt keretén belül jött létre. A projekt európai uniós források
felhasználásával valósult meg.

**Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je
spolufinancovaný zo zdrojov EÚ**

Projekt je spolufinancovaný z Európskeho sociálneho fondu.

ThDr. Somogyi Alfréd, PhD

RETORIKA ÉS STILISZTIKA – 1.

REROTIKAI ÉS STILISZTIKAI ALAPISMERETEK

EGYETEMI JEGYZET

Selye János Egyetem Református Teológiai Kar
Komárom, 2015

Lektorálta
ThDr. Erdélyi Géza
Mgr. Lévai Attila, PhD

© ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
© Selye János Egyetem, Komárom

ISBN 978-80-8122-125-5

„Nullum est iam dictum, quod non sit dictum prius”
Nem lehet olyat mondani, amit ne mondtak volna már
(Terentius, Kr.e. 185-155)

A jegyzet az irodalomjegyzékben feltüntetett szakirodalomból való tartalmi
merítéssel és annak átszerkesztésével is készült.

Tartalomismertetés

ELMÉLETI RÉSZ

I. RETORIKA

1. A „retorika” szó értelme és a kifejezés tartalmának formálódása az ókorban.....	11
2. A „retorika” szó mai értelme.....	14
3. A szónoklattan értelmezése a református lelkipásztori szolgálat szempontjából.....	15
4. Elméleti bevezetés – rendszerezés.....	17
4.1. A nyelvről.....	17
4.1.1. Mi a nyelv és mi a beszéd?.....	17
4.1.2. A nyelv és a nemzet.....	19
4.1.3. A nyelv, mint jelrendszer.....	20
4.1.4. A nyelvek osztályozása.....	22
4.1.5. A magyar nyelv rövid leírása, érdekességek.....	22
4.2. Szövegszerkesztés.....	24
4.3. Hogyan építünk fel egy szöveget?.....	26
5. A beszédírás folyamata.....	32
5.1. A kommunikáció előkészítése.....	32
5.2. Maga a kommunikációs tevékenység.....	33
5.3. A kommunikációs folyamat lezárása.....	36
5.4. A beszédkészítés folyamatának állomásai – összefoglalás.....	37
5.5. A klasszikus beszéd tartalmi felépítése.....	37
5.5.1. Bevezetés.....	37
5.5.2. Tárgyalás.....	37
5.5.3. Befejezés.....	40
5.5.4. Kitérők.....	41
6. Beszédműfajok.....	41
7. A szónok.....	44
7.1. A református lelkipásztor, mint szónok.....	44
7.1.1. Belső kritériumok.....	45
7.1.2. Külső kritériumok.....	46

---

8. Retorikai alapműfajok.....	47
8.1. Az ünnepi beszéd.....	47
8.2. Szónoklat – alkalmi beszéd	48
8.3. Az előadás	48
8.4. Megemlékezés	49
8.5. Kiselőadás	49
8.6. Korreferátum.....	50
8.7. Felszólalás	50
8.8. Méltatás.....	50
8.9. Köszöntés.....	51
8.10. Hozzászólás	51
9. Nyilatkozás a sajtónak.....	51
9.1. Alapvető publicisztikai műfajok	54
9.1.1. A hír	55
9.1.2. A tudósítás.....	55
9.1.3. A beszámoló.....	55
9.1.4. A riport	55
9.1.5. Az interjú.....	56
9.1.6. A tárca.....	56
10. Az egyházon belüli hivatalos és hivatali kommunikáció	57
10.1. Köszönés	57
10.2. Megszólítások az egyházi kommunikációban.....	57
10.2.1. Püspök és főgondnok.....	58
10.2.2. Esperes és egyházmegyei gondnok	58
10.2.3. Lelkész és egyházközségi gondnok	59
10.2.4. Presbiterek.....	60
10.2.5. Zsinati főtanácsos, zsinati tanácsosok	60
10.2.6. Teológiai tanárok és oktatók	60
10.2.7. Diakónusok	61
10.2.8. Léviták	61
10.2.9. Teológiai hallgatók	61
10.2.10. Munkajogi viszonyban álló munkatársak	61
10.2.11. Iskolai tanárok és hitoktatók.....	61
10.3. Egyházi testületek megszólítása.....	62
10.3.1. Zsinat	62
10.3.2. Zsinati Tanács	62
10.3.3. Zsinati Elnökség	62

10.3.4. Zsinati Iroda.....	62
10.3.5. Püspöki Hivatal	62
10.3.6. Esperesi hivatal	63
10.3.7. Egyházközségi lelkészi hivatal	63
10.3.8. Zsinati bizottságok	63
10.3.9. Osztályok.....	64
10.3.10. Iskolák.....	64
11. Az egyházi kommunikáció sajátosságai	64
11.1. Levelezés	64

II. STILISZTIKA

1. Az alakzatokról.....	71
1.1. Az ismétlés.....	71
1.2. A töismétlés	71
1.3. A párhuzamos szerkezet	71
1.4. Az ellentét	72
1.5. A paradoxon	72
1.6. A felsorolás	72
1.7. A részletezés	73
1.8. A halmozás	73
1.9. A fokozás.....	73
1.10. A túlzás és a kicsinyítés	73
1.11. Az irónia	74
1.12. A gúny	74
2. A szóképekről	74
2.1. A metafora	75
2.2. A megszemélyesítés	76
2.3. A színesztézia	76
2.4. Az allegória	76
2.5. A szimbólum	77
2.6. A metonímia.....	77
2.7. A szinekdoché	78
2.8. A hasonlat	79
2.9. A körülírás	79
3. A nyelvi pontosságról	79
4. Stílusrétegek	82
4.1. A kommunikációs helyzetek és a stílus összefüggése	83

5. Hibák, buktatók, veszélyek.....	83
5.1. A nyelvi normák, nyelvhelyesség, bátorság	83

TÖRTÉNETI RÉSZ

1. A magyar szónoklás története	87
2. Az egyházi szónoklat története.....	89
2.1. Az első korszak.....	92
2.2. A második korszak	99
2.3. A harmadik korszak	101
2.4. A negyedik korszak.....	106
2.5. Az ötödik korszak	108
2.6. A hatodik korszak.....	115
2.7. A hetedik korszak	118
3. A magyar politikai szónoklat története	118
4. Az akadémiai és egyéb alkalmi szónoklat története.....	135
4.1. Lévay József beszéde az Arany-emlékszoba megnyitásán (1885).....	136
4.2. Gyulai Pál beszéde Arany János ravatalánál	138
5. A törvényszéki beszéd története.....	141

GYAKORLATI RÉSZ

Szöveggyűjtemény

1. Zichy Antal: A szónoklatról	154
2. Ravasz László: A beszéd mint műalkotás	165
3. Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett.....	172
4. Apponyi Albert: A trianoni békéről.....	179
5. Ravasz László: Ismeret és élet.....	186
6. Ravasz László: Elmúlik, megmarad.....	189
7. Scheiber Sándor: Millió halott hever bennem, és minden halott én vagyok	192
8. Orbán Viktor beszéde Nagy Imre temetésén.....	195

Felhasznált irodalom	199

ELMÉLETI RÉSZ

I. RETORIKA

A retorika a szónoklás tudománya, a beszéd művészete. Egy időben úgy is nevezték, hogy „a jól beszélés művészete”. Kérdés tehát, hogy tudomány, vagy művészet? A legkorrektebb válasz az, hogy mindkettő, hiszen a szónoklatnak is megvannak a maga szabályai, tudományos rendszerezéssel leírható elemei és törvényszerűségei. Ugyanakkor a retorika nem egy elméleti tudomány, hiszen a megszólalás, a beszéd, a szónoklat az emberi kommunikáció olyan elemi része, amely a jobb megértés szándékával nemcsak a tudatra próbál hatni, hanem az érzelmekre, sőt az ember szépérzékére is. Egy beszéd is tud szép lenni – a kanti értelemben, hogy szép az, ami érdek nélkül tetszik – ugyanakkor felépítettsége, szerkesztése és előadása nem spontán művészet, hanem szakmai tudás is. Van olyan, hogy az alkalmazott tudás (alkalmazott tudomány) lesz művészivé, esetenként művészetté is.

1. A „retorika” szó értelme és a kifejezés tartalmának formálódása az ókorban

A „retorika” szóban ott van a görög „rhétor” kifejezés származik, aminek az értelme: szólni, beszélni, kimondani. Ami görögül „rhetor”, az latinul „orator”, magyarul „szónok”, „szónoklás” értelmet és tartalmat hordoz. A retorikát űző személy valójában „tekhé rethoriké”, vagyis szónoki mesterséget űz. Ez a kifejezés – tartalmát tekintve – rokonítható a latin „ars oratoria” kifejezéssel, ami annyit tesz, hogy „a beszéd művészete” és az „ars eloquentia” kifejezéssel, ami „ékekészítés”-t jelent. Az eddig említett kifejezések mindegyikében érezzük a beszédre való utalást.

Érdeemes végiggondolni, hogy az ókor nagyjai közül, ki hogyan ragadta meg a retorika („szónoklattan” értelemben) lényegét.

Gorgiász (Kr. e. 485–380), görög rétor és szofista filozófus volt. Leontinoiban született. Szülővárosa hadban állt Szürakuszaival és egy alkalommal a város küldöttségét menesztett Athénba, hogy katonai segítséget kérjen. A küldöttségnek Gorgiász is tagja volt, aki Athénban olyan hatást gyakorolt szónoklataival a hallgatóságára, ami megalapozta hírnevét. Vándor szónokként élt és pénzért írt beszédeket, oktatott szónoklattan.

Szofistaként, relatív fogalomnak tartotta az igazságot, aminél – szerinte – sokkal fontosabb maga az érvelés és a meggyőzés. Ő tehát a szónoklat hatására tette a hangsúlyt, s a retorikáról vallott nézetét így foglalhatjuk össze: **a rétor a rábeszélés mestere, akinek a feladata a meggyőzés.** Igen ám, de mindenről meg lehet győzni az embereket: a jóról is és a rosszról is. Gorgiász ebbe a megállapításába nem építette bele azt az erkölcsi motívumot, ami a retorika későbbi művelői megtettek.

Arisztotelész (Kr. e. 384–322), görög tudós és filozófus, akit a modern európai tudomány előfutárának tartanak. Tudjuk róla, hogy Platón tanítványa és Nagy Sándor tanítója volt. A retorikát eszköznek tartotta arra nézve, hogy a tudomány vívmányait el tudja fogadtatni. Ő maga nem nevezte eszköznek a szónoklást, hanem így fogalmazott: **„A retorika olyan képesség, mely minden egyes tárgyban feltárja a meggyőzés lehetőségét”.** Érezzük a különbséget Gorgiász és Arisztotelész véleménye között? Míg Gorgiász a retorika által elérhető eredmény és cél felől nézve fogalmazta meg a véleményét, addig Arisztotelész a retorikát egy általános képességnek, „technikának” tartotta, aminek nincs célja, de amivel célt lehet érni. Mindegy, hogy csillagászatról, orvostudományról, grammatikáról, vagy bírósági védőbeszédről van szó, az egyébként valós célt a retorika „alkalmazásával” lehet elérni. Definíciójából következik, hogy a retorika nem hordozza önmagában a kíván cél elérését. Nem ez győzi meg a hallgatót, ez „csak” lehetőség a meggyőzés elérésére. Egyet is érthetünk ezzel a megállapítással. Példaként álljon itt egy egyszerű történet: a 2×2 nem attól 4, hogy jól érvelünk a szorzás szabályaival, hanem azért, mert egyszerűen annyi. De mi van akkor, ha azt állítom, hogy a 2×2 az 11? Ezt hallva először mindenki mosolyog, kételkedik és nem ad nekem igazat. De ha bejelentem, hogy nem a tízes számrendszerben gondolkodtam, hanem a hármas számrendszerben értettem a dolgot, akkor többen – aki értik a matematikai példát és ismerik a hármas számrendszert – a homlokukra csapnak és azt mondják: „ja, úgy igen”. Az igazi matematikusok persze hozzáteszik, hogy az nem „tizenegy”,

hanem „egy-egy”. Aki viszont nem értette meg a hármas számrendszerre való hivatkozást, azt nem győztem meg és nem is fogom meggyőzni arról, hogy a 2 x 2 bizonyos körülmények között lehet 11 is. Persze ez az érvelés nem volt valami nagy és mesteri szónoklat, de a példából talán érthetőbb Arisztotelész véleménye, hogy a retorika egy lehetőség a meggyőzésre. Az eredmény (mármint a meggyőzés ténye) – sok-sok egyéb összetevő matt – nem garantált.

Arisztotelész a „definícióját” így magyarázza: „Fogadjuk el, hogy a rétorika olyan képesség, amely minden egyes tárgyban feltárja a meggyőzés lehetőségét. Egyetlen más mesterségnek sem ez a feladata. Minden más mesterség ugyanis tárgyról tanít és győz meg; az orvostudomány az egészségről és a betegségről, a mértan a térbeli jelenségekről, a számtan a számokról; ugyanígy a többi mesterség és tudomány is. A rétorika viszont – úgy tűnik – képes elméletileg megragadni úgyszólván minden tárgyban a meggyőzés módját. Ezért mondjuk azt, hogy a rétorika nem egy meghatározott és különálló tárgykörrel foglalkozik”¹.

id. Cato Maior Censorius (Kr. e. 234–149), római politikus, író. A köztársaság korában élő szónok azzal vált híressé, hogy a szenátusban minden beszédét – annak tárgyától függetlenül – e szavakkal zárta: „Karthagót márpedig el kell pusztítani!” A szónoklat mesterségével és tudományával kapcsolatban az ő nevével fémjelzett „definíció” is pontosít valamit a retorika fogalmán. Ő is a szónok személyén keresztül ragadta meg a – szerinte – lényegét: „**A rétor egy beszédben jártas, derék férfiú**”. Ebben a megfogalmazásban mindek a „derék” jelző fog érdekelni. Míg Gorgiász nem helyez a definíciójába erkölcsi motívumot, addig id. Cato Maior, ezzel a jelzővel minősít. Egy becsstelen férfiút – legyen bármily jó szónoki képességekkel is megáldva – nem lehet rétornak tekinteni. Ebben a logikai összefüggésben a retorika definícióját úgy pontosította id. Cato Maior, hogy a rétor a meggyőzés lehetőségét csak a jó és igaz ügy érdekében, vagyis derék módon, „jó irányban” alkalmazza.

Marcus Fabius Quintilianus (Kr. u. 35–100), római rétor, tanár. Seneca, Lucanus és Martialis mellett őt is a római császárkor szellemi életének kiemelkedő személyiségei és művelői között tartjuk számon. Szónoklattan c.

¹ Arisztotelész: Rétorika, Telosz Kiadó, Budapest, 1999., 32–33. o.

műve (Institutio oratoria), tizenkét könyvben rendszerezi retorika tudományát. Az ő „definíciója”: **A retorika a jól beszélés tudománya.** Ez a megfogalmazás megerősíti a fenti következtetésünket. A „jól beszélés” nemcsak a pontosságot és a helyességet jelenti számunkra, hanem értelmében és mondanivalójában a „jóról való beszélés”-t is magában foglalja.

Összegezve: az ókorban, a retorikának tudományként való rendszerbe foglalásának kezdetén tisztázódott, hogy a szónoklattan nem csupán a meggyőzés tudománya, vagy művészete, hanem olyan, erkölcsi motívummal is bíró meggyőzés, amely a jót szolgálja.

Ez a sajátos konklúzió fontos lesz számunkra a továbbiakban, amikor a retorikáról a református keresztyén egyház kötelékében kell beszélnünk.

2. A „retorika” szó mai értelme

A retorika jelentése – ahogy fent láthattuk – az elmúlt évezredek során módosult. Manapság a köznyelvben egyre ritkábban használjuk ezt a kifejezést. A szónokot sem hívjuk általában rétornak. Ha valaki megtart egy szónoklatot, akkor arról így beszélünk: „ő beszélt”, vagy „XZ volt az ünnepi szónok”. Ma már a retorika kifejezés alatt nem a meggyőzést, vagy annak lehetőségét értjük, hanem a közlés tudományát. A közlés tudománya nem más, mint a társadalmi kommunikációban előforduló valamennyi írásbeli és szóbeli közlésfajta elkészítése és előadása. A közlés tudományához ugyanakkor odatartoznak az imént említett közlésfajták tartalmi és formai összetevői is.

Fennáll a csábítás, hogy a retorikát valahogy kapcsolatba hozzuk a kommunikációval. Igen, létezik ez a kapcsolat. Ugyanakkor be kell határolnunk, hogy a retorika mindenképpen az emberi beszéddel, a szó- és írásbeli kommunikációval áll kapcsolatban. A kommunikáció fogalma ennél sokkal tágabb értelemmel bír. Az információáramlás és információátadás nagyobb halmaz, mint a szóbeli beszéd és az írásbeli beszéd.

A retorika – mai értelemben vett – tartalma a közlésnek három gyakorlati formájában nyilvánulhat meg:

1. szóban,
2. írásban,
3. felolvasásban.

3. A szónoklattan értelmezése a református lelkipásztori szolgálat szempontjából

Amikor a református egyházban beszélünk retorikáról, akkor két fontos dolgot kell tudatosítanunk:

1. Az igehirdetés nem retorika. Az Isten igéjének – alkalmas és alkalmatlan időben való – hirdetése nem az értelemhez és az érzelemhez szól, hanem a lélekhez. Az igehirdetés Isten igéjének hirdetése. A prédikáció így nem a retorikához tartozik, hanem – külön tudományágként – a poimenika foglalkozik vele. Az igehirdetés, több, mint egy „jó beszéd”, egy „szép beszéd”, vagy egy primán megszerkesztett és tökéletesen előadott szöveg.
2. Az igehirdetésnél nem lehet szempont a „jó” és a „szép”. Sokkal inkább szempont kell hogy legyen az „igei” és az „igaz”. Magából az Írásból sem az szól hozzánk, hogy „gyönyörködtessétek el a hallgatóitokat”, hanem azt mondja az ige, hogy *„Kérve kérlek az Isten és a Krisztus Jézus színe előtt, aki ítélni fog élőket és holtakat; az ő eljövételére és országára kérlek: hirdesd az igét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan az idő, feddj, ints, biztass teljes türelemmel és tanítással. Mert lesz idő, amikor az egészséges tanítást nem viselik el, hanem saját kívánságaik szerint gyűjtenek maguknak tanítókat, mert viszket a fülüik. Az igazságtól elfordítják a fülüiket, de a mondákhöz odafordulnak”* (2Tim 4,1-4).

Itt áll előttünk az igei alátámasztás: beszédünknel nem lehet elsődleges szempont a szépség, vagyis a hallgatóság esztétikai érzékére való apellálás. Nekünk nem lehet sem célunk, sem feladatunk a gyönyörködtetés. Azt tegye meg az irodalom és tegyék meg az írók és költők. A mi beszédünk célja és feladata az igazság, pontosabban – minden körülmények között – az isteni igazság feltárása. *„Nyelvem hirdeti igazságodat és dicséretedet minden nap”* (Zsolt 35,28). Ezt persze lehet szépen, érthetően, lélekhez szólóan is tenni. Ezért foglalkozunk a református teológián is retorikával.

Tudnunk kell ugyanakkor, hogy vékony jégen vagyunk, hiszen szavainknak súlya van. Gondoljunk csak a Példabeszédek könyvének tanítására, ahol számos bölcsesség² szól a nyelv felelősségéről és az egész emberre kiáradó

² *„Hat dolgot gyűlöl az ÚR, sőt hét dolog utálatos előtte: A nagyravágyó szemek, a hazug nyelv, az ártatlan vért ontó kezek, a gonosz terveket koholó szív, a rosszra sietve futó lábak, a hazugságot beszélő hamis tanú és a testvérek közt viszályt szító ember”* (Péld 6,16-19); *„Színezüst*

hatásáról. Maga Jézus tanít minket arra, hogy szavaink és egyáltalán a beszédünk nagy felelősséget ró ránk és következményeket von maga után: „*Nem az teszi tisztátalanná az embert, ami bemegy a száján, hanem ami kijön a szájából, az teszi tisztátalanná az embert*” (Mt 15,11).

A református lelkipásztor – hivatása szerint – Isten igéjének hirdetője. Ezt fejezi ki az alábbi két megnevezés: „Magister verbi Divini”, ami azt jelenti, hogy Isten igéjének (szavának) tanítója (mestere), ill. „Minister verbi Dei”: Isten igéjének (szavának) szolgája. A lelkipásztornak ez a szolgálai, szolgálati feladata és ez a tanítói küldetése nem csupán a szószékre és a „palástos szolgálatokra” korlátozódik! Fontos tudnunk és tudatosítanunk, hogy egy református lelkipásztor minden megszólalásában Isten igéjének szolgájaként kell, hogy eljárjon. Megszólalásaink, felszólalásaink, beszédeink, beszélgetéseink, hozzászólásaink, megjegyzéseink – tartalmukat és stílusukat tekintve – minden esetben Isten igéjének hirdetését és az abból fakadó tanítást kell, hogy hordozzák. Lefordítva a mindennapi életre: egy tanévnyitó ünnepi beszédben, egy falugyűlésen való felszólalásunkban, egy ünnepi alkalmon elmondott pohárköszöntőben is az imént említett küldetésünknek kell eleget tennünk. Mit jelent ez a gyakorlatban? Amikor beszédre kérnek fel minket, legyen az bármilyen alkalom, ha elvállaltuk, akkor igei alapokon állva kell szólunk. Jegyezzük meg: református lelkipásztor nem szólal meg nyilvánosan úgy, hogy ne Isten igéjének alapján és ne Isten igéjével összhangban beszéljen! Ha egy református lelkipásztort felkérnek pl. egy ünnepi beszéd, vagy egy méltatás elmondására, a beszédét mindig igei alapokra építi! Legegyszerűbben megfogalmazva: ilyen helyzetben, Isten igéje nélkül nem szólalunk meg!

---

az igaz ember nyelve, a bűnösöknek a szíve is keveset ér” (Péld 10,20); „*Az igaz ember szája bölcsességet áraszt, az álnok nyelvet azonban kivágják*” (Péld 10,31); „*Aki igazán szól, az igazat mondja el, a hamis tanú pedig a csalárdságot. Van, akinek a fecsegése olyan, mint a tördfés, a bölcsék nyelve pedig gyógyít*” (Péld 12,17-18); „*A bölcsék nyelve jól alkalmazza a tudást, az ostobák szája meg balgaságot áraszt*” (Péld 15,2); „*A szelíd nyelv életnek a fája, a romlott pedig összetöri a lelket*” (Péld 15,4); „*Az emberi értelem tervezget, de az ÚR adja meg, hogy mit mondjon a nyelv*” (Péld 16,1); „*Az álnok szívű embernek nem lesz jó vége, és a csalárd nyelvű bajba kerül*” (Péld 17,20); „*Élet és halál van a nyelv hatalmában, amelyiket szereti az ember, annak a gyümölcsét eszi*” (Péld 18,21); „*Jobb a feddhetetlenül élő szegény, mint az álnok beszédű ostoba*” (Péld 19,1); „*Aki vigyáz a szájára és a nyelvére, életét őrzi meg a nyomorúságtól*” (Péld 21,23); „*A hazug nyelvű gyűlöli azt, akit eltiport, és a sima szájú bukást idéz elő*” (Péld 26,28); „*Szája bölcsességre nyílik, és nyelve szeretetre tanít*” (Péld 31,26).

4. Elméleti bevezetés – rendszerezés

Az írásbeli és szóbeli nyelvi közlés a gondolatok elrendezését, megfogalmazását és hatásos előadását jelenti. E hármas egység törvényszerűségeivel a mai magyar nyelvben a nyelvművelés foglalkozik, s ezen belül három területet kell megemlítenünk: a retorikát, a stilisztikát és a nyelvhelyességet.

Alapiskolás korunk óta tanultunk retorikát, csak eddig – lehet – nem tudatosítottuk. Amikor fogalmazás óránk volt, akkor a szónoklattan egy szegmensével foglalkoztunk. Konkréten a kifejezésre szánt gondolataink rendezésével és megfogalmazásával. A megfogalmazáshoz egy sajátos eszközrendszerre van szükségünk, amit nyelvnek nevezünk. A fogalmazás, gyakorlatilag a kívánt tartalom nyelvi megfogalmazása, amihez ismerni kell a nyelvet: a nyelv hangjait, szavait, mondatait és a nyelvtani szabályait.

„Magyarul kell gondolkoznunk és magyarul kell írunk. Mindez nem nemzetieskedés, nem forma-kérdés, nem külsőség. Ha a gondolat elszakad a nyelvtől, maga a gondolat is elhomályosul. Egy találó nyelvi fordulat, mely együtt fogan a tudományos mondanivalóval úgy, hogy az egyik a másikat megtermékenyíti, többet tesz a megértés érdekében, mint a terjedős fejtegetések”³ (Kosztolányi nyomán)

4.1. A nyelvről

4.1.1. MI A NYELV ÉS MI A BESZÉD?

Két nagyon hasonló definíció áll előttünk:

1. A nyelv a gondolataink és érzelmeink kifejezésének az eszköze.
2. A beszéd a gondolataink nyelvi kifejezése.

Vagyis a beszéd a nyelvet, mint eszközrendszert használja.

A Szentírás tanúsága szerint, kezdetben „*az egész földnek egy nyelve és egyféle beszéde volt*” (1Móz 11,1). Babel tornyának építésekor „születtek meg a nyelvek”, mert „*ott zavarta össze az ÚR az egész föld nyelvét, és onnan szélesztette szét őket az ÚR az egész föld színére*” (1Móz 11,9). Ma a világon, mintegy háromezer egymástól különböző nyelv létezik. Vannak élő nyelvek⁴,

³ Idézet forrása: A leíró magyar nyelvtan alapjai (1980), 13. o.

⁴ Pl. magyar, szlovák, angol, német, spanyol, orosz, portugál, francia, román, japán, stb...

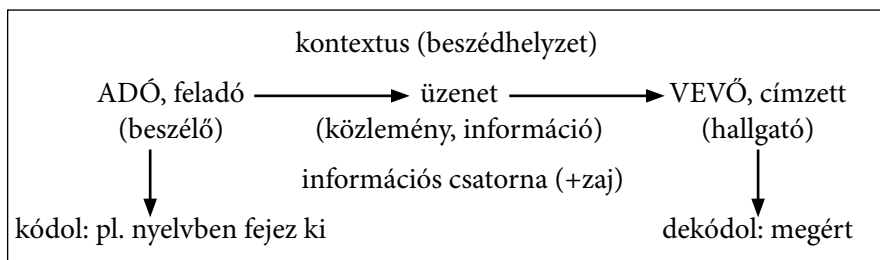
amelyeket ma is beszélnek emberek és vannak ún. holt nyelvek⁵, amelyeket már nem beszélnek természetes népek vagy csoportok, de a leírásuk és el-sajátításuk elméletileg ma is lehetséges és ismerünk mesterségesen alkotott nyelveket⁶ is.

A nyelv tehát nem azonos a beszéddel!

A beszédet és a nyelvet együttesen nyelvezetnek hívjuk. A beszéd és a nyelv ugyanannak a dolognak, a nyelvezetnek a két oldala: az emberek beszélnek egymással, de beszéljük a nyelv szabályai szerint van megszerkesztve. A beszéd egyéni, individuális jelenség; a nyelv pedig kollektív, társadalmi jelenség. A kettő közötti különbséget és egyben összefüggést az alábbi idézet segíti megérteni:

„A kisgyermek a beszéd képességével jön a világra, s a beszédből, azaz sok-sok mondat megértése és használata során lassanként sajátítja el a nyelv szabályrendszerét és eszköztárát, tehát megtanulja annak a közösségnek a nyelvét, amelyhez tartozik, amelybe beleszületett: kialakul a nyelvi kompetenciája.”⁷

A nyelv tehát a közlés (kommunikáció) eszköze. A közléshez azonban legalább két „szereplőre” van szükség. Ezt a közlési (kommunikációs) folyamatot, Roman Jakobson ábrázolása nyomán így vázolhatjuk:

Az „ADÓ”, vagyis a beszélő az, aki egy adott kontextusban (beszédhelyzetben) közli a gondolatait. A gondolatai kifejezését kódolja a nyelv eszköztárát használva. Így közli üzenetként a kifejezett gondolatát a „VEVŐ”-vel, aki dekódolja azt, ugyancsak a nyelv eszköztárát használva, és megérti az üzenetet. Mindez egy információs csatornában (rend-

⁵ Pl. sumér, latin, a maják nyelve, vagy a koiné...

⁶ Pl. az eszperantó nyelv.

⁷ Idézet forrása: Mai magyar nyelv

szerben) megy végbe, ami lehet közvetlen kapcsolat során a levegő, vagy rádió, ill, telefon esetében az éter. Ebben az információs csatornában a „zaj” nem a szó szerinti zörejeket jelenti, hanem mindazt a zavaró tényezőt, ami a kódolt információ dekódolását (megértését) befolyásolja.

Jakobson ábrázolása nemcsak a beszélt nyelv közlési folyamatára érvényes. Ugyanez áll az írásban való közlésre is, ahol a csatorna lehet maga a papír is. De áll a jelekkel való kommunikációra is, hiszen pl. az útjelző táblák „üzenetét” is ebben a rendszerben fogjuk fel, hozzánk érkező, nekünk szánt információként.

4.1.2. A NYELV ÉS A NEMZET

A nyelvet a korábbi évtizedek szakirodalma társadalmi jelenségként nevezte meg, s azt állította, hogy a nyelvet a társadalom hozza létre. Mi azonban Kazinczy Ferenc megállapításából indulunk ki: „nyelvében él a nemzet”. A nyelvet tehát nem csupán egy politikailag determinált társadalomhoz, hanem egy politikai és társadalmi rendszereken és ideológiákon felül álló nemzethez kötjük. A nyelv ezért a nemzet létének a záloga. Egyetlen nemzet sem létezhet nyelv nélkül. Egy nemzet a maga kultúráját, felhalmozott kollektív tudását a nyelv segítségével adja át nemzedékről nemzedékre. Így valósul meg a nemzet létezésében a folyamatosság, s ezért tartjuk igaznak Kazinczy megállapítását: bizony „nyelvében él a nemzet”.

Egy református lelkipásztornak ezt is szem előtt kell tartania akkor, amikor a rá bízottaknak Isten igéjét hirdeti. Hiszen egy közösséget: egy gyülekezetet kell pásztornia. És ez a gyülekezet általában egy nemzetnek egy része.

Mi van akkor, ha egy nemzet elveszíti, elfelejti a nyelvét? A választ Ozsvald Árpád⁸ verse adja meg:

*Amikor a hettiták elfelejtették atyáik nyelvét,
a szárnyas, bikatestű, szakállas bölcsek
derűs arcukat elrejtették a homokdombok
hűvösében – kinek lenne kedve
mosolyogni fiak és asszonyok hűtlenségén?*

*Amikor a hettiták elfelejtették őseik nevét,
az istenek szeméből kiesett a lazúrkő,*

⁸ (Nemesoroszi, 1932 – Pozsony, 2003) Felvidéki magyar költő, szerkesztő.

*s a fekete üregek megteltek könnyes iszappal,
nem akarták többé látni
a fiak és unokák hűtlenségét.*

*Amikor a hettiták már nem emlékeztek az útra,
amelyen idáig jöttek – az útjelző bálványok
kifordultak a helyükből, bebújtak
a föld alá, mert szégyellték
az utat felejtő vándorok hűtlenségét.*

*Amikor a hettiták nem emlékeztek arra a dalra,
amelynél nagy tüzek mellett őseik vigadoztak,
az aranybika két szarva között elpattantak
a húrok – nem kísérte hárfa
az apák, fiúk és unokák hűtlenségét.*

A fenti versben megfogalmazott üzenet jó „dekódolásához” az egyik visszatérő kifejezésnek külön figyelmet kell szentelnünk: „hűtlenség”. Ezt a kifejezést az Ószövetség így is használja: paráznaság⁹. Értelme nemcsak a házasságtörés, hanem valóban a hűtlenség, a megcsalás. Elgondolkodtató és egyben fontos tudatosítani való dolog, hogy egy református lelkipásztornak ilyen felelőssége is van nemzete iránt, nemzetének kultúrája, nyelve és annak művelése iránt. Főleg olyan szolgálati helyeken, ahol a nemzet nyelve az elfeledés lejtőjére jutott...

4.1.3. A NYELV, MINT JELRENDSZER

A nyelv a gondolatokat kifejező jelek rendszere. De mit értünk a „jel” kifejezés alatt? Augustinustól¹⁰ származik a meghatározás: jel mindaz, ami

⁹ Lásd pl.: „Ezt mondta nekem az ÚR Jósias király idejében: Láttad, hogy mit művelt az elpártolt Izráel? Eljárt minden magas hegyre, minden bujazzöld fa alá, és ott paráználkodott. Így szóltam, miután mindezt elkövette: Térj vissza hozzám! – de nem tért vissza. Láttá ezt hűtlen húga, Júda. És bár látta, hogy a sok házasságtörés miatt elbocsátottam az elpártolt Izráelt, és kiadtam válólevelét, mégsem félt húga, a hűtlen Júda, hanem elkezdett ő is paráználkodni. Így történt, hogy könnyelmű paráznaságával gyalázatosá tette az országot, hiszen kövel is, fával is paráználkodott” (Jer 3,6-9).

¹⁰ Augustinus – Ágoston, Aurelius Augustinus, Szent Ágoston. (Thagaste 354. november 13. – Hippo 430. augusztus 28.) püspök, egyházatya, filozófus. A nyugati kereszténység egyik legkiemelkedőbb teológusa és filozófusa.

önmagán kívül mást is jelent. Vagyis minden jelben két összetevő van. Az egyik az, amit érzékszerveinkkel (látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás) érzékelhetünk a másik pedig egy elvontabb tartalom, amire az érzékelésünk után következtetünk, vagy annak alapján értünk meg. Az elsőt „jelölő”-nek, a másodikat „jelölt”-nek nevezzük. Néhány példa:

- Látom a kereszteződésben a piros lámpát (jelölő) és tudom, hogy meg kell állnom (jelölt).
- Hallom az iskolában a csengetést (jelölő) és tudom, hogy be kell mennem az osztályba (jelölt), mert vége a szünetnek és kezdődik az óra.

Augustinus két féle jelet különböztetett meg:

1. Természetes jelek (szimptomák) – ezek nem a közlés szándékával keletkeznek.
2. Mesterséges jelek – ezek a közlés szándékával keletkeznek.

A nyelv mesterséges jelek rendszere.

Amikor a nyelvi jel jelölője és a konvencionális dekódolás révén hozzá kapcsolt jelölt összhangban van, akkor beszélünk a nyelvi jel jelentéséről, ami nem más, mint a jel alkalmazási szabálya.

A nyelvi jeleket szavaknak (lexémák) nevezzük. A szavak szóelemekből (morfémák) állnak. A morfémák két csoportját különböztetjük meg: 1. a szótó; 2. a toldalékok (affixumok). Amikor a lexémákat és a morfémákat a grammatikai szabályoknak megfelelően összeszerkesztjük, akkor mondatokat kapunk, így születik meg a beszéd. A lexémák és morfémák még tovább bonthatók kisebb részekre: ezek a fonémák, a hangok. Ezek önmagukban már nem nyelvi jelek.

Vannak olyan jelek is a beszédben, amelyek nem fonémákból épülnek lexémákká és morfémákká, majd mondatokká és beszéddé. Ezek a jelek mégis pontosítják, értelmezik és a kódolás / dekódolás momentumában pontosítják a közlendő nyelvi tartalmat. Ezek az ún. testtelen jelek: a hangsúly, a hangerő, a szórend, a szünet, a beszéddallam, a beszédtempó, a hanglejtés, stb.

A nyelvi jelek egymásra épülő rendszert alkotnak. Ebben a rendszerben szintek vannak, és mindig az alsóbb szint elemeiből tevődnek össze a felsőbb szint elemei:

- a szöveg szintje
- a mondatok (szintagmák) szintje
- a szóelemek és szavak (morfémák és lexémák) szintje
- a hangok (fonémák) szintje

4.1.4. A NYELVEK OSZTÁLYOZÁSA

A nyelveket különböző szempontok szerint csoportosítjuk:

A nyelvek tipológiai osztályozását a 19. században alkották meg. Eszerint vannak:

1. Elkülönítő, vagy izoláló nyelvek – amelyekben nincsenek ragok, vagy képzők. A megértést a szórend, vagy a hanglejtés segíti. Ilyen pl.: a kínai nyelv.
2. Toldalékoló, vagy agglutináló nyelvek – amelyekben a toldalékokkal fejezzük ki a jelentésmódosulásokat ill. a mondatbeli viszonyokat. Ilyen a magyar nyelv.
3. Hajlító, vagy flektáló nyelvek – amelyekben a szótó magánhangzójának változása fejezi ki a jelentés módosulását ill. a mondatbeli viszonyok változását. Ilyen nyelv pl. az angol. (lásd: pl. write – wrote; take – took)
4. Bekebelező, vagy inkorporáló nyelvek – amelyekben a szavak belsejébe épül be a jelentés módosulást vagy a mondatbeli viszonyok változását megadó toldalék. Ilyen nyelv pl. a grönlandi.

Ha a nyelveket eredetük szerint csoportosítjuk, akkor az egymással rokonságban lévő nyelveket nyelvcsaládokba soroljuk. Ezeket a rokon nyelveket egy ősi alapnyelv (ősnyelv) köti össze.

A magyar nyelvet az uráli, vagy finnugor nyelvcsaládba sorolják. A másik nagy nyelvcsalád az indoeurópai nyelvcsalád, amelynek három ága van: az újlatin nyelvek (francia, román, spanyol, olasz, portugál, stb.), a germán nyelvek (német, holland, svéd, dán, angol, norvég, stb.) és a szláv nyelvek (szlovák, cseh, orosz, bolgár, lengyel, horvát, szerb, ukrán, lett, litván, stb.).

4.1.5. A MAGYAR NYELV RÖVID LEÍRÁSA, ÉRDEKESSEGEK

A magyar nyelv az uráli nyelvcsaládhoz, ezen belül a finnugor nyelvekhez tartozik. Legközelebbi rokonai az obi-ugor nyelvek (manysi más néven vogul és chanti más néven osztják). Ősi nyelv, saját írásbeliséggel. Az ősiségét a rövid szavaink (szótöveink) bizonyítják. Tipológiailag agglutináló (toldalékoló) nyelv, amely nem különbözteti meg a nemeket.

A magyar az Európai Unió egyik hivatalos nyelve.

A magyar nyelv szókészlete nincs pontos nyilvántartásba véve. Lehetetlen feladat lenne megszámolni valamennyi szavunkat. Mégis történtek ilyen kísérletek. 1896-ban készült egy címszójegyzék, amelybe 122 000 magyar szót gyűjtöttek össze. Az Angol-magyar nagyszótár 100 000 kifejezést tartalmaz. A magyar nyelv értelmező szótára 58 000 szót, a Magyar értelmező kéziszótár 75 000 szót foglal magában. Ugyanakkor a nyelvészek szerint a magyar közsavak száma 500 000 körül van. Egy átlagos felnőtt magyar ember 200 000 szót ért meg és cca. 10 000 szót használ. A leggazdagabb szókészlettel író irodalmárunk Arany János volt, aki 23 000 szót írt le az életművében.

Minden embernek saját szókészlete van. A passzív szókészletbe tartoznak azok a szavak, amelyeket megértünk, az aktív szókészletünkbe pedig az általunk használt szavakat számítjuk bele. Egy felmérés¹¹ szerint egy magyar gyermek 3 éves korában 150–1000 szót használ; 4 évesen már 250–1200 szóval rendelkezik; 5 éves korában 300–1400 szóból áll a szókészlete és mire 6 évesen iskolába kerül, addigra 500–1700 szót tud használni.

Nyelvtörténészek kutatják a mai nyelvekben fellelhető ősi nyelv maradványait. Elsősorban az alapszavak (az ún. etimonok) arányát vizsgálták a Sorbonne Egyetem nyelvészei. Megállapították, hogy a mai angol nyelv 4 % etimont, a latin 5 %, a héber 5 %, a csendes-óciáni nyelvek 7 %, az indiai mundakhol 9 %, a tibeti szanszkrit 12 %, az őstörök, türkmén 26 %, a mai magyar nyelv 68 % ős-etimont tartalmaz.

S talán azt sem árt tudatosítanunk, hogy a 13. században íródott Ómagyar Mária-siralom szövegét mi még ma is értjük, ugyanakkor Shakespeare drámáit az angolok ma már csak szótár segítségével tudják elolvasni, mivel Shakespeare korától számítva ennyit változott a nyelvük.

A magyar irodalmi nyelv kialakulására bizonyíthatóan nagy hatással volt a Biblia lefordítása. Károli Gáspár munkája révén 1590-ben jelent meg magyar nyelven a teljes Szentírás. A 16. századig nem volt egységes irodalmi nyelv: nyelvjárások léteztek. S mivel Károli az észak-keleti „e”-ző nyelvjárást beszélte, ez köszönt vissza a Szentírás magyar fordításából is, amit később sokan – éppen azért mert bibliai nyelvhasználat volt – normának tekintettek és kezdtek alkalmazkodni hozzá.

¹¹ Lásd: Sugárné Kádár Júlia: A szókincs és a szófajok gyakoriságának alakulása 3–6 éves gyermekek beszédében verbális feladat megoldás, illetve kommunikáció során. In: Sugárné Kádár Júlia: Beszéd és kommunikáció az óvodás- és kisiskoláskorban. Budapest, 1985.

4.2. Szövegszerkesztés

A szövegszerkesztés nem a „számítógépes világ” következménye. Létezett már a Word és az Office programok, ill. programcsomagok megalkotása előtt is. Szerkeszteni annyit tesz, mint rendezni, elrendezni, összerakni, összeállítani, a könnyebb megérthetőség érdekében formálni és alakítani egy szöveget, vagy szövegek, tartalmak egymásutániségából összeállít tartalomfolyamot. Egy kézenfekvő példával élve, a televízió esti híradójában külön szerkesztett híreket, tudósításokat, beszámolókat látunk, s ezek egésze, egy egybeszerkesztett híradóban (tartalomfolyamban) jelenik meg a néző előtt.

A szövegszerkesztés tehát a szerkesztői munka egy szegmense, amikor egyetlen szöveget „rendez el” a szerkesztő. A szövegszerkesztésnek megvan az alapszabályai. Ezek is a retorika illetékességi területéhez tartoznak, hiszen a szöveg fogalmazása – általában – nem öncélú cselekedet, hanem azért történik, hogy a megfogalmazott szövegen keresztül tartalmi közlésre kerüljön sor az „ADÓ” részéről a „VEVŐ” felé.

A szövegszerkesztésnek van tartalmi, nyelvhelyességi és formai összetevője.

A tartalmi részhez tartozik pl. az, amikor a nyers (szerzői) szöveget, a szerkesztő úgy javítja, hogy szavakat, kifejezéseket cserél, javít, vagy töröl a szövegben, törekedve arra, hogy a szerzői mondanivaló ne változzon. A tartalmi szerkesztés célja a szöveg gördülékenyebbé tétele: a mondatok, gondolatkörök jobb egybefűzése, a pontosabb megérthetőség érdekében. A tartalmi szerkesztés során az egész szöveget egyben kell látni és egészében kell értelmezni. Egy hosszabb kézirat esetében tartalmi szerkesztésnek számít az is, ha bekezdéseket, vagy akár egész fejezeteket felcserél a szerkesztő.

Egyszerű példa a tartalmi szerkesztésre: ha egy hosszabb életrajzot (emlékiratokat) szerkesztünk, el kell dönteni, hogy mi legyen a szerkesztési alapelv. Legkézenfekvőbb dolog a kronológiai szempont: indul a gyermekkorral, majd folytatódik a tanulmányokkal, a munkahellyel, stb... Vagyis a szerző életének állomásait, kronológiai szempontból követi nyomon. Egy ilyen munkában zavaró lenne, ha pl. a fejezetek így következnenek egymás után: „Középiskolai tanulmányaimról”; „Nyugdíjba mentem”; „Megszületett az első gyermekünk”; „Szüleimről”; „Elsős diák lettem”... Érezzük, hogy ennek így se füle se farka...

A tartalmi szerkesztés tehát egy logikai gerincet ad a szövegnek.

Nyelvhelyességi szerkesztés az, amikor a magyar helyesírás és stilsztika szabályainak megfelelően javítja a szerkesztő a szerzői szöveget. Bizonyos esetekben a helyesírási és nyelvhelyességi szerkesztés tartalmi változást is eredményezhet. Nem mindegy pl., hogy a szerző „vajaskifli”-ről ír, vagy „vajjas kifli”-ről ír. Az első esetben olyan kifliről van szó, amit vajjal sütöttek. Tehát a tésztájában van a vaj. A második esetben olyan kifliről van szó, amit vajjal kentek meg. A kettő között értelmi különbség van! A nyelvhelyességi szerkesztésnél azonban nem ez a jellemző. Sokkal inkább a helyesírási és stilsztikai szempontok érvényesülnek. Vagyis: egybe- és különírás; elválasztás; kis- és nagybetűk írása; „j-ly” és sorolhatnánk a leggyakoribb hibákat. Külön kell figyelniük a „félreütésekre”. A számítógépes szövegszerkesztőkben írott szövegek esetében nem hagyatkozhatunk a program helyesírás-ellenőrzésére! Mindig nézzük át magunk után a szöveget, mert a félreütéseket a gép nem veszi észre. Gyakori hiba pl. az „és” helyett „ás”, amit nem fog „aláhúzni” a Word.

A nyelvhelyességi szerkesztés során gyakran előfordul, hogy szavakat, szókapcsolatokat kell javítani, cserélni. A szerkesztőnek ilyenkor alapvető kötelessége úgy dolgozni, hogy a javítása – ha lehetséges – ne eredményezzen tartalmi változást a szerzői szövegben.

Egyszerű példa: amikor a szóismétlést javítja a szerkesztő:

szerzői szöveg: „Este elmentünk a bárba. Odamentünk a pulthoz és észrevettük, hogy János is ott van.”

szerkesztett szöveg: „Este elmentünk a bárba. Amikor odaléptünk a pulthoz, észrevettük, hogy János is ott van.”

Tartalmi változás nem történt a szövegben, csak könnyebben, gördülékenyebben olvasható. A szóismétlés kiszűrése révén, választékosabb lett a szövegünk.

Szerkesztői hiba lenne úgy javítani ezt a mondatot, hogy a „megy” ige rokon értelmű szavai közül, meggondolatlanuk tennénk oda egyet. Pl. „megy” – „jár”: „Este elmentünk a bárba. Amikor odajárultunk / odajárattunk / bejártunk a pulthoz, észrevettük, hogy János is ott van.” Érezzük, hogy mindhárom kifejezéssel más értelme lett a mondatnak. Valahogy nehezebb, döccenősebb és félreérthetőbb is lett.

A formai szerkesztés, vagy grafikai szerkesztés nem a tördelést jelenti, hanem a szöveg nyomdai előkészítését. A címek, bekezdések, új sorok, sorigázítások rendbetételét. A szövegszerkesztő programok ebben segítenek leginkább. Mindig figyeljünk az elkészített szövegünk külalakjára is. Alapvető

követelmény az egységes betűtípus és betűméret használata. Ettől csak akkor térjünk el, ha valamit ki szeretnénk emelni. Általában a szövegszerkesztő programok betűtípusainál az álló betűket használjuk. A *dőlt betű*, vagy a kövérrel, félkövérrel szedett (**bold**) betűforma, esetleg a *kettő kombinációja* a kiemeléseket szolgálja. Ügyeljünk arra, hogy csak olyan betűtípust használjunk, ami ismeri a magyar nyelv valamennyi betűjének pontos írását. Főleg az „ő” és „ű” betűk írásáról van szó. Ne használjuk helyettük sem az „ö” és „ü” betűket, sem az alábbi karaktereket: „ó”, „õ”, „ō”, „ö”, „û”, „ű”, „ü”, „ű”, „ü”. Legyünk igényesek a szövegeink küllemével is, és tiszteljük annyira a magyar nyelvünket, hogy nem megyünk bele ilyen kompromisszumokba!

Ha a magunk helyzetére és lehetőségeire gondolunk, akkor a szöveg szerzője – általában – annak szerkesztője is egyben. Amikor egy-egy prédikáció, beszéd, cikk, tanulmány, dolgozat megírásáról beszélünk, akkor egészen bizonyos, hogy nem válnak el a szerzői és a szerkesztői teendők: magunk végezzük mindkét dolgot.

A klasszikus retorika a szövegek fogalmazásánál, az általunk hajdan már tanult hármas tagolását alakította ki. Vagyis minden fogalmazásnak van egy bevezetése, tárgyalása és befejezése. Azonban mire oda jutunk, hogy ezt a logikai sorrendet „alkalmazzuk”, akár papíron, akár egy számítógép billentyűzete mellett, addig számos egyéb előzménynek kell eleget tennünk.

4.3. Hogyan építünk fel egy szöveget?

Tapasztalatból tudjuk, hogy teljesen más dolog élő beszédben kifejezni a gondolatainkat, és ugyanezt írásban megtenni. Írni nehezebb. Az első gond, hogy mit is írjak? S ha ezzel „fejben” meg is lennék, akkor hogy kezdjem el?

Egy beszéd elmondásához tilos úgy hozzáállni, hogy „majd mondom valamit”! Még a legrutinosabb szónok, s a legjobb képességekkel megáldott lelkipásztor sem teheti meg ezt! A hallgatóságot ugyanis nem szabad ennyire lenézni! A hallgatóink értelmes, felnőtt emberek, akik előtt mi, lelkipásztorok, teológusok, mindig Jézus Krisztust, Isten igéjének tekintélyét és a keresztyén értékeket képviseljük. Nagyon ritka élethelyzet az, amikor váratlanul kérnek fel szólásra. De ezekre a helyzetekre is fel kell készülnünk és előre át kell gondolnunk azt a 2–3 mondatot is, amit ilyen rendkívüli helyzetben el kell mondanunk. Ha nem megy, inkább kedvesen hátrítsuk el a váratlan felkérést és ne mondjunk semmit, minthogy értelmetlen makogásba, vagy semmitmondó halandzszásba kezdjünk. Az átgondolatlan

megszólalás, a „majd mondok valamit” hozzáállás, általában ide szokott vezetni...

A szövegalkotás nem az írással kezdődik. Ez is olyan szellemi tevékenység, amit „agyban kell” helyretenni és itt kell elkezdni. Nem árt végiggondolni és tisztázni magunkban az alábbiakat:

1. **Ki mondja el a beszédet?** Jó végiggondolni az előadó, a szónok személyével kapcsolatos tényeket. Amennyiben mi vagyunk a szónokok, úgy jó tisztázni magunkban, hogy kik vagyunk? Itt kell tudatosítani azt, hogy minden megszólalásunkat református lelkipásztorként tesszük. A hallgatóság is így viszonyul hozzánk, így fogad el. Nagyon egyszerűen: az esemény kapcsán azt fogják mondani, hogy „egy református lelkész mondott beszédet”. A „ki mondja el” kérdésénél tisztáznunk kell magunkban azt is, hogy a mondanivalónk hiteles legyen. A beszéd tartalmával összefüggésben vállaljuk magunkat: férfiként, vagy nőként, édesanyaként, vagy édesapaként, az idősebb, vagy fiatalabb generációhoz tartozó emberként. Önmagunk vállalása arra is kiterjed, hogy – akár – egyéni kiejtésünket, az irodalmi nyelvtől eltérő sajátos nyelvjárásunkat is vállaljuk fel! Ne akarjunk másnak látszani egy néhány perces beszéd során, mint amik és amilyenek egyébként vagyunk.

2. Fontos végiggondolni, hogy **miről beszélünk?** A téma általában adott: ünnepi beszédek esetében az ünnepelés oka adja meg a témát: tanévnyitó, szoboravatás, valamilyen eseményről való megemlékezés, stb. Ezek az események a beszéd témájaként oly gazdagságot jelentenek, amit nem fogunk tudni kimeríteni, főleg az önmagunkkal szemben támasztott igények szerint nem. Ugyanakkor szükség, hogy az adott témához ragaszkodjunk, és csak a legszükségesebb esetben érintsünk tartalmilag más kérdéseket. Például egy tanévnyitó beszédben ugyan miért kellene szólnunk pl. a karácsony hangulatáról? Ám ha az iskola diákjai legutóbb olyan szép és emlékezetes karácsonyi műsort adtak a gyülekezetben, hogy arra még bő másfél év elteltével is utalni szeretne a szónok, akkor azt megteheti, de ne erről szóljon a beszéd!

Egy-egy téma (a beszéd oka, apropója) oly gazdag tud lenni, hogy mérlegelnünk kell: mit is mondjunk el. Egy történelmi eseményre emlékező ünnep alkalmával nem lehet aprólékosan feleleveníteni az esemény részleteit, mert nem történelmi szakelőadásra kérték fel minket. Nagy kísértés a szónok számára – leginkább akkor, amikor először mond ünnepi beszédet egy adott emléknapon – hogy az ünnep evidenciáit felsorakoztassa beszédében. Például egy március 15-i ünnepi beszédben nem kell minden évben meg-

említeni a Pilvax kávéházat, Petőfit és Nemzeti Múzeumot, az esős időt és Táncsics Mihályt... A mondanivalót egy üzenet köré lehet felépíteni. Jó, ha ez az üzenet aktuális és személyesen a hallgatóságához szól. Jó az, ha egy ilyen ünnepi alkalommal arra tudunk utalni, hogy „akkor ők ott *olyanok* voltak, mi pedig ma és itt *ilyenek* vagyunk...”

3. Fontos figyelembe venni azt is, hogy *kinek szól a beszédünk, kik lesznek a hallgatóink?* Érthető dolog, hogy másképp fogunk fogalmazni, ha a hallgatóságot középiskolás diákok alkotják, és másképp, ha a helyi nyugdíjas otthon tagjai előtt beszélünk.

4. Az egyik legnehezebb kérdést is tisztázni kell magunkban még a munka megkezdése előtt: hogy *milyen céllal beszélünk?* A főniciaiak jó hajósok voltak. Tőlük származik a megállapítás, hogy céltalan hajósnak semmilyen szél nem kedvez. Ez a mondás érvényes lehet ránk is, ha nem tudjuk, hogy beszédünk milyen céllal készül. Nehéz lesz átgondolt, jól szerkesztett, „ütős” beszédet tartani. Ha nem tudjuk, mit is szeretnénk elérni vele, azt a hallgatóság is megérzi. Ilyenkor szokott elhangozni az alábbi párbeszéd a hallgatóság soraiban:

- Szépen beszélt.
- Igen, de mit akart mondani?
- Azt nem tudom, de szépen beszélt!

A beszéd célját úgy a legegyszerűbb megadni, ha meghatározunk egy központi üzenetet, egy fő gondolatot, amit tovább szeretnénk adni. Ilyen központi üzenetből egy beszédben nem legyen több mint három. Ha összeállítunk egy olyan beszédet, amiben 25 nagyon fontos dologról szeretnénk szólni és minden egyes pontot röviden – három-négy mondatban – kifejtünk, az 5. pont ismertetése környékén elveszítettük a hallgatóink jelentős részét.

Ahogy lelkipásztori szófordulattal mondani szoktuk: hallgatóink szívére szeretnénk helyezni valamit. Ez a központi üzenet határozza meg, hogy beszédünk, vagy előadásunk:

- **közlő jellegű-e:** ilyen lehet az elbeszélés, leírás, feljegyzés, jelentés, jellemrajz, meghívó, levél, önéletrajz, jegyzőkönyv, kérvény, beszámoló, ismertetés, jellemzés;
- **értekező jellegű-e:** referátum, korreferátum, tanulmány, előterjesztés, esszé, glossza;
- **mozgósító, rábeszélő jellegű-e:** előadás, felszólalás, hozzászólás, vita.

5. Már említettük, hogy más „szabadon”, fejből beszélni és más az, amikor írásban kell közölni a gondolatainkat. A beszéd elkészítésénél fontos tehát tudni, hogy *írásban, vagy szóban* várják tőlünk a megszólalást? Ez két lehetőség, de valójában nekünk három lehetőségünk van:

1. szóban, fejből, papír nélkül;
2. írásban, a leírt szöveget átadjuk;
3. szóban, de felolvasott szöveget mondunk el.

Általában az 1. és a 3. lehetőséggel találkozunk, és egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy az ünnepi szónokok, előadók, szakelőadók, felolvassák a saját írásukat. Ez nem baj, sőt! Van olyan élethelyzet, amikor leginkább ez ajánlott. Például egy szakelőadás esetében, amikor időkorlátok is vannak, ez a legcélszerűbb. A legegánsabb és leginkább rétori teljesítmény azonban a fejből, papír nélkül elmondott beszéd. Ez leginkább az ünnepi beszédekre, köszöntőkre, hozzászólásokra kellene, hogy jellemző legyen. A fejből elmondott beszédnek a „titka” a készülés és a tanulás. Ezt a beszédet is leírjuk, megszerkesztjük, többször átolvassuk és egyszerűen megtanuljuk, hogy jól el tudjuk mondani. Mivel saját szövegről van szó és nem irodalmi alkotásról, ezért nem számít hibának, ha nem szó szerint „mondjuk föl” azt, amit leírtunk. Meg kell jegyeznünk a beszéd logikai felépítését és azt, hogy egyes tételmondatokat mennyire szeretnénk kifejezni. A leírt szöveg után használhatunk jegyzeteket: kulcsszavakról eszünkbe juthat a következő gondolatkör. Am mindez a felkészülés fázisába tartozik. A beszéd előadása során a legegánsabb az, ha a szónok teljes jelenlétével a hallgatóságra összpontosít. Ott lehet a papírka a kezünkbe és bele is pillanthatunk, főleg, ha a jegyzeteinket tartjuk a kezünkben... De észre fogjuk venni, hogy más a figyelemkapcsolat a szónok és a hallgatóság között, ha nem áll közējük egy papír...

6. A beszédre való felkészülésünk fontos tényezője a *„hogyan fogalmaztam meg?”* kérdés megválaszolása. Tudjuk, hogy egy témát számos formában lehet feldolgozni. Lehet komolyan, lehet könnyeden, lehet tudományosan, lehet ironikusan, lehet népszerűsítő módon és még sorolhatnánk. Az előadásmód kiválasztását mindig az alkalom és a tartalom határozza meg. Döntésünk során vegyük figyelembe azt, hogy mi – minden körülmények között – egyházi emberként szólalunk meg. Ez nem zárja ki a könnyedséget és a humort. De a téma és a tartalom tekintélye mellett, szem előtt kell tartanunk azt is, hogy tartsuk meg Annak is a tekintélyét, Akit mi mindenkor képviselünk. Az előadásmód fontos összetevője a szóhasználat. Nem mind-

egy, hogy egy-egy jelenség kifejezésére, megnevezésére milyen szavakat használunk. Fontos, hogy ebből a szempontból is legyen egységes a beszédünk. Kerüljük tehát a zsargon, vagy argó nyelv szavait egy olyan beszédben, aminek a komolysága ezt nem viseli el.

7. Egy beszéd több gondolatkörből áll össze. Azt is végig kell gondolnunk, hogy ezeket a gondolatköröket hogyan fűzzük egybe és hogyan fejtjük ki. Gyakorlatilag, hogy *milyen érvelési technikát használunk?* Három alapvető lehetőségünk van:

1. kimondjuk a lényegét, majd megmagyarázzuk és így épül fel az egész szövegünk az üzenetek egymás mögé szerkesztésével:
Pl.: hősök voltak, mert életüket adták a szabadságért;
2. felvezetjük a mondanivalónkat és a végén mondjuk ki a lényegét és így épül fel a szövegünk:
Pl.: akik életüket adják a szabadságért, azok hősök – ők hősök voltak.
3. felvezetjük a mondanivalót, kimondjuk a lényegét és alátámasztásként megmagyarázzuk:
Pl.: akik életüket adják a szabadságért, azok hősök – ők hősök voltak, mert a szülőföldjük és hazájuk szabadságáért vállalták az, hogy szembeállnak az elnyomókkal.

A „magyarázatok” is lehetnek több félék. A mondanivalónkat felépíthetjük lépésről lépésre építkező logikai érveléssel. Az első megállapításunkból következik a második és így tovább. De lehet indirekt módon is érvelni: valaminek az ellenkezőjét bizonyítani, és ha ellentmondáshoz jutottunk, vagy olyan eredmény „jött ki”, aminek éppen az ellenkezőjére szeretnénk rámutatni, akkor már csak a következtetéseket kell levonnunk. Ez az érvelési mód egyre inkább alkalmazható lesz az esetünkben, mert a társadalmi értékek és a keresztyén értékek között egyre nagyobb a távolság. Pl.: ha rámutatunk arra, hogy a közegünkben egyre inkább elfogadott dolog az élettársi kapcsolat, akkor ennek minden „pozitívumát” fel lehet sorakoztatni. Ezt pontosan érteni fogja a hallgatóság. A végkövetkeztetésünk azonban a házasság tekintélyének és megszentelésének a fontossága legyen, ami a keresztyéni értékek felmutatásával kell, hogy megtörténjen, szembeállítva a hallgatóságot az igei útmutatás és a kordivat közötti különbséggel.

Hogy mikor melyik módszert használjuk? Ezt is a jobb megérthetőség szempontját figyelembe véve kell eldöntenünk.

Tartalmi szempontból nézve, fontos tisztáznunk a felkészülésünk során azt is, hogy milyen szerepkörben fogunk megszólalni. A lelkész és a teológus minden körülmény között lelkész és teológus marad. Ám mégis különbség az, ha pl. házigazdaként köszöntjük a gyülekezetünkbe érkezett vendégeket, vagy vendégként szólunk egy gyülekezeti kirándulás alkalmával a minket fogadó gyülekezet templomában. A szerepkörünket mindig az aktuális helyzet dönti el. Lehetséges, hogy lelkészként felkérést kapunk arra, hogy tartsunk egy tanévzáró ünnepi beszédet az állami iskola ünnepségén, hiszen hittant is tanítunk az adott intézményben. Más így megszólalni és más úgy, ha nincsen személyes kapcsolatunk az iskolával.

A fentiek végiggondolása és figyelembe vétele a beszédünk hitelességét – s ennek nyomán – a magunk hitelességét segítheti, ill. szavatolhatja.

Vannak ún. „külső összetevők” is egy-egy megszólalás esetében. Ezek nem tartalmi kérdések, de sokat számítanak a mondanivalónk befogadása, az üzenet átadása szempontjából. Ilyen összetevők pl., hogy:

- van-e hangosítás (mikrofon), vagy nincs. Hangosítás nélkül, ha nagy a helyiség, vagy szabadtéren vagyunk, nem könnyű líraian érzelmes beszédet tartani, mert eleve hangosabban kell beszélnünk. Disszonancia lesz az előadásmód és a tartalom között. Ha van hangosítás, akkor meg nagyon nehéz egy erős és „ütős” mozgósító beszédet tartani, mert nem lehet kiabálni a mikrofonba...
- van-e szónoki pulpitus, vagy nincs. Fontos szempont a hallgatósággal való kapcsolattartás szempontjából. Nehéz közvetlennek lenni és számítani arra, hogy teljes valóságunkkal fogunk beszélni (testbeszéd, ha csak a vállunktól fölfelé leszünk láthatóak.
- Fontos a kinézetünk, öltözetünk, viselkedésünk. Elmondhatjuk mi a világ legjobb beszédét, ha a hallgatóságban csak az csapódik le, hogy rövid nadrágban voltunk, vagy a fekete öltönyhöz miért vettünk föl szandált...
Összefoglalva a tartalmi összetevőket, ne feledjük el, hogy mindezt nem főleg végiggondolni, mert a mindenkori hallgatóság három dolgot nem bocsát meg a szónoknak:
  - a felkészületlenséget: ha kiderül, hogy a „majd mondok valamit” esete áll fenn;
  - a hiteltelenséget: ha kiderül, hogy nem értek ahhoz amiről beszélek, nem lelkesedem érte és nem is vagyok igazából meggyőződve annak az igazságáról és jóságáról amiről szólok;
  - az unalmasságot: ha csak az időt tölti ki a beszédünk, de nem tudjuk megnyerni és fenntartani a hallgatóság téma iránti figyelmét.

Nem árt gondolatban felkészülni arra, hogy a beszédünk nem egy hermetikusan lezárt steril helyen hangzik el, hanem emberek között, aki szabadon reagálhatnak egy-egy gondolatunkra. Készen kell állnunk arra is, hogy reagálni tudjunk a hallgatóság reakcióira. Két szélsőséges példa: ha annyira nem tetszik a beszédünk, hogy elindulnak a záptojások és a paradicsomok, akkor mi van? Elfutunk, és nem mondjuk el az általunk igaznak vélt üzenetet, vagy átalakítjuk helyben a mondanivalónkat és kibírjuk a tortúrát? Vagy: mi van, ha annyira tetszik a beszédünk, hogy közben megtapsol a hallgatóság? Hogyan kezeljük ezt a jelenséget? Megzavar, vagy éppenséggel lázba hoz? Engedünk-e a csábításnak, hogy a beszéd nehezebb, vagy „feddőbb” részét kihagyjuk a népszerűségünk miatt?

Mindezt jó előre átgondolni, s ha összeállt bennünk minden, csak akkor emelkedni szólásra.

5. A beszédírás folyamata

Teljesen mindegy, hogy írásban, vagy szóban fogunk-e megnyilatkozni, a „kommunikációs tevékenységünknek” a felkészülés fázisában három szakasza lesz:

1. a kommunikáció előkészítése,
2. maga a kommunikációs tevékenység,
3. a kommunikációs folyamat lezárása.

5.1. A kommunikáció előkészítése

- A téma körülhatárolása: a téma, a mondanivaló, a cél és a szándék megfogalmazása. Miről, mit, kinek és miért, az előzőekben tárgyalt szempontok szerint.
- Anyag- és adatgyűjtés: szakmai anyagok, a szakirodalom tanulmányozása, hogy a témában jártasságot szerezzünk. Természetesen vannak hátteraink, egy geofizikai szakelőadást a Föld kéreglemezeinek mozgásáról csak nagyon ritka esetben szokott elvállalni egy református teológus... Különbösen is tudjuk, hogy mi a különbség a teológus és a geológus között: ég és föld... Az anyaggyűjtésnél legyen széles a merítésünk, de csak azt használjuk fel, amit megértettünk, magunkává tettünk, vagy éppenséggel cáfolni szeretnénk belőle.

- Szak- és egyéb források vizsgálata, jegyzetek készítése. Kiírjuk, megjegyezzük azokat a fontos tényeket, amelyeket be szeretnénk építeni a beszédünkbe. A talált információk soha nem abban a sorrendben jönnek eléink, ahogy majd a szövegünkben használni fogjuk. Ezért jó megjegyezni, hogy melyik témát hol találtuk. Mert az írásnál nagy segítség, ha nem kell azzal hozni az időt, hogy „jaj, hol is olvastam azt a jó gondolatot...”
- Anyagrendezés: rendszerezés, kiegészítés, válogatás, a lényeges és lényegtelen adatok szétválasztása. Az anyaggyűjtés során, a mondanivalónk és a rendelkezésünkre álló időkeret többszörösét kitöltő anyag fog összejönni. Határozottan szelektálni kell, hogy mit használunk és mit nem. A rendszerezés, válogatás ezt jelenti. A lényeges és lényegtelen adatok szétválogatása a rétor szubjektív kritériumrendszere alapján történik. Figyelnünk kell azonban arra, hogy egy beszédnél, ne merüljünk ki az apró részletek elmagyarázásával. Ez ugyanis nem más, mint a magunk alkalmi tudásának a céltalan fitogtatása. Az alaptéma és a beszéd végiggondolt vázlata határozza meg, hogy mi a fontos és mi a lényegtelen a talált információk közül.
- A terjedelem meghatározása. Lényeges momentum, hiszen ha egy 5 perces beszédre kértek fel, akkor nem szónokolhatunk negyed órát! A terjedelemmel általában mindig bajok vannak. A legegyszerűbb, ha a kész szöveget felolvassuk, lemérjük és ennek megfelelően igazítjuk. Támpont lehet ugyanakkor az, hogy cca. 600–620 karakterből álló szöveget – normál tempóban – 1 perc alatt tudunk felolvasni.
- Vázlatkészítés. Jó ha vázlatos pontokba szedjük azt, hogy miről akarunk beszélni. A begyűjtött adatok alapján a témaköröket határozzuk meg. Találhatunk egy jó idézetet, amit használni szeretnénk, találhatunk egy megdöbbentő statisztikai adatot, amit el szeretnénk mondani, stb. Készítsünk egy logikai vázlatot is, hogy melyik információ hová kerüljön a beszédünkben. Itt kulcsszavakat, idézeteket, teszünk egymás mellé. Majd ennek alapján elkészülhet a tartalmi vázlat, ami azt jelenti, hogy az egyes gondolatkörök, vagy bekezdések tételmondatait megfogalmazzuk.

5.2. Maga a kommunikációs tevékenység

- Fogalmazás-szövegalkotás. Igen, ez azt jelenti, hogy ülünk a papír (vagy a billentyűzet) fölött és a vázlatok alapján összeállítjuk, kidolgozzuk az egyes témaköröket. A beszédet író ember alapvető tévedése az, hogy a megszólítással szeretné kezdeni és a „köszönöm, hogy meghallgattak”-

kal szeretné zárni a fogalmazást. Készre akarja „kiírni” magából a beszédet akkor, amikor még csak egyetlen üres A4-es papír van előtte az asztalon. Tanuljuk meg, hogy szabad kidolgozni a beszéd egyes részeit. Nem kell az elejével kezdeni. Sőt, elkezdeni a legnehezebb. Ha kidolgozzuk az egyes részeket, majd összeállítjuk a beszéd kész részeit, könnyebb lesz egy kezdést és egy zárást is megoldanunk.

- A fogalmazás legyen valóban kommunikációs tevékenység! Lássuk ott magunk előtt a hallgatóinkat, rájuk tekintve, őket elképzelve válasszuk meg a szavainkat, fűzzük a mondatainkat. Szövegeink ne a dolgozószobák elefántcsonttoronyos magányában szülessenek meg!
- Amikor késznek érezzük a szöveget – tartalmilag és terjedelmét tekintve is – ellenőrizzük a munkánkat. Olvassuk át többször, nem árt, ha ezt hangosan tesszük. Gyakoroljuk a szöveg elmondását. Rá fogunk jönni, hogy melyek a beszéd erős részei, nehéz részei, könnyebb szakaszai. Lehetséges, hogy írás közben nem vettük figyelembe hogy vannak nehezen kimondható szókapcsolataink. Ezeket javítsuk, könnyítsük a beszéd elmondhatóságát. Itt tudjuk elvégezni a szövegszerkesztésben említett tartalmi szerkesztést.
- Vizsgáljuk meg, hogy az elkészült szövegünk eleget tesz-e annak a szándéknak, amit kítűztünk magunk elé, még a legelején. Pl.: méltó módon szeretnénk megemlékezni a gyülekezet hajdani gondnokáról, halálának 20 éves évfordulóján. Róla szól a beszédünk, a gyülekezetről szól a beszédünk, vagy a 20 évvel ezelőtti világról szól a beszédünk? Teljesült-e a saját szándékunk? Nem vitt-e el minket a fogalmazás lendülete és az információ mennyiség sodrása olyan irányba, amit nem szerettünk volna.
- Ellenőrizzük, hogy a kész szövegünk eleget tesz-e a beszéddel kapcsolatban kítűzött eredeti célnak. A fenti példánál maradva: emlékezés, méltóság maradt, vagy esetleg történelmi előadás lett belőle?
- Fontos ellenőrzési kritérium, hogy a szövegünk nyelvi formája megfelelő-e a tartalomnak? Itt nagyon nehéz „receptet” vagy kritériumrendszert adni, ezt a rétornak éreznie kell. Egy irodalmi példával szeretném illusztrálni a nyelvi forma és a tartalom közötti összefüggést:

Ismerős vers: Paul Verlaine: Őszi sanzon című remekműve. Magyar fordítását többen is elkészítették, de Tóth Árpádé a legismertebb. Az ősz borongósságát és a sanzon sajátos műfaji érzetét valóban Tóth Árpád ismertebb fordítása fejezi ki a legjobban. De álljon itt mellette még két változat, az összehasonlítás miatt:

Szabó Lőrinc	Tóth Árpád ismeretlenebb változat (Nyugat 1917/9)	Tóth Árpád közismert változat
Zokog, zokog az ősz konok hegedűje, zordúl szívem, fordúl szívem keserűre.	Ősz hegedül Szüntelenül A tájon S ont monoton Bút konokon És fájón	Ősz húrja zsong, Jajong, busong A tájon, S ont monoton Bút konokon És fájón.
Fullaszt az éj; arcom fehér, s ha az óra üt: zokogok, rég napok siratója.	S én csüggeteg Halvány beteg Míg éjfél Zeng, csak sírok, S elém a sok Tűnt kéj kél...	S én csüggeteg Halvány beteg Míg éjfél Kong, csak sírok, S elém a sok Tűnt kéj kél
S megyek megint hányódni, mint az elárvult zörgő levél, mellyel a szél tovaszáguld.	Oh, múlni már, Ősz! húllni már Eresszél! Mint holt avart, Mit felkavart A rossz szél...	Oh, múlni már, Ősz! húllni már Eresszél! Mint holt avart, Mit felkavart A rossz szél...

Szabó Lőrinc fordítása is megragadja az Őszi szonon hangulatát, de az ismertebb Tóth Árpád fordítással összevetve, kicsit keményebbnek, hidegebbnek tűnik maga a szöveg. Ritmus, rím, szótagszám: minden rendben van vele, és mégis...

A két Tóth Árpád fordítás között csupán három sorban van eltérés. Ám a „hegedül” helyett a „húrja zsong”; a „szüntelenül” helyett a „jajong, busong” és a „zeng” helyett a „kong” szavak használata, még borongósabbán ősziessé tette a szöveget. Nemcsak tartalmat erősít a jobban megválasztott szó, nemcsak művészebb a megfogalmazás, hanem hangulatot is gerjeszt. Bizonyára szembetűnő, hogy magas hangrendű szavakat cserélt mély hangrendű szavakra és így érte el, hogy a forma, többlettartalommal (hangulat) bíró tartalmat közöl. Egy versben még erre is figyelni kell...

Egy ünnepi beszédben azért ez nem így van. De a szavaink, szókapcsolataink, frazeológiai egységeink azért prózai szövegben is többlettartalmat tudnak hordozni, amire a jó előadással rá tudunk erősíteni.

5.3. A kommunikációs folyamat lezárása

Elkészült a szövegünk, a nagyobb javításokat megoldottuk. Amikor azt mondjuk, hogy „kész”, akkor kezdődik a kommunikációs folyamat lezárása. Ilyenkor újraolvassuk a beszédet. És rá fogunk döbbsenni arra, hogy minden olvasásnál találunk még javítani valót benne. Tudnunk kell, hogy meddig fogjuk „cizellálni” a szöveget, mert egyszer ennek is véget kell vetni. A lezárási folyamatban az újraolvasás már a hangsúlyozás, a szünetek tartása, a közpinti üzenetek nyomatékosítása miatt történik. Itt már ne nagyon változtassunk a szövegen, ez már az elmondás begyakorlása és a megtanulás fázisa.

- Pihentessük a szöveget. Ez azt jelenti, hogy tegyük félre egy időre (napok, órák). Amikor elővesszük, olvassuk úgy, mintha egy idegen szöveg lenne, amit meg kell tanulnunk és így segítsük magunkat a memorizálásban. Ne a tartami tételmondatokat, a központi üzenetek kulcsszavait húzzuk alá, hiszen azokat úgyis tudjuk. Olyan részeket (szavakat) találjunk és emeljünk ki, amelyek a memorizálást segítik és a beszéd szerkesztési sorrendjét hozzák elő a memóriánkból.
- Amikor elkészült a végleges szöveg, memorizáltuk és el tudjuk mondani, akkor készültünk el valójában a beszéddel és itt záródik le a beszédírás kommunikációs folyamata.

5.4. A beszédkészítés folyamatának állomásai – összefoglalás

1. Anyaggyűjtés – inventió – lényeg kiemelése;
2. Elrendezés – diszpozíció – a beszéd megfelelő formába öntése;
3. Kifejezés – elocutio – a stílus, nyelvezet kiválasztása a hallgatóság figyelmébe vételével;
4. Emlékezetbe vésés – memoria – a beszéd megtanulása;
5. Előadás – pronuntiatio – különböző beszédtechnikai elemek alkalmazása.

5.5. A klasszikus beszéd tartalmi felépítése

A klasszikus beszéd 3 fő szerkezeti egységből áll:

bevezetés,
tárgyalás,
befejezés.

5.5.1. BEVEZETÉS

A kapcsolatteremtést alapozza meg. Egy beszéd esetében elmaradhatatlan része a megszólítás: „Köszöntöm a hallgatóságot”, „Tisztelt Hölgyeim és Uraim”, stb... El tudnánk kezdeni a beszédet megszólítás nélkül is, de ne tegyük! A megszólítás nem azért van, hogy letudjuk, hanem ezzel tudjuk megnyerni a hallgatóság jóindulatát. Képzeljük magunkat a hallgatóság sorába: azt halljuk, hogy a szónok így szólít meg minket: „No, emberek!”, vagy így „Kedves és Nagyra Becsült Református Testvéreim!” Nekünk melyik a szimpatikusabb?

A bevezetés arra jó, hogy tényleg megszerezzük a hallgatóság jóindulatát. Ez nem népszerűség hajhászat, hanem a jobb üzenetátadás feltételének biztosítása. Hallani szoktunk ilyeneket: „Nagy megtiszteltetés számomra, hogy önök előtt szólhatok”, vagy „örömmel tettem eleget a felkérésnek, hogy...” Frázisnak számítanak, de ezek olyan bevált panelek, amelyeket mindig használhatunk. Ugyanakkor törekedjünk arra, hogy a bevezetés ne rólunk szóljon, de ha mégis, akkor legfőleg annyi mondjunk el szerényen, amennyi a fenti panelekben szerepel.

Jelöljük meg a témát, hogy miről szeretnénk beszélni. Jobban fenn tudjuk tartani a hallgatóság figyelmét, ha tudja, hogy mire számíthat és eligazodik a beszédünkben.

Amennyiben a beszéd tartalma és műfaja indokolja, úgy a bevezetésben adhatunk egy rövid vázlatot, vagy itt megtehetjük az előzmények ismertetését.

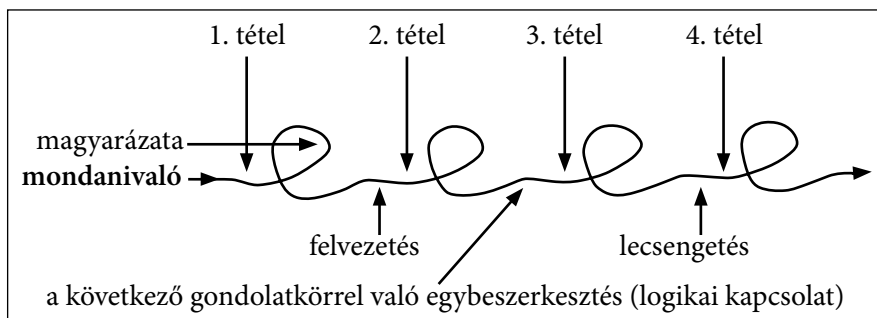
5.5.2. TÁRGYALÁS

Ez a beszéd legterjedelmesebb és legfontosabb része. Itt történik az üzenetek átadása, a mondanivaló tényleges kifejtése. Itt mondjuk el mindazt, amiért egyáltalán elkészítettük a beszédet.

A tárgyalásnak tételei vannak, amelyek segítik az érvelés, bizonyítást, cáfolást, felvezetik az újabb gondolatkört, vagy lecsengetik az előzőt, megfogalmazzák a tanulságot.

Ki kell mondanunk az ún. tételmondatot! Ez az adott bekezdés tartalma. Vagy az elején mondom, ki és magyarázom, indoklom, vagy felvezetem és a végén mondom ki csattanóként. Esetleg – ahogy korábban már említettük – a bekezdés közepén helyezem el a tételmondatot, hogy a felvezetés és magyarázat után még értelmezhető és lecsengethető legyen. Általában az első két lehetőséget használjuk a tételmondatok kimondására. A harmadik (amikor középen áll a tételmondat) csak olyan indokolt esetben alkalmazható, ha a tételmondatban szereplő üzenet „felvezetést” (előzmények magyarázatát) és értelmezést (külön magyarázatot) is igényel.

A tárgyalás során elmondandó információk egymáshoz viszonyított helyét és funkcióját a logikai megalapozottság szempontja szerint kell kiválasztani. Ez azt jelenti, hogy a részek egybeszerkesztésének legyen logikai alapja. A rétor kötelessége ezt meghatározni. Ez a logikai megalapozottság gyakorlatilag olyan, mint egy útvonaltervben az „A” és „B” pont közötti megállók meghatározása. Vagyis: mi szükséges ahhoz, hogy a beszéd logikai felépítése érthető legyen a hallgatóság számára. Az egyes részeket (tételeket) úgy kell megválasztani, hogy ne legyen szükség a megértésükhöz túlságosan részletes magyarázatra. Grafikailag szemléltetve így épülhetnek egymásba az egyes tételek:

A beszéd lényege, valójában a logikai kapcsolatok kifejtésében rejlik. Például egy születésnapi köszöntő állhatna az alábbi tartalmakból (tételekből) is: születésnap, ma 25 éves, család és barátok jókívánsága, eddigi eredményei, Isten éltesse. Ezeket a gondolatköröket kell egybeszerkeszteni, jó megfogalmazással, érthetően, frappánsan úgy, hogy a 3–4 perces köszöntő végig

megragadja az ünnepest és a hallgatóság figyelmét. A figyelem fenntartása tehát a magyarázatok, a kifejtések folyamatosságától függ. Ezért nem jó a magyarázatokat többször elmondani. Klasszikus „lelkész betegség” a téma „agyongyarázása”. Ugyanazt elmondjuk többször is, csak más szavakkal... Ez tartja fenn sokáig a figyelmet. Egyfelől jó lehet bizonyos esetekben, mert nem mindenki érti meg egyetlen példán, vagy okfejtésen keresztül a központi üzenetet. De nem lehet túlmagyarázni sem, mert az meg a figyelem folyamatosságát rontja.

A magyarázat során (kifejtés, logikai kapcsolat) van segítségünkre a stilisztika, a maga eszköztárával. A figyelem fenntarthatóságát elő tudjuk mozdítani a képszerűséggel, idézetekkel, hasonlatokkal, párhuzamokkal, ellentétekkel, példákkal és példaképekre való utalásokkal, képes beszéddel, stb. A stilisztikai eszközök használata teszi passzív befogadóból aktív befogadóvá a hallgatóságot. Hiszen a hallgatónak magának kell megértenie a mondánivalót. Egy hasonlat, vagy egy példa, lehet, hogy mást és mást fog mondani minden hallgatónak, ám mégis közelebb hozza a hallgatóság valamennyi tagját a központi üzenet pontosabb megértéséhez. Ehhez azonban fontos, hogy a beszédben használt stilisztikai eszközök ismerős tartalmat hordozzanak a hallgatóság tagjai előtt. Egyszerű példa: utalhatunk Geszti Jóskára, aki a Nyírségben volt betyár, még Móricz Zsigmond is beépítette a Gesztiről szóló történeteket a Betyár című regényébe, de ő nem egy általánosan ismert személy. Sokkal többet érünk el, ha ilyenkor azt mondjuk: Rózsa Sándor. Ő már közismertebb magyar betyár, nem igazán szorul különösebb bemutatásra a Kárpát-medencében.

A tárgyalás során kell kimondanunk a központi üzenetet is. Szerkesztési és elrendezési szempontból a szakemberek szerint az a célszerű, ha időben a beszéd kétharmadának a tájékában, vagy azt követően hangzik le a központi üzenet. Itt a csúcspont: az úgynevezett aranymetszés. Ezt a jelenséget jól meg tudjuk figyelni pl. a filmművészetben, ahol erre a tájéakra időzítik a film csúcspontját: a történet megoldását, vagy a nagy fordulópontot. Ezután már csak a „lecsengetésnek”, a végső magyarázatnak van helye, s annak hogy kimondjuk a végkövetkeztetést.

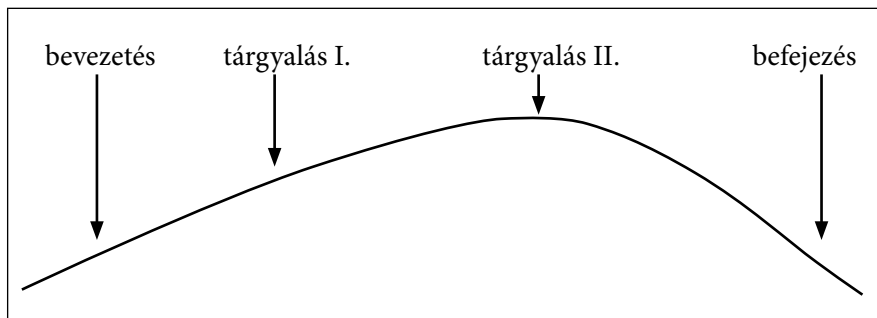
Témától, tartalomtól függően, lehetséges egy beszédben több tárgyalás is. Ugyanakkor ezek között a nagyobb egységek között is logikai kapcsoltnak kell lenni. Most nem beszélünk azokról a minősített esetekről, amikor pl. egy konferencián egy előadásra érkező észrevételekre válaszol az ember. Itt több, egymástól elváló téma is előjöhet, amelyek között csupán annyi

a logikai kapcsolat, hogy mindegyik az előadáshoz kötődik. Az észrevételekre adott válasz is beszéd, megszólalás, rétori teljesítmény lehet. A több tárgyalásból álló beszéd központi üzenete az utolsó tárgyalási részben kap helyet (arany metszés). A több tárgyalásból álló beszédben az arany metszést megelőző tárgyalások önmagukban is megállnak, értéket, információt és üzenetet hordoznak. Mégis ezek a részek csupán felvezetik, előkészítik az arany metszésben elhangzó központi üzenetet.

5.5.3. BEFEJEZÉS

A szöveg zárása. Itt a helye a tanulságok levonásának, a nagy összegzésnek, a mozgósító felszólítás megismétlésének. Elkerülendő az a hiba, hogy a tárgyalásban kifejtettünk három-négy dolgot, aminek a konklúzióját – tételes felsorolásként – a befejezésben mondjuk el. A befejezés nem a „csattanó” helye. Erre van az arany metszés. Mégis azt szoktuk mondani, hogy a végére kell a csattanó. Igen, egy frappáns befejezés segít egyben tartani a mondanivalót és emlékezetbe vésni mindazt a fontosat, amit a korábbi percekben hallott az ember. A befejezés mintegy nyomatékosítja az eddig kifejtett tételekből összeálló központi üzenetet. Megerősít az elhangzottak jóságában, tisztaságában és igaz voltában. A befejezésben még esélye van a rétornak arra, hogy mindazokat, akik eddig kételkedtek a beszéd igazságában, most maga mellé, pontosabban az igaz tartalom mellé állítsa. A befejezés nyomatékosítja a hallgatóban az érzést, hogy „egyed értek az elhangzottakkal” vagy „nem értek egyet az elhangzottakkal”.

Az egész beszéd (fogalmazás) felépítésének grafikája így szemléltethető:

5.5.4. KITÉRŐK

Szólnunk kell a beszédnek egy olyan összetevőjéről, amely nem kötelező része a beszédnek. Ez a kitérő. Nincs meghatározott helye, van viszont funkciója. A kitérő elsődleges feladata, hogy megpihentesse a hallgatóságot. Ugyanakkor kitérőt használhatunk akkor is, ha az érzelmi hatás kiváltását fokozni szeretnénk. Ez már nagyon közel áll a manipulációhoz, de találkozunk ilyen kitérőkkel pl. politikai kampánybeszédekben. Az egyik jelölt a szociális terveiről beszél és a saját programját összeveti az ellenjelöltjének a programjával, s kitérőként megemlíti, hogy az ellenjelölt a múlt héten az autójával elütött egy macskát. Semmi köze a kitérőnek a tartalomhoz, de arra jó, hogy az ellenfelet lejárassa.

A beszéd egyes részeit az információérték szempontjából is vizsgálhatjuk. Így a bevezetés a leggyengébb rész: itt van az érdemi információ legkisebb koncentrációja. A tárgyalás sokkal „töményebb” ennél: itt derülnek ki igazán a dolgok, itt fogalmazódik meg a két-három fontos üzenet és a központi üzenet is itt kap helyet. A befejezés már nem hoz új információt, legfeljebb összegez, visszatekint, vagy irányt mutat.

Amit az előbbieken a teljes beszédre vonatkoztatva vázoltunk, az érvényes a beszéd egyes tételeire is. És amit elmondtunk a bekezdéseken belüli tételmondatokkal kapcsolatban az érvényes az egész beszédre kivetítve is. Vagyis egy jól felépített, logikailag megszerkesztett beszédre érvényes kell, hogy legyen részleteiben és egészében az alábbi rend:

- előre vetítés
- felvezetés
- tetőzés
- lezárás

6. Beszédműfajok

A beszédeinknek, összeállított, megírt szövegeinknek is vannak műfajai. Minden műfajnak megvan a maga sajátossága és törvényszerűsége. A mondanivaló, vagyis az anyag elrendezése is hozzájárul ahhoz, hogy milyen lesz a beszéd. A rétor szándéka is befolyásolja a beszéd műfaját. És természetesen a beszéd tartalma is meghatározza magát a műfajt.

Az alábbiakban néhány csoportosítást látunk:

A beszéd az **előadás szándéka szerint** lehet:

- közlő jellegű: elbeszélés, leírás, feljegyzés, jelentés, jellemrajz, meghívó, levél, önéletrajz, jegyzőkönyv, kérvény, beszámoló, ismertetés, jellemzés, stb.
- értekező, megbeszélő jellegű: cikk, referátum, korreferátum, tanulmány, előterjesztés, esszé, glossza, stb.
- mozgósító, rábeszélő jellegű: előadás, felszólalás, hozzászólás, vita, stb.

A beszéd a **közlés módja szerint** lehet:

- szóbeli: előadás, hozzászólás, vita, stb.
- írásbeli: feljegyzés, sajtóközlemény, cikk, tanulmány, esszé, stb.
- felolvasásra szánt: korreferátum, előadás, stb.

A beszéd a **kommunikációs helyzetek szerint** lehet:

- közvetett (informálás): jelentés, diplomadolgozat, tanulmány, stb.
- közvetlen (szóbeli): beszélgetés, kerek-asztal beszélgetés, vita, fórum, előadás, szónoklat, stb.
- kevert tömegkommunikációs műfajok (formailag közvetlen, valójában közvetett): rádió és tévényilatkozat, előadás, riport, vita, film, reklám, stb.

A szónoki beszéd fajtáit már az ókorban meghatározták. Négy lehetőséget különböztettek meg:

- törvényszéki
- tanácsadó
- dicsérő
- feddő

Csak érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy volt olyan ókori „felosztás” is, amely csak törvényszéki és tanácsadó beszédet különböztetett meg, de ezeknek hét alfaját is meghatározta: rábeszélő, lebeszélő, dicsérő, feddő, vádló, védő, oknyomozó beszéd.

Logikai szempontból – máig – az Arisztotelész által meghatározott három beszédfajtát különböztetjük meg. Arisztotelész tudományos alapokon nyugvó megállapítása szerint, amely kiállta az idők próbáját:

„A retorikának szám szerint három válfaja van, mert a hallgatóság is háromféle. A beszéd három dologból áll össze: a beszélőből, amiről beszél, és

akihez beszél; a beszéd célja az utóbbira irányul, azaz a hallgatóra. A hallgató szükségszerűen közönség vagy ítélő, mégpedig vagy elmúlt események megítélője, vagy eljövendőké. Az eljövendő események megítélője pl. a népgyűlés tagja, az elmúltaké pl. a bíró, a szónoki képességé az egyszerű közönség. Következésképpen szükségszerűen három válfaja van a szónoki beszédnek: tanácsadó, törvényszéki és bemutató. A tanácsadó lehet rábeszélés vagy lebeszélés; mert akár magánemberként adnak tanácsot, akár közügyekben beszélnek a népgyűlés előtt, a kettő valamelyikét teszik. A törvényszéki lehet vádbeszéd és védőbeszéd, mert a peres feleknek vagy vádolniuk kell, vagy védekezniük. A bemutató beszéd tárgya lehet dicséret vagy feddés.

Mindegyik beszédfajtának megvan a sajátos ideje. A tanácsadóé a jövő (aki valamire rábeszél, vagy lebeszél, a jövővel kapcsolatban ad tanácsot); a törvényszékié a múlt (ugyanis mindig valamilyen megtörtént eseménnyel kapcsolatban vádolnak vagy védekeznek); a bemutatóé többnyire a jelen, hiszen létező dolgokat magasztalnak vagy feddnek; de gyakran igénybe veszik a múltat is, felidézve azt, és a jövőt, feltételezve azt.

Mindegyiknek külön sajátos célja van: ahogyan háromféle beszéd van, úgy van három cél is. A tanácsadás célja a hasznos vagy káros (a rábeszélő ugyanis a jobbat tanácsolja, a lebeszélő a rosszabbtól térít el), ehhez veszi hozzá a többit: az igazságot vagy az igazságtalant, a szépet vagy a rútat. A törvényszékié a jogos vagy a jogtalan; és ehhez veszi hozzá a többit. A dicsérőé és a feddőé a szép és a rút, de ezeket is kiegészítik a többivel. Hogy mindegyik beszéd fajta célja az itt említett, azt az bizonyítja, hogy a többi esetenként nem is a vita tárgya. A vádlott például elismeri, hogy elkövette tettét, és hogy ártott; de azt sohasem ismeri be, hogy jogtalanul cselekedett. Ez esetben nem is lenne szükség perre. Ugyanígy, a tanácsadó másvalamit gyakran megenged, de azt sohasem ismeri el, hogy tanácsa hátrányos, vagy hogy a hasznosról akar lebeszélni. ... Hasonlóképpen a dicsérők és feddők nem azt nézik, hogy az illető hasznosat vagy károsat cselekedett-e, hanem gyakran azt dicsérik, hogy – nem törődve saját érdekeivel – valami nemes tettet hajtott végre...”¹²

A fenti csoportosításokból és az arisztotelészi rendszerezésből kiindulva megállapíthatjuk, hogy a beszédnek számos változata van és számos szempont alapján lehet meghatározni a beszéd fajtáját. Ám legyen bármilyen fajtájú a beszéd, egy közös pont mindig van a műfajok között: a rétor.

¹² Átvétel: Adamik – Jászó – Aczél: Retorika (2004). 43–44 p.

7. A szónok

A szónok személyéről és személyiségéről nem kell részletekbe menő alapos-
sággal szólnunk. A klasszikusok azt tartották a rétorról, hogy:

- legyen jó,
- legyen erkölcsös természetű,
- legyen nagy tapasztalata,
- legyen a beszédben jártas.

Alapjában véve egyet is értünk mindezzel, csak az értelmezésben kell pontosítanunk. Mert mit is értünk az alatt, hogy „jó”? Amikor azt halljuk, hogy „jó ember”, eszünkbe jut az Úr Jézus szava: „*Senki sem jó az egy Istenen kívül*” (Mk 10,18b). De érezzük, hogy ez a „jó” valami többet jelent. Azt hordozza, hogy a szónok – legalább abban a témában, amiben megszólal – legyen jó, tiszta, kikezdhetetlen. Ez a „jó” túlmutat a képzettségén és a témában való jártasságán. A személyiségével kapcsolatban fogalmaz meg elvárást.

Az „erkölcsös természetű” is a szónok személyiségére vonatkozik. Olyan ember legyen, aki emberi tartásában, erkölcsében és egész életvitelében is olyan, hogy más emberek elé kiállhat és szólhat. Lehessen rá figyelni. Lehessen adni a szavára.

A „tapasztalat” a tudására, a mondanivalójában való jártasságára, felkészültségére utal.

A „beszédben való jártasság” pedig a szónoki adottságokat jelenti, amelyek adottak, és a szónoki képességeket jelenti, amelyek fejleszthetők.

Mindezek mellé, mi még – speciálisan, mint „egyházi szónokok” – azt tehetjük hozzá, hogy legyen az egyházi szónok Jézus Krisztusnak olyan tanítványa, akinek a szavain keresztül is láthatóvá, érezhetővé lesz a megtartó kegyelem valósága. Mondanivalójában is képviselje Krisztust. Ehhez pedig még egy fontos tulajdonsággal rendelkeznie kell, s ezt a tulajdonságot részben érintették a fent említettek: legyen hiteles ember.

7.1. A református lelkipásztor, mint szónok

Természetesen minden szakma és minden hivatás szónokára speciális krite-
riumok vonatkozhatnak. Ám ebből a sorból is kilóg kicsit a református
lelkipásztor. Amint még a bevezetőben említettük, esetünkben a retorika
nem az igehirdetésre vonatkozik. Maradjunk annál az élethelyzetnél, ami-

kor a református lelkipásztor szónoki szerepkörbe kerül. Azért lóg ki a sorból, mert a lelkipásztor – az ő belső és külső elhívása folytán – nem tud és nem tudhat nem lelkipásztorként, Jézus Krisztus szolgáljaként viselkedni és megszólalni.

Vannak tehát speciális belső és külső kritériumok, amelyeknek – szónokként is – meg kell felelnie.

7.1.1. BELSŐ KRITÉRIUMOK

Egy református lelkipásztor mindig igei alapon szólal meg. Egy ünnepi beszéd, egy ismeretterjesztő előadás, vagy egy laudáció – műfaját tekintve – távol áll az igehirdetéstől. A lelkipásztor-szónok azonban akkor is igei alapokon illik megszólalnia. Beszédének üzenete minden körülmények között a krisztusi értékeket, a keresztyéni erkölcsösséget és tartást kell, hogy magán hordozza. A lelkipásztornak nincs „civil” élete a közösségi térben. Például, ha a kedvtelése nyomán felkérlik, hogy a bélyeggyűjtők szervezétének évzáró gyűlésén szólaljon föl és a szövetség nevében köszöntse az éppen 80 éves helyi alapító elnököt, neki akkor is igei alapokon állva lehet csak megszólalnia. A jelenlévők ugyanis nem XY-ként fognak rá tekinteni, hanem a helyi lelkipásztorként viszonyulnak hozzá. Lelkészként hallgatják őt akkor is, amikor ünnepi köszöntőt mond, vagy éppenséggel ő tartja az évzáró értékelést a sportegyesületben, vagy avatóbeszédet mond egy emléktábla átadásakor. Szavaink és az átadandó üzenetünk mindig a keresztyéni értékrenden kell, hogy nyugodjanak. Ez teljesen természetes dolog egy olyan szónoknál, akinek Jézus Krisztus él a szívében: „*amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj*” (Mt 12,34). Nem erőszakos térítésről van szó, nem is folyamatos evangelizálásról. Csupán arról, hogy „adjuk magunkat”. Ne titkoljuk el, hogy Jézus Krisztusban, Isten megváltott gyermekei vagyunk ott is, abban a helyzetben vagy szerepkörben is, amiben éppen meg kell szólalnunk.

Ennek kapcsán fontos szem előtt tartanunk, hogy egy beszéd elkészítésénél hogyan használjuk a Szentírást. A legjobb, ha a lehető legtermészetesebben. Ha engedjük, hogy itt is az ige találjon meg minket. Nem igazán jó megoldás, ha egy összeállított beszédhez „mottókat” és „idézetekeket” keresünk a Bibliából, csak azért, hogy az emberi mondanivalónkat, s a logikailag jól felépített, jól megszerkesztett beszédet – annak egyes tételeiben – megtámoassuk a Bibliával.

Belső kritérium az adott témában való felkészültség. Nem kell a téma szakemberének lenni, de nem tehetjük meg azt, hogy a minimális szakmai ismeret nélkül beszéljünk. Előfordulhat, hogy pl. egy helyi amatőr festő kiállításának megnyitására kérnek föl minket. Nem minden lelkipásztor igazodik ki a festészetben. A beszéd elkészítésének ugyanakkor nem feltétele az, hogy gyorstalpalón elvégezzünk egy művészettörténet szakot. De utána lehet nézni a dolgoknak. Szabad ilyenkor utána olvasni és a beszédben is szabad utalni arra, hogy nem vagyunk a téma szakemberei.

Fontos kritérium az őszinteség és az igazmondás. Tény, hogy az őszinteség – önmagában – sértő is tud lenni, az igazság – önmagában – pedig kegyetlen is tud lenni. De ha a bennünk élő szeretet hatja át mindkettőt, akkor hitelesen lesz őszinte és hitelesen lesz igazmondó a szónok. Szabad a mi hitünkben és értékrendünkben „megmártani” a mondanivalónkat. Szabad összehasonlítani a társadalmi kordivatokat a krisztusi értékekkel. És minden megszólalásunkban szabad nekünk azt felmutatni, amit és Akit igaznak és követésre méltónak hiszünk. Egy református lelkipásztor semmilyen körülmények között ne mondok igaztalan dolgot. Egy ünnepi beszéd hamissága a lelkési tekintélyét fogja csorbítani.

Szólnunk kell a beszéd szónoki stílusáról is. Az ünnepi beszéd nem igehirdetés. Hiba az, ha a lelkipásztor a hétköznapi beszédben másképp formálja a szavakat, mint a szószéken. A hangszínünk, a hanghordozásunk és a beszédünk sebessége, ritmusa nem kell, hogy teljesen más legyen a hétköznapiokban és a szószéken. Az igehirdetés szent voltát nem a modorosság adja meg. Ugyanez érvényes a nyilvános beszédekre is. Ne legyen „hétköznapi hangunk”, „igehirdetői hangunk” és „beszédmondó hangunk”. Ha ez így lenne, az nem természetes. A hitelességünk legjobb ismertető jegye a természetességünk.

Végül a legfontosabb belső kritérium: az a képesség (vagy bölcsesség), amivel eldöntjük, hogy vállaljuk-e az adott felkérést, vagy sem. Nem kell minden felkérésre igent mondanunk. Az Úr megadja azt a bölcsességet, hogy tudjuk mit vállaljunk el és mit nem. Sarkított példával élve: a helyi ravatalozó átadásán szólunk, de a helyi legújabb kocsmá megnyitóján nem biztos, hogy nekünk kell tartani az ünnepi beszédet...

7.1.2. KÜLSŐ KRITÉRIUMOK

Ahogy már többször említettük, a lelkipásztor minden körülmények között lelkipásztor. Ez a megjelenésében is megmutatkozik. Egyházunk proto-

kollszabályzata¹³ pontosan meghatározza a liturgiális öltözéket. Papi palástot csak igeszolgálat alkalmával viselünk. Közösségi ünnepeken és más egyéb – nem igehirdetési vagy istentiszteleti jellegű – alkalmakon nem viselünk palástot akkor sem, ha lelkipásztorként hívtak meg és kértek fel ünnepi beszéd tartására.

A lelkipásztori liturgiális öltözék, a paláston kívül, férfiak esetében fekete vagy sötét öltöny, fehér vagy fekete inggel, fekete vagy sötét, illetve ilyen színű alapon szolidan mintás nyakkendővel, fekete vagy az öltönnyel egy színű zoknival és fekete vagy sötét alkalmi cipővel. Nők esetében fekete vagy sötét (szoknyás vagy nadrág-) kosztüm, fehér vagy fekete blúzzal (ez kiegészíthető fekete vagy sötét zsabóval), testszínű harisnyával és fekete vagy sötét alkalmi cipővel. Mind a férfi, mind a női liturgiális öltözéknek – mind a nyári, mind a téli időszakban – teljesnek kell lennie. Nem liturgiális szolgálatokon a lelkész a szolgálati méltóság küllemével jelenik meg. A lelkész közéleti öltözködésének olyannak kell lennie, ami összeegyeztethető hivatásának erkölcsével és komolyságával, és megjelenésével megőrzi az egyháztagok szemében missziói küldetésének becsületét és méltóságát.

A megjelenés vonatkozásában az a legjobb tanács, ha tudatosítjuk: jelenlétünkkel és megszólalásunkkal Jézus Krisztust képviseljük, s vele együtt a magunk gyülekezetét és református egyházunkat is.

8. Retorikai alpműfajok¹⁴

Az ünnepi, vagy alkalmi beszédnek, a szónoklatnak is vannak műfajai. Az alábbiakban a széles palettából 10 műfajról szólunk részletesebben.

8.1. Az ünnepi beszéd

Lehet hosszabb, vagy rövidebb lélegzetű, ünnepi hangulatú, emelkedett stílusú beszéd. Igyekszik kiemelni és demagógia nélkül felfokozni az ünnep történelmi mondanivalóját. Igyekszik kiemelni a történelmi eseményt a múltból, az ott és akkor egyszeri funkciójából és hathatóssá tenni itt és most. Elképzelhető felépítése a következő lehet:

¹³ A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház belső használatú protokollszabályzata 10. §.

¹⁴ Dr. Fekete Károly: Retorika, Debrecen, 1994. 58–68. p. felhasználásával.

- rövid megemlékezés a történelmi eseményről, esetleg valamelyik kiemelkedő személyisége méltatásával
- észrevétlenül átsiklás az ismertetésből az értékelésbe: az azóta eltelt időre gyakorolt hatása bemutatásával
- miben segíthet az ünnep igazsága, történelmi mondanivalója a mai életünk dolgaiban
- esetleges elháríthatatlan elkötelezései a mai magyarokhoz, keresztyénekhez, emberekhez.

Különösen a nemzeti ünnepeink, egyháztörténeti ünnepeink alkalmával könnyen beleesünk a közhelyek, frázisok alkalmazásába. Ezt elkerülendő, keresni kell minden esetben az újat a történelmi eseményben, vagy éppen séggel a mához szóló üzenetében az aktuálisat. Az emelkedettséget ne tévesztjük össze a pátozzsal! A lelkész egy ilyen ünnepi beszéd elmondása során – egy emléktábla mellett, egy szobor előtt, egy kultúrházban állva is Isten és a nemzet szolgálaként van jelen és szól. Ez kell, hogy fegyelmezze őt.

8.2. Szónoklat – alkalmi beszéd

Ez önmagában gyűjtő fogalom. Ide tartozik az előbbi ünnepi beszéd is, de oda tehetjük melléje az alábbiakat is – szituációtól függően: méltatás, szobor- és emléktábla avatás, létesítményátadás, stb. A beszéd felépítésénél, megszerkesztésénél mindig az alkalom tényéből és lényegéből indulunk ki. Egy szobor avatásánál fontos szempont maga a szobor: kit ábrázol, miért került éppen itt felállításra, kik állítják, stb. A szónoklat tartalmát és stílusát meghatározza az is, hogy az adott alkalom egyházi, vagy társadalmi esemény? Más lesz egy beszéd egy gyülekezeti terem átadása alkalmával és más egy községi nyugdíjas otthon fennállásának 25. évfordulóján. A beszéd komolyságának, helyénvalóságának és „jó”-ságának alapfeltétele, hogy vegyük komolyan magát az alkalmat. Ha ezt nem tesszük meg, akkor csak beszélünk...

Az alkalmi beszéd stílusa legyen emelkedett. Ezzel az alkalom ünnepélyességét tudjuk nyomatékosítani.

8.3. Az előadás

Az előadás hosszabb lélegzetvételű, kerek egésznek tekinthető, szóbeli megnyilatkozás. Általában valamely – a hallgatóság számára többé kevésbé új,

vagy új szempontok alapján vizsgált újra feldolgozott – gondolatokat, kérdésköröket, problémákat taglal... Lehet még tájékoztató, ismeretterjesztő, népszerűsítő, tudományos, ismeret- és tananyagot közlő előadás¹⁵. Az ideális az, ha bő vázlat alapján, inkább szabadon adják elő, de különösen tudományos üléseken, jelentősebb konferenciákon, vagy akár egy tudományos célú lelkésztovábbképzőn, elképzelhető a jól tagolt, szépen hangsúlyozott, nem unalmas felolvasás is. Ha észrevesszük, hogy a hallgatóság fel-feljegyez valamit a gondolatainkból, erre legyünk tekintettel és fegyelmezetten lassítsunk a beszéd-, vagy felolvasástempónkon, de ettől ne váljon vontatottá az előadásunk. A szükséges tudományosság és a szigorú logikai rend ne tegye nehezzé a fogalmazásunkat. Okfejtéseink, magyarázataink legyenek világosak, szemléletesek, szóképekben nem szükölködők. Az előadás összeállításánál vegyük figyelembe az előadás helyszínét, körülményeit, a hallgatóságot és ezekhez a „körülményekhez” igazítva fogalmazzunk. Stílusunk mindig legyen egy kicsit „magasabb”, mint a feltételezett értelmi fok, műveltségi szint. De csak annyival, hogy gondolkodni készítse a hallgatót. Soha nem lehet cél a magunk tudományos műveltségének fitogtatása, vagy az, hogy a hallgatóság „elveszítse a fonalat”.

8.4. Megemlékezés

Az ünnepi beszédnek rövidebb és valamivel kevésbé emelkedett formája. Egyházi, történelmi, társadalmi, művészeti esemény, személyiség, évforduló adhat okot a megemlékezésre. Fontos szempont, hogy magát az eseményt, vagy a személyt, aki „okát adta” a megemlékezésnek, ne emeljük ok nélküli magasságokba, de ne is beszéljünk róla méltatlanul lekicsinylően. Informatív jellegű beszéd. Nem érzelem nélküli, ám inkább az értelemre kell, hogy hasson.

8.5. Kiselőadás

Egy témakörnek, gondolatkörnek, vagy akár egy résztémának rövid kerek összefoglalása, új eredmények rövidre fogott ismertetése¹⁶. Tudományos konferenciákon, ahol nincsenek kiemelt előadások, hanem egyenlő rangú,

¹⁵ Wacha Imre nyomán.

¹⁶ Wacha Imre nyomán.

kisebb előadások fejtik ki a központi témát, fontos, hogy a kiselőadás az adott nagy téma megragadott részének teljes és kerek összefoglalóját adja. Ami a mélységet illeti, itt igazán kötelező, hogy ne „felszántsuk” a témát, hanem menjünk mélyebbre, hiszen egy tudományos feltárás, felmérés adatait kell közölnünk a kiselőadásban.

8.6. Korreferátum

Előre megfogalmazott megnyilatkozás. Általában felkérésre készítjük el a korreferátumot. Valamely kongresszuson a fő témát taglaló előadáshoz kérnek fel korreferenseket.

8.7. Felszólalás

A felszólalás szóban elmondott korreferátum. Nem helyben fogalmazódik meg, hanem erre is előre készül a felszólaló, felkérés, vagy saját elhatározás alapján. A felszólalás inkább ünnepélyesebb, deklaratív jelleget hordoz. Ha a magunk nevében szólunk, tegyük ezt kellő szerénységgel. Ha az egyház nevében szólunk, akkor mondanivalónknak legyen súlya és felszólalásunk legyen méltó az egyház tekintélyéhez. A felszólalást általában előre jelezzük az alkalom szervezőinek.

8.8. Méltatás

Rövid lélegzetvételi szónoki megnyilatkozás, amely során valakinek érdemeit, munkásságának jelentőségét, illetőleg a vele kapcsolatos eseményt eleveníti fel a szónok¹⁷. Nevezzük laudációnak is. Általában élő személyről szól, amikor a méltatott személy életjubiläumát ünnepli, vagy jelentős kitüntetésben részesül, esetleg életének, szakmai pályájának jelentős állomáshoz érkezett. A méltatást mondó személy lehet szubjektív, de legyen igaz. Ne legyen se lekezelő, se hízelgő! A legtisztább és leghatásosabb méltatás a szeretettel elmondott igazság az illető személy életéről, munkásságának hatásáról.

¹⁷ Wacha Imre nyomán.

8.9. Köszöntés

Nagy területe a szónoklat világának. Személyekhez és közösségekhez szóló rövid megnyilatkozás. Alkalmait tekintve nem is tudjuk felsorolni, hogy mikor alkalmazható. Az anyák napjától a lelkészbeiktatásig sok-sok alkalom van egy-egy köszöntés elmondására. Az alkalmak között lehetnek nagy különbségek, de a köszöntés műfaja mégis adott. Ezért mindig legyen személyes a köszöntésünk. Lelkészként méltó, hogy egy-egy igével köszöntsünk, akár egy embert (gyülekezetünk jubiláló kántorát, vagy az idősek otthona legidősebb lakóját, vagy éppen a beiktatott szolgatársunkat), akár egy közösséget (egy gyülekezetet, egyházmegyei közgyűlést, vagy egy testvér-gyülekezeti küldöttséget).

8.10. Hozzászólás

A leggyakoribb beszédműfaj és ebben vétkezünk a legtöbbet. Ez természetes, hiszen a sajátossága az, hogy egészében véve rögtönzés. Kifejezhet egyetértést, részleges egyetértést, elvetést, részleges elvetést, elhatárolódást, stb. Mindenképpen az elhangzottakkal kapcsolatos érzéseinket és véleményünket fejezzük ki benne. Mivel érzések motiválják a megfogalmazást, a megszólalás pedig spontán, ezért nagyon veszélyes. Átgondolás nélkül inkább ne is jelentkezzen a hozzászóló. Mert nincs szükség sem mellébeszélésre, sem arra, hogy az általunk félreértett információkat „privát hozzászólásban” próbáljuk meg tisztázni a nagy nyilvánosság előtt. A hozzászólásban a tárgyhoz illik hozzászólni, nem pedig az előadó személyéhez. Máltó, hogy a hozzászólást köszönettel kezdjük, még akkor is, ha az elhangzottak sorában nem mindennel értettünk egyet. A tisztelet kifejezése azt kell, hogy tükrözze, hogy az egész mondanivalóra odafigyeltünk. Ez után mondhatjuk el az észrevételeinket, fenntartásainkat. Legyen rövid a felszólalásunk, mert nem korreferátumra kértek és nem felszólalást tartunk. A hozzászólás a tartalomról szóljon és soha ne a hozzászólóról.

9. Nyilatkozás a sajtónak

Az egyház a társadalomban él. A társadalom – rendszertelenül bár, de – igényt formál arra, hogy olykor-olykor bepillantást nyerjen az egyház életébe is.

Egyházunk szolgálata olyan életterületekre is kiterjed, amelyek a társadalmi események iránt érdeklődő sajtó figyelmét is felkeltheti. A lelképásztornak tehát készen kell állnia arra, hogy a „világ fiai előtt” is számot adjon az egyház életéről, küldetéséről, az egyházban zajló eseményekről.

Tudatosítanunk kell, hogy a sajtót nem az egyház lényege érdekli. Ha abból indulunk ki, hogy milyen jellegű egyházi információkkal találkozunk a világi tömegtájékoztatási eszközökben, akkor meg kell állapítanunk, hogy a világhíradókba leginkább a botrányok és a szenzációk okán beszélnek az egyházzal. Ez azonban – az érdemi mondanivalónk szempontjából – nem érint minket. Sokkal életszerűbb, hogy egy-egy gyülekezeti esemény: ünnepség, templomszentelés, egyházi intézmény átadása, az az esemény, amin megjelenik a sajtó is, hogy lokálisan hírt adjon rólunk.

A sajtó kifejezés alatt az újságot, a rádiót és televíziót, valamint az internetes hírportálokat értjük. Különbséget kell tudnunk tenni az egyházi sajtó és a világi sajtó között is. És itt jön az első gyakorlati tudnivaló: tudnunk kell, hogy kinek nyilatkozunk! Általában a sajtónyilatkozatok, interjúk, riportok személyesen készülnek. Bár a tapasztalat azt mutatja, hogy az újságírók többsége nem ismeri az egyházi protokollt, az egyházi szóhasználatot, de emiatt ne általánosítsunk, és ne nézzük le a sajtó képviselőit. Ma már sztereotípiának számít, hogy az újságírók annyira tudatlanok, hogy „református miséről” beszélnek. Ez azért változóban van. Ők nem ismerik a mi világunkat, hiszen lehet, hogy aznap, amikor minket mikrofonvégre kapnak, mi vagyunk a harmadik, vagy negyedik riportalanyuk. Előttünk volt egy polgármester, egy vállalkozó, és egy főorvos, esetleg egy hajléktalan, vagy egy autóversenyző. Ne várjunk el teljes empátiát és tökéletes felkészültséget. De az evidens hibákat ne hagyjuk szó nélkül. Szeretettel, türelemmel és semmiképpen sem kioktató módon javítsuk ki az újságíró esetleges tévedéseit. Arra a felvétel előtt mindig van lehetőség. Fogalmazzunk úgy, hogy ne oktatásnak, hanem információadásnak érezze kérdező partnerünk a szavainkat. Nem árt tudni azt sem, hogy ki kicsoda és mi hogyan szólíthatjuk meg a sajtó képviselőjét. A nyomtatott újságok (pl. napilap, hetilap, magazin) munkatársa az újságíró. Nagy valószínűséggel riportert az, akivel találkozunk. Nehéz „újságíró úrnak”, vagy „riporter asszonynak” szólítani. Nem fogunk nagyot tévedni, ha „szerkesztő úrnak”, vagy „szerkesztő asszonynak” szólítjuk a kérdezőnket. Az elektronikus sajtó (TV rádió, internet) képviselőit is így szólíthatjuk meg.

Ha tudjuk, hogy milyen sajtóterméknek, vagy tömegtájékoztatási eszköznek nyilatkozunk, akkor nem árt összeszedni a gondolatainkat. Ne feledjük, meg van írva: „*legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet*” (1Pt 3,15). Tekintsünk így az újságírói érdeklődésre.

Egyházi sajtónak könnyebb nyilatkozni, hiszen mind az újságíró, mind az egyházi sajtótermék felvevőbázisa ismeri az egyház nyelvét. Itt nem kell magyarázni azt, hogy az új templomot nem átadtuk, hanem felszenteltük, az istentiszteleten nem beszéd hangzottak el, hanem prédikáció volt.

A világi sajtóval nehezebb a helyzet. Jó megkérdezni még a felvétel megkezdése előtt, hogy mi lesz a témánk? A szerkesztő a válaszában jelezni fogja azt, hogy mit szeretne hallani. Ne vegyük ezt rossz néven, hiszen ő már egy kész tudósításban gondolkodik, amiben nem mi leszünk az egyetlen szereplő. A tőlünk hallott információk alapján ő majd megfogalmazza a lényegét és a felvett nyilatkozatunkból beleilleszt a kész anyagba egy-két mondatot tőlünk is. Ne lepődjünk meg azon, hogy a felvétel előtt jelzett témát másképp fogja feltenni kérdésben az újságíró akkor, amikor már elindult a felvétel. Mi válaszoljunk úgy, ahogy magunkban végiggondoltuk és elhatároztuk.

Ha televíziós nyilatkozatra kérnek minket, legyünk nagyvonalúak és hagyjuk a technikai részt a szakemberekre. A kamera mögött álló operatőr is kész anyagban gondolkodik, ezért mondja meg nekünk, hogy hová álljunk és hová forduljunk, merre nézzünk. Nem szeretik a sajtósok, ha mi határozzuk meg azt, hogy pl. a szószék legyen a háttérben. A nyilatkozatunk legyen rövid és lényegre törő. Jól szedjük össze a gondolatainkat és három-négy mondatnál hosszabban csak akkor válaszoljunk, ha előre szolt a szerkesztő, hogy lehet hosszabban is. Három féle nyilatkozatot adhatunk:

1. valóban arra válaszolunk, amit a riporter kérdezett. Nem mondunk előzményt, nem adunk magyarázatot, hanem röviden és velősen választ adunk a feltett kérdésre. Ennek általában örül az újságíró, de fennáll a veszélye annak, hogy tovább fog kérdezni. Ha felkészült, akkor eltérő témában fog kérdést feltenni, de ha kevésnek vagy rövidnek ítélte meg a válaszunkat, akkor az elhangzott információ egy részletére fog rákérdezni. Így egy „pörgős” beszélgetés alakulhat ki, amit végeredményben az újságíró irányít;
2. végiggondoljuk, hogy mit szeretnénk mindenképpen elmondani és – függetlenül a kérdéstől – egy általános bevezető mondat után, elmondjuk azt, amit a téma kapcsán fontosnak tartunk. Minden bizonnyal az új-

ságíró nem ezt akarta hallani tőlünk, ezért újra fog kérdezni és mi ismét összeszedetten kell, hogy válaszoljunk. Ne mondjunk olyat felvétel alatt, ami nem számít érdemi válasznak. Pl. hogy „ezt előbb már mondtam”. Ne kérjük azt sem, hogy „álljunk le”, vagy „ezt vegyük föl még egyszer”. Ennyire ne irányítsuk a beszélgetést. Legjobb úgy végiggondolni a nyilatkozatunkat, hogy első körben röviden összefoglaljuk a lényegét, majd annak egyes részeit fejtjük ki a feltett kérdésekkel összefüggésben. És végül majd úgymint a szerkesztő dönti el, hogy a mondanivalónkból mit fog használni.

3. nyugodtan megkérdezhetjük még a felvétel előtt, hogy mennyi időnk van: röviden, vagy hosszan válaszoljunk? Azt is megkérdezhetjük, hogy mi az, amit hallani szeretne tőlünk a szerkesztő? A választ – annak tartalmával és üzenetével együtt – úgymint mi fogjuk megfogalmazni magunkban.

Mindig úgy fogalmazzunk, és úgy nyilatkozunk, hogy szavaink és üzeneteink egyértelműek legyenek. Érezze az olvasó, a hallgató vagy a néző, hogy egy református lelkész beszél hozzá. Ezt nem azzal tudjuk elérni, hogy minden mondatunkat bibliai idézettel indítjuk – ez külsőség lenne. A lelkületünk és bennünk élő szeretet, s reménység kell, hogy áthassa a szavainkat és az egész mondanivalónkat.

Nem könnyű dolog a sajtónak nyilatkozni. Mégse viszonyuljunk ehhez az élethelyzethez félelemmel, hanem lássuk meg benne azt a nagy kihívást, hogy néhány másodpercben, vagy percben, valóban számot adhatunk a bennünk élő reménységről.

Azért jó és azért kell néhány pillanat alatt összeszedni a gondolatainkat, mert a felvétel után már csak ritkán van lehetőségünk arra, hogy kijavítsuk, vagy jobbá tegyük a nyilatkozatunkat azzal, hogy „jaj kedves szerkesztő aszszony, vegyük már föl még egyszer válaszomat, mert egy jobb megfogalmazás jutott az eszembe...”. Ilyet ne!

Egy református lelkész sajtóban való retorikai cselekménye nemcsak szóban valósulhat meg, hanem írásban is. Ezért nem árt tisztában lenni a publicisztikai műfajokkal, hiszen előfordulhat, hogy nem kérdeznek meg minket, hanem mi szeretnénk hírt adni magunkról a sajtóban.

9.1. Alapvető publicisztikai műfajok

A leggyakoribb publicisztikai műfajok: a hír, a tudósítás, a beszámoló, a riport, az interjú, a glossza, és a tárca.

9.1.1. A HÍR

A hír – egy esemény, vagy történés kapcsán, röviden és tömören válaszol arra, hogy: ki, mikor, hol, mit, milyen körülmények között, miért. Nem árt, ha a hírben, egy mondaton belül tömörítjük az információkat. Pl.: „Az X gyülekezetben május 3-án átadták a két évvel ezelőtt elkezdett új gyülekezeti otthont. Az önerőből emelt épület felszentelésén Y lelkipásztor szolgált, majd Z gondnok adott számot az építkezés menetéről. Mostantól a gyülekezeti ház ad majd otthont a bibliaóráknak, a gyermek- és ifjúsági alkalmaknak.”

9.1.2. A TUDÓSÍTÁS

A tudósítás – gyakorlatilag bővített hír. Itt már idézhetünk röviden az elhangzott beszédekből, megemlíthetjük a szolgálattevőket és felszólalókat, kitérhetünk az építkezés időszakának részleteire és vázolhatjuk az épülettel kapcsolatos terveket is. Míg a hírbe nem fér bele az, hogy pl. mikor és mi lesz az első gyülekezeti alkalom az új épületben, addig a tudósításunknak ez egy jó zárómondata lehet. A tudósítás „személytelenül”, tényszerűen íródik: nem derül ki belőle a tudósítás írójának személyes véleménye.

9.1.3. A BESZÁMOLÓ

A beszámoló – hétköznapi nyelven, de szinte jegyzőkönyvszerűen ragadja meg az eseményeket. Szükség szerint magyarázatot is ad az egyes tartalmi részekre. Jellemzője, hogy az írója „szemtanúként” – mondhatnánk többes szám első személyben: a „mi” szempontjából – írja le az eseményeket. Személyesebb, melegebb hangvitelű műfaj, mint a tudósítás. Belefér az író véleménye és szubjektív állásfoglalása is.

9.1.4. A RIPORT

A riport – egy élethelyzetet, létező körülményt vagy eseményt élményszerűen feldolgozó műfaj, amelyben nemcsak az újságíró szólal meg, hanem az érintettek, a megkérdezettek is helyet kapnak. A fenti példát továbbgondolva, a gyülekezeti ház átadásáról szóló riportban nem mondjuk el (me-

séljük át) azt, hogy miről beszélt a gondok, hanem külön megkérdezzük őt és idézni fogjuk az írásban a szavait. Megszólaltathatjuk a gyülekezet tagjait, a jelenlévő vendégeket és életképeket hozhatunk a riportba. Mint-ha a tudósítást és a beszámolót behelyeznénk a valós környezetbe és azt az élményt szeretnénk átadni az olvasóinknak, amit mi is megéltünk ott helyben.

9.1.5. AZ INTERJÚ

Az interjú – klasszikus beszélgetés. A riporter kérdez, a riportalany válaszol. Az elején szükséges a riportalany rövid bemutatása, de az interjú során már nincsenek narratív szövegek, hanem a kérdésekből és válaszokból, vagyis a beszélgetésből áll össze az anyag tartalma.

A glossza – hírlapi rövid műfaj egy hír vagy egy esemény frappáns kommentálására. A hírlapi glossza általában csípős, ironikus hangvitelű. Az egyházi glossza inkább egy hírt vagy jelenséget körbejáró, röviden elemző és értékelő műfaj. Pl. jó egyházi glosszákat lehetne írni olyan társadalmi történésekről, amelyek nem a keresztyén értékrend alapján állnak. Az ilyen írásnak nem az elítélés vagy a kioktatás a célja, hanem a valóságban megtörtént esetek kapcsán az igei értékrend és a keresztyéni erkölcs értékének és tanításának a felmutatása. Nem könnyű műfaj, pontos és széles ismeretanyagra, jó felkészültségre van szükség ahhoz, hogy építő egyházi glosszák szülessenek pl. olyan kérdésekben, mint a melegfelvonulás, vagy az eutanázia kérdése.

9.1.6. A TÁRCA

A tárcza – olyan publicisztikai műfaj, amelyben az író a saját véleményének ad hangot a tárcza tartalmát jelentő eseménnyel, vagy történéssel kapcsolatban. A tárcsairó írójának hite, látása, műveltsége és habitusa is helyet kap ebben a műfajban. Gyakorlatilag véleménymondásról van szó. Ebből a műfajból nőtt ki a kritika és a recenzió is.

A református lelkipásztor az írásban való megszólalása során is pontosságra és hitelességre kell, hogy törekedjen. Ezért elengedhetetlen a magyar helyesírás ismerete: a kézirataink – valamilyen szinten – bizonyítványt állítanak ki rólunk...

10. Az egyházon belüli hivatalos és hivatali kommunikáció

10.1. Köszönés

A református egyházban – magyar nyelvterületen – a bevett köszönési forma az „Áldás, békesség!”, amire a válaszköszönés: „Istennek dicsőség!”. Ennek a formulának eltérő változatai is élnek a magyar reformátusság körében, így találkozhatunk az „Áldást, békességet!”, vagy „Áldást és békességet.” formával, vagy az „Istené a dicsőség!” formával is. Erdélyben meghonosodott a „Békesség Istentől!” forma.

Ezen túlmenően, a református egyházban a napszakoknak megfelelő köszöntési formulák használatosak.

Lehetőség szerint a lelkipásztor használja mindig az egyházi köszönést! Nemcsak az istentiszteletek és egyéb egyházi alkalmak során, hanem a magánéletben, a társadalmi kapcsolatokban még akkor is, ha tudja, hogy a viszontválasz nem „reformátusul” fog elhangzani. Társadalmi kapcsolatokban használhatjuk pl. az „Áldás, békesség! Jó napot kívánok!” formát.

10.2. Megszólítások az egyházi kommunikációban

Az egyházi kommunikációban az egyház tekintélyének megfelelően és az egyházi személyeknek kijáró protokolláris tisztelet megadásával járunk el.

A megszólításokra is gondot kell fordítanunk. Erről az egyházunk belső protokollszabályzata az alábbiak szerint rendelkezik:

A lelkési jellegű személyek, illetve az ezen személyek által képviselt hivatal esetében – minősítésüknek megfelelően – használt megszólítási címek: „Tiszteletes” („Tt.”), „Nagyiszteletű” („Nt.”) vagy „Főtiszteletű” („Ft.”). Ezen címeket a lelkési jellegű biztositó teológiai vagy lévitai tanulmányok folyamata vagy elvégzése vonzza magával. A lelkési jellegű és nem lelkési jellegű egyházi személyeket megillető megszólítások („Tisztelt”, „Tiszteletes”, „Nagyiszteletű”, „Főtiszteletű”) minden esetben megelőzik az akadémiai (pl. „BSc.” „Mgr.” „Ing.” „dr.” stb.) és tudományos címeket (pl. „Dr.” „PhD.” „Adj.” „Doc.” „Prof.” CSc. stb.).

A magyar nyelv helyesírási szabálya értelmében a már név előtt is használható első akadémiai titulus: a „dr.” (egyetemi/főiskolai rigorózus vizsgát követő akadémiai [kisdoktori] cím). A szlovák nyelv helyesírási szabályai értelmében pedig a már név előtt is használható első akadémiai titulus:

a „BSc.”, „Mgr.” vagy az „Ing.”, amennyiben doktori fokozattal nem rendelkezik az illető.

A magyar nyelvben a tudományos cím – feltüntetésében – mindig lerontja az akadémiait, vagyis aki tudományos fokozattal rendelkezik, az már a név előtt nem használja az akadémiai címet (pl. Prof. Dr. X. Y, PhD.). A szlovák nyelvben a névhez először az akadémiai cím kapcsolódik, aztán pedig a tudományos fokozat (pl. Mgr. X Y, PhD., vagy Prof. ThDr. X Y, PhD., CSc.)

10.2.1. PÜSPÖK ÉS FŐGONDNOK

A *püspök* (egyben a Zsinat lelkészi elnöke is) megszólítása – megbízási ideje alatt –, mind szóban, mind írásban „*Főtiszteletű*” (Főtiszteletű [X Y] Püspök Úr/-nő!). A „Főtiszteletű” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*Ft.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk. Amennyiben a Zsinat a megbízási idejét letöltött, illetve nyugalmazott püspöki személynek „*tiszteletbeli püspök*”-i címet adományoz, a „Főtiszteletű” megszólítás a megbízási idejét töltő püspök megszólításával egyenrangú. A püspök és a tiszteletbeli püspök házastársát megillető megszólítás: „*Főtiszteletű(né) Asszony*” vagy „*Főtiszteletű Püspökéné Asszony*”.

A *főgondnok* (egyben a Zsinat világi elnöke) megszólítása – megbízási ideje alatt –, mind szóban, mind írásban „*Tisztelt*” (Tisztelt [X Y] Főgondnok Úr/-nő!). A „Tisztelt” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*T.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

Amennyiben a Zsinat a megbízási idejét letöltött, illetve nyugalmazott főgondnoki személynek „*tiszteletbeli főgondnok*”-i címet adományoz, ugyanazok az udvariassági szabályok vonatkoznak rá, mint a megbízási idejét töltő főgondnokra.

A főgondnok és a tiszteletbeli főgondnok házastársát megillető megszólítás: „*Kedves Főgondnokné Asszony*”.

10.2.2. ESPERES ÉS EGYHÁZMEGYEI GONDNOK

Az *esperes* (egyben az egyházmegyei közgyűlés lelkészi elnöke) – megszólítása megbízási ideje alatt –, mind szóban, mind írásban „*Nagyítiszteletű*” (Nagyítiszteletű [X Y] Esperes Úr/-nő!). A „Nagyítiszteletű” megszólítást

önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*Nt.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk. Amennyiben az Egyházmegyei Közgyűlés a megbíratási idejét letöltött, illetve nyugalmazott esperesi személynek „*tiszteletbeli esperes*”-i címet adományoz, a „Nagytiszteletű” megszólítás a megbíratási idejét töltő esperes megszólításával egyenrangú. Az esperes és a tiszteletbeli esperes házastársát megillető megszólítás: „*Nagytiszteletű(né) Asszony*” vagy „*Nagytiszteletű Esperesné Asszony*”.

Az egyházmegyei gondnok (egyben az egyházmegyei közgyűlés világi elnöke) megszólítása – megbíratási ideje alatt –, mind szóban, mind írásban „*Tisztelt*” (Tisztelt [X Y] Egyházmegyei Gondnok Úr/-nő!). A „Tisztelt” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*T.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk. Amennyiben az Egyházmegyei Közgyűlés a megbíratási idejét letöltött, illetve nyugalmazott egyházmegyei gondnoki személynek „*tiszteletbeli egyházmegyei gondnok*”-i címet adományoz, ugyanazok az udvariassági szabályok vonatkoznak rá, mint a megbíratási idejét töltő egyházmegyei gondnokra. Az egyházmegyei gondnok és a tiszteletbeli egyházmegyei gondnok házastársát megillető megszólítás: „*Kedves Gondnokné Asszony*”.

10.2.3. LELKÉSZ ÉS EGYHÁZKÖZSÉGI GONDNOK

A segédlelkészi státuszban lévő lelkészek megszólítása megegyezik a teológiai hallgatók megszólításával, vagyis mind szóban, mind írásban „*Tiszteletes*” (Tiszteletes [X Y] Lelkész Úr/-nő!). A „Tiszteletes” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*Tt.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A második lelkészképesítő vizsgát sikeresen teljesített *lelkész* megszólítása, mind szóban, mind írásban, „*Nagytiszteletű*” (Nagytiszteletű [X Y] Lelkész/Lelkipásztor Úr/-nő!). A „Nagytiszteletű” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „*Nt.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A lelkészt élete végéig megilleti a „Nagytiszteletű” megszólítás.

A lelkész házastársát megillető megszólítás: „*Nagytiszteletű(né) Asszony*” vagy „*Tiszteletes(né) Asszony*”.

„*Lelkipásztor*” megnevezést használunk arra a lelkészre, aki önálló gyülekezeti szolgálatot végez.

Az egyházközségi gondnok megszólítása – megbízatási ideje alatt –, mind szóban, mind írásban „Tisztelt” (Tisztelt [X Y] Gondnok Úr/-nő!). A „Tisztelt” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „T.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk. A gondnok és a tiszteletbeli gondnok házastársát megillető megszólítás: „Kedves Gondnokné Asszony”.

10.2.4. PRESBITEREK

A presbiterekre a közéleti általános udvariassági szabályok vonatkoznak, mind szóban, mind pedig írásban.

Amennyiben az egyházközségi közgyűlés a megbízatási idejét letöltött, illetve nyugalmazott presbiteri személynek „tiszteletbeli presbiter”-i címet adományoz, ugyanazok az udvariassági szabályok vonatkoznak rá, mint a megbízatási idejét töltő presbiterre.

10.2.5. ZSINATI FŐTANÁCSOS, ZSINATI TANÁCSOSOK

A zsinati főtanácsos és a zsinati tanácsosok megszólítása – amennyiben lelkeszi szakirányú végzettséggel rendelkeznek – mind szóban, mind írásban „Nagytiszteletű”. A „Nagytiszteletű” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „Nt.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

Amennyiben a zsinati főtanácsos és a zsinati tanácsos nem rendelkezik lelkeszi szakirányú végzettséggel, megszólításukra a gondnokok esetében használatos megszólítási formula vonatkozik.

10.2.6. TEOLÓGIAI TANÁROK ÉS OKTATÓK

A teológiai tanárok és oktatók megszólítása mind szóban, mind írásban „Főtiszteltű” (Főtiszteltű [X Y] Teológiai Tanár/Professzor Úr/-nő!). (A teológiai tanárok és oktatók megszólítása az elért tudományos fokozatuknak megfelelően is lehetséges: Főtiszteltű [Y X] Doktor Úr! / Főtiszteltű [X Y] Docens Úr! stb.) A „Főtiszteltű” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „Ft.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A teológiai tanárokat és oktatókat teológiai tanári és oktatói minőségükben illeti meg a „Főtiszteletű” cím – ugyanez a cím emeritusi minőségükben is megilleti őket –; egyéb – pl. lelkészi – minőségükben az arra vonatkozó cím használatos, a megszólításban is.

A teológiai tanári kart együttesen is a „Főtiszteletű” (Főtiszteletű Tanári Kar!) megszólítás illeti meg.

10.2.7. DIAKÓNUSOK

A *diakónusok* megszólítása, mind szóban, mind írásban, „Tiszteletes” (Tiszteletes [X Y] Diakónus Úr/-nő!). A „Tiszteletes” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „Tt.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

10.2.8. LÉVITÁK

A *léviták* megszólítása, mind szóban, mind írásban, „Tiszteletes” (Tiszteletes [X Y] Lévitá!). A „Tiszteletes” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „Tt.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

10.2.9. TEOLÓGIAI HALLGATÓK

A *teológiai hallgatók* megszólítása – képzési idejük alatt –, mind szóban, mind írásban, „Tiszteletes” (Tiszteletes [X Y] Teológiai Hallgató Úr/-nő! vagy Tiszteletes [X Y] Teológus/Teológa!). A „Tiszteletes” megszólítást önmagában a név előtt, illetve a levél címzésén „Tt.” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

10.2.10. MUNKAJOGI VISZONYBAN ÁLLÓ MUNKATÁRSÁK

Az egyházzal *munkajogi viszonyban álló munkatársakra* a közéleti általános udvariassági szabályok vonatkoznak, mind szóban, mind pedig írásban.

10.2.11. ISKOLAI TANÁROK ÉS HITOKTATÓK

Az *iskolai tanárookra* és *hitoktatókra* a közéleti általános udvariassági szabályok vonatkoznak, mind szóban, mind pedig írásban.

10.3. Egyházi testületek megszólítása

A testületek, intézmények megszólítási formulája mindig igazodik a bennük elnöklő személy, illetve az adott testületet, intézményt létrehívó személy vagy szerv megszólítási formulájához.]

10.3.1. ZSINAT

A *Zsinat*, mint fórum együttes megszólítása, mind szóban, mind írásban „*Főtiszteletű*”. A „*Főtiszteletű*” megszólítást önmagában a „*Zsinat*” szó előtt, illetve a levél címzésén „*Ft.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A Zsinatot alkotó egyes delegátusok megszólítása – nem zsinati delegátusi eljárás esetén – a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.2. ZSINATI TANÁCS

A *Zsinati Tanács* megszólítási formulája a *Zsinat* megszólítási formulájának felel meg.

10.3.3. ZSINATI ELNÖKSÉG

A *Zsinati Elnökség* megszólítási formulája a *Zsinat* megszólítási formulájának felel meg.

10.3.4. ZSINATI IRODA

A *Zsinati Iroda*, mint a *Zsinat* működését biztosító hivatal megszólítása, mind szóban, mind írásban „*Főtiszteletű*”. A „*Főtiszteletű*” megszólítást önmagában a „*Zsinati Iroda*” szó előtt, illetve a levél címzésén „*Ft.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A *Zsinati Iroda* hivatali rendeltetését és szolgálatát ellátó egyes személyek megszólítása a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.5. PÜSPÖKI HIVATAL

A *Püspöki Hivatal* megszólítása – az azt képviselő püspökhöz hasonlóan –, mind szóban, mind írásban „*Főtiszteletű*”. A „*Főtiszteletű*” megszólítást

önmagában a „Püspöki Hivatal” szó előtt, illetve a levél címzésén „*Ft.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

A Püspöki Hivatal hivatali rendeltetését és szolgálatát ellátó egyes személyek megszólítása a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.6. ESPERESI HIVATAL

Az *esperesi hivatal* megszólítása – az azt képviselő espereshez hasonlóan –, mind szóban, mind írásban „*Nagytiszteletű*”. A „*Nagytiszteletű*” megszólítást önmagában az „*XY Református Esperesi Hivatal*” szó előtt, illetve a levél címzésén „*Nt.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

Az esperesi hivatal hivatali rendeltetését és szolgálatát ellátó egyes személyek megszólítása a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.7. EGYHÁZKÖZSÉGI LELKÉSZI HIVATAL

Az *egyházközségi lelkészi hivatal* megszólítása – az azt képviselő lelkészhez hasonlóan –, mind szóban, mind írásban „*Nagytiszteletű*”. A „*Nagytiszteletű*” megszólítást önmagában az „*XY Református Lelkészi Hivatal*” szó előtt, illetve a levél címzésén „*Nt.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

Az egyházközségi lelkészi hivatal hivatali rendeltetését és szolgálatát ellátó egyes személyek megszólítása a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.8. ZSINATI BIZOTTSÁGOK

A *zsinati bizottságok*, mint a Zsinat által létrehívott és működését elősegítő szervek megszólítása, mind szóban, mind írásban „*Főtiszteletű*”. A „*Főtiszteletű*” megszólítást önmagában az adott zsinati bizottság „*neve*” előtt, illetve a levél címzésén „*Ft.*” rövidítéssel használjuk; levélen belüli megszólításban a teljes szóalakot használjuk.

10.3.9. OSZTÁLYOK

Az *osztályokra* a közéleti általános udvariassági szabályok vonatkoznak, mind szóban, mind pedig írásban; illetve megszólításuk a 6. § (1a) pontjában lefektetett szabály szerint alakul.

Az osztályok hivatali rendeltetését és szolgálatát ellátó egyes személyek megszólítása a közéletben betöltött szerepüknek, illetve hivatásuknak megfelelően alakul.

10.3.10. ISKOLÁK

Az *egyházi iskolákra* a közéleti általános udvariassági szabályok vonatkoznak, mind szóban, mind pedig írásban.

11. Az egyházi kommunikáció sajátosságai

Szóhasználatunknak és mondanivalónk stílusának az elvi váza az alábbi logikai rendre épüljön:

- a tisztségben „alattam” levőt utasít(hat)om
- a tisztségben egyenrangúval tudatom az információt
- a tisztségben „fölöttem levőt” tájékoztatom.

11.1. Levelezés

Az egyházban a hivatalos kommunikáció, írásban történik. A klasszikus – papír alapú – levelezést, lassan felváltja az elektronikus üzenetekben való kommunikáció. Ugyanakkor az elektronikusan továbbított hivatalos leveleknek is kötött formájuk van. Hivatalos levelet nem küldünk e-mail üzenetként. Csatolt dokumentumként küldjük el a külön megírt hivatalos levelet.

A levélnek formai követelményei vannak. A levél tetején ún. fejlécnek kell lennie, amelyben feltüntetjük a levél írójának nevét és elérhetőségét. Ez lehet magánszemély is és lehet hivatal is.

A levél címzettjét kiemelt helyen nevezzük meg.

Hivatali levél esetében (pl. a lelkészi hivatal levele) iktatószámot adunk a levélnek. Ez a szám azt jelenti, hogy a levelet ezen az azonosítószámon jegyeztük be pl. a lelkészi hivatal postakönyvébe.

Külön feltüntetjük a levél tárgyát. Pl.: Kérvény; Szabadság bejelentése; Felterjesztés; Hivatali iratok beküldése; stb.

A levélen mindig legyen keltezés: a levél írásának helye és dátuma.

A levél törzsanyaga – maga az üzenet – mindig a klasszikus levélírás formai követelményeinek kell, hogy megfeleljen:

- megszólítás (pl.: Főtiszteletű Püspök Úr!)
- tárgyalás
- befejezés (pl.: Kérelmem lehetőség szerinti pozitív elbírálását előre is köszönöm!)
- elköszönés (pl.: Áldást és békességet kívánok, tisztelettel:)

A hivatalos levelet minden esetben úgy írjuk alá, hogy a nevünket „legépeljük”, majd a nyomtatott név fölé, saját kezűleg aláírjuk. A saját kezűleg alá nem írt levél tiszteletlenséget sugall.

II. STILISZTIKA

A klasszikus ókori retorika még egynek tekintette a – ma már külön kezelt – retorikát és stilisztikát. Gyakorlatilag ma is egybekapcsolódik ez a két diszciplína. Babits Mihály szerint az egyik az egyik oldalról gondolkodni tanít, a másik a másik oldalról beszélni tanít, a szó legtágabb értelmében. Az olvasás is gondolkodás és az írás is beszéd. A gondolat hangtalan beszéd, a szó pedig a „megtestesült” gondolat. Leegyszerűsítve: a retorika gondolkodni tanít, a stilisztika pedig beszélni.

Nyilvánvaló, hogy ugyanarról az eseményről, ugyanarról a dologról különböző módon és formában tudunk beszélni. És a beszédünknek valamilyen hatása van. A hatások közötti különbséget a kifejezés (megfogalmazás, elmondás) közötti különbség okozza. Ezt nevezzük stílusnak. Maga a kifejezés eredetileg írószert jelentett. A jó stílusú ember tehát jól tudta kifejezni magát. Ezt ma is így mondjuk és így értjük.

A jó stílusnak számos összetevője van, de egyetlen és közös mérítési területe: az egyén nyelvkincse, ami egyúttal gondolatkinccs is. Akinek több szava van, annak több ismerete van. Sőt, mivel a rokon értelmű szavak sohasem egyértelműek, akinek több szava van egy dologra, több gondolata is van róla. Mikor a rokon értelmű szavakat gyűjtjük, akkor a képzeteinket sokasítjuk. Álljon itt egy példa a magyar nyelvben élő rokon értelmű szavak egyikének gazdagságára.

Gyimóthy Gábor: Nyelvlecke:

*Egyik olaszóra sodrán,
Ím a kérdés felmerült:
Hogy milyen nyelv ez a magyar,
Európába hogy került?*

*Elmeséltem, ahogy tudtam,
Mire képes a magyar.
Elmondtam, hogy sok, sok rag van,
S hogy némelyik mit takar,*

*És a szókincsben mi rejlik,
A rengeteg árnyalat,
Példaként vegyük csak itt:
Ember, állat, hogy halad?*

*Elmondtam, hogy mikor járunk,
Mikor mondom, hogy megyek.
Részeg, hogy düllöngél nálunk,
S milyen, ha csak lépdelek.*

*Miért mondom, hogy botorkál
Gyalogol, vagy kódorog,
S a sétáló szerelmes pár,
Miért éppen andalog?*

*A vaddisznó, hogy ha rohan,
Nem üget, de csörtet – és
Bár alakra majdnem olyan
Miért más a törtetés?*

*Mondtam volna még azt is hát,
Aki fut, miért nem lohol?
Miért nem vág, ki mezőn átvág,
De tán vágtat valahol.*

*Aki tipeg, miért nem libeg,
S ez épp úgy nem lebegés, –
Minthogy nem csak sánta biceg,
S hebegés nem rebegés!*

*Mit tesz a ló, ha poroszkál,
Vagy pedig, ha vágtázik?
És a kuvasz, ha somfordál,
Avagy akár bóklászik.*

*Lábát szedi, a ki kitér,
A riadt őz elszökell.*

*Nem ront be az, aki betér
Más nyelven, hogy mondjam el?*

*Jó lett volna szemléltetni,
Botladozó, mint halad,
Avagy milyen ögyelegni?
Egy szó – egy kép – egy zamat!*

*Aki „slattyog”, miért nem „lófrál”?
Száguldó hová szalad?
Ki vánszorog, miért nem kószál?
S aki kullog, hol marad?*

*Bandukoló miért nem baktat?
És ha motyog, mit kotyog,
Aki koslat, avagy kaptat,
Avagy császkál és totyog?*

*Nem csak árnyék, aki suhan,
S nem csak a jármű robog,
Nem csak az áradat rohan,
S nem csak a kocsi kocog.*

*Aki cselleng, nem csatangol,
Ki „beslizzol” elinal,
Nem „battyog” az, ki bitangol,
Ha mégis: a mese csal!*

*Hogy a kutya lopakodik,
Sompolyog, majd meglapul,
S ha ráförmedsz, elkotródik.
Hogy mondjam ezt olaszul?*

*Másik, erre settenkedik,
Süндörög, majd elterül.
Ráripakodsz, elódalog,
Hogy mondjam ezt németül?*

*Egy csavargó itt kóborol,
Lézeng, ódöng, csavarog,
Lődörög, majd elvándorol,
S többé már nem zavarog.*

*Am egy másik itt tekereg,
– Elárulja kósza nesz –
Itt kóvályog, itt ténfereg.
Franciául, hogy van ez?*

*S hogy a tömeg miért özönlik,
Mikor tódul, vagy vonul,
Vagy hömpölyög, s még sem ömlik,
Hogy mondjam ezt angolul?*

*Aki surran, miért nem oson,
Vagy miért nem lépeget?
Mindezt csak magyarul tudom,
S tán csak magyarul lehet!*

A sok-sok szinonimát látva, nem árt megjegyezni az alábbi megállapítást: Ne mondj semmit kétszer: a pleonazmus gondolathiányt árul el; ami haszontalan, az káros. Az ép gondolat egyenesen megy célja felé s nem tántorog, mint a részeg ember. Ha stílust tanulunk, gondolkodásunkat fegyelmezzük: a stílus gondolkodásunk fegyelmezettségének fokát árulja el.

„Igaza van Buffonnak: a stílus maga az ember; hű tükre az ember gondolkodásának, erényeiben és gyengeségeiben egyaránt”.¹⁸ A szónok éppen a stílusával tud hatást kiváltani a hallgatóságából. És minden megszólalásunknak az a célja, hogy valamilyen hatást érzünk el azoknál, akikhez szólunk. Azt már korábban tisztáztuk, hogy a szónoklás tudománya – valamilyen szinten – a rábeszélés tudománya. Nagy küzdelem ez, hiszen az emberek nem egyformák: a felfogóképesség, a gondolkodás, az értékrend, az igazként elfogadott eszme is különböző bennünk. Ezért a szónoknak meg kell harcol-

¹⁸ Babits Mihály: Stilisztika és retorika a gimnáziumban. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.

nia a hallgatóságáért. A fegyvere a gondolat és a szó. De csak a jó gondolat és a jó szó lehet nemes fegyverré. Minden más tisztességtelen becsapás és visszaélés az emberek bizalmával, vagy éppenséggel hiszékenységgel. Ma már azt is el tudják velünk hitetni, ami nem igaz és olyasmire is ráveszik az embereket, ami nem helyes. Babits erről még ezt mondta: „Be tudsz-e bizonyítani valamit, ami nem igaz? Csak gyenge elméjűeknek. Rá tudsz-e bírni valamire, ami nem helyes? Csak gyenge jelleműeket”¹⁹. S levonva ebből a következtetést megállapítja: „Nagy szónok nem lehet hamis ügy szónoka: tudatosan soha!”²⁰

Az ember Isten egyedi teremtménye. Ezért más minden ember: másként gondolkodik és másként beszél. A református lelképásztornak, akire Isten országának munkálása bízott, aki lelkeket kell, hogy az Úrhoz vezessen, úgy kell gondolkodnia és úgy kell beszélnie, hogy hallgassanak rá! Tudjuk, hogy „*A hit tehát hallásból van, a hallás pedig a Krisztus beszéde által*” (Róm 10.17). A mi beszédünk – minősített esetekben – Krisztus beszéde, hiszen ő maga mondja a tanítványainak, hogy „*Aki titeket hallgat, engem hallgat, és aki titeket elutasít, engem utasít el, és aki engem elutasít, az azt utasítja el, aki elküldött engem*” (Lk 10,16). Ennek a felelősségteljes jól beszélésének az eszköztárában van a stilisztika raktárában van.

Valamennyiünknek sajátos, egyedi stílusa van, ami nem állandó. Ez fejleszthető, tanulható. Elsősorban olvasással, a szövegértési készségünk fejlesztésével. Az olvasás révén gyarapodik a szókincsünk. Ez a nyelvkincs és a gondolatkinccs gyarapodását eredményezi. A stílusunk sok esetben feltárja a hallgatóink előtt a bensőnket is: elárulja a gondolataink helyességét. „Mind den rossz mondat törött ablak, melyen át egy rossz gondolatra látni. Görbe hüvelyben nincsen egyenes kard. A stílushibák gyűjteménye: nyomorék gondolatok kórháza”²¹. Súlyos szavak ezek, amelyek arra ösztönöznek, hogy a szolgálatunkat a lehető legpontosabb nyelvismerettel és a lehető legpontosabb szavak és kifejezések megválasztásával, tisztán és igényesen végezzük.

A magyar nyelv alkalmas arra, hogy képekben fejezze ki a gondolatot. A mondanivalónkat úgy tudjuk alakítani, hogy a lehető legpontosabban fe-

¹⁹ Babits Mihály: *Stilisztika és retorika a gimnáziumban*. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.

²⁰ Babits Mihály: *Stilisztika és retorika a gimnáziumban*. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.

²¹ Babits Mihály: *Stilisztika és retorika a gimnáziumban*. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.

jezzük ki a gondolatainkat. Valójában a gondolatot alakítjuk szóvá, mondanivalóvá, üzenetté. Ez az átalakítás eredményezi az alakzatokat.

1. Az alakzatokról

Az alakzatok²² a szöveg (mondanivaló) bizonyos részeihez kötődnek. Átalakíthatunk hangsort, szólakot, mondatformát vagy szövegrészeket, mondataalakzatokat vagy gondolatalakzatokat. Mindezt a hatás miatt tesszük: az alakzatoknak ugyanis nagyobb hatásuk van a befogadó értelmére és érzelmére. Az alakzatokat nem lehet a szöveggörnyezetből kiragadva vizsgálni. Ezek csak az adott szövegben élnek.

1.1. Az ismétlés

Legfontosabb alakzatunk az ismétlés, vagyis a hangalak megkettőzése. Ez nyomatékosít, sőt mást is kifejezhet, mint az önállóan használt hangalak. Pl. az „igen”, jelenthet szöveggörnyezettől függően „nagyon”-t is, pl.: „igen szép időnk volt”. De jelentős nyomatékot ad a kettőzés: „igen igen szép időnk volt”. Szebben, választékosabban hangzik, mint a „nagyon nagyon szép időnk volt”.

1.2. A töismétlés

Gyakran használt alakzat a töismétlés. Ez egyszerre kelti az állandóság és a változás érzetét. A töismétlés (*figura etimologica*) azt jelenti, hogy ugyanannak a szótőnek különböző alakváltozatát ismétljük meg, közvetlenül egymás után a mondatban. Pl.: „kérve kértem”.

1.3. A párhuzamos szerkezet

A hétköznapi nyelvben is használt alakzat a párhuzamos szerkezet. Ez első hallásra szóismétlésnek is tűnhet, de nem az. Paralellizmusnak is nevezük és a hatását tekintve monotonnak ható, ismétlődő rendszerbe helyezi

---

²² Leírás: Antalné Szabó Ágnes – Raátz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció (2011), 46–50. p. alapján.

az egymásra épülő információkat. Gondolatpárhuzam van a tagmondatok, a mondatok, vagy a szövegrészek között. Csodás példa erre a Prédikátor 3,1-8: *„Mindennek megszabott ideje van, megvan az ideje minden dolognak az ég alatt. Megvan az ideje a születésnek, és megvan az ideje a meghalásnak. Megvan az ideje az ültetésnek, és megvan az ideje az ültetvény kitépésének. Megvan az ideje az ölésnek, és megvan az ideje a gyógyításnak. Megvan az ideje a rombolásnak, és megvan az ideje az építésnek. Megvan az ideje a sírásnak, és megvan az ideje a nevetésnek. Megvan az ideje a gyászoknak, és megvan az ideje a táncnak. Megvan az ideje a kövek szétszórásának, és megvan az ideje a kövek összerakásának. Megvan az ideje az ölelésnek, és megvan az ideje az öleléstől való tartózkodásnak. Megvan az ideje a megkeresésnek, és megvan az ideje az elvesztésnek. Megvan az ideje a megőrzésnek, és megvan az ideje az eldobásnak. Megvan az ideje az eltépésnek, és megvan az ideje a megvarrásnak. Megvan az ideje a hallgatásnak, és megvan az ideje a beszédnek. Megvan az ideje a szeretetnek, és megvan az ideje a gyűlöletnek. Megvan az ideje a háborúnak, és megvan az ideje a békének”.*

1.4. Az ellentét

Az antitézis, vagyis az ellentét alakzatának használatával az érzelmi és az értelmi ellentétet tudjuk a stílushatásban nyomatékosítani. Számos példát találunk erre pl. a Példabeszédek könyvében: *„Az igaznak az emlékezete áldott, de a bűnösök neve semmivé lesz. A bölcs szívű megfogadja a parancsokat, a bolond beszédű pedig elbukik. Aki feddhetetlenül él, biztonságban él, de aki görbe úton jár, az kitudódik róla”* (Péld 10,7-9).

1.5. A paradoxon

Hatásos stílus eszköz a gondolaterősítésre látszólagos, vagy álellentét: a paradoxon. Pl.:

*„Szertenézett, s nem lelé
Honját a hazában.”*

(Kölcsey Ferenc: Himnusz)

1.6. A felsorolás

A közölni kívánt tartalmat – vagy annak részét – nyomatékosítja, kiemeli a felsorolás. Ugyanakkor azt is elérjük vele, hogy a tartalmi mondanivalót

sokoldalúbban tudjuk megvilágítani. Akkor beszélünk az alakzatok sorában felsorolásról, ha rokon értelmű szavakat állítunk egymás mellé, amelyek értelmével fokozzuk, vagy pontosítjuk a mondanivalót. Pl.:

„Az emberköltő kel nő, zajg, bomol,
Küzd, hömpölyög, él s éltet szüntelen.”

(Arany László: A délibábok hőse)

1.7. A részletezés

Az előzőhöz hasonló alakzat a részletezés. Itt nem szinonimák felsorolásáról, hanem a mondanivaló aprólékos kifejtéséről van szó. Eredménye a fogalomtisztázás és a megnevezett jelenséggel keltett érzelmi telítettség elérése a hallgatóban. Pl.:

„Tavaszdik, lágy az idő,
Kihajt a fű, kövéren nő”.

(Arany János: Hej, ne hátra, haj, előre)

1.8. A halmozás

Ugyancsak rokon alakzat a fentiekkel a halmozás. Itt azonos szófajú és mondatrészi szerepű szavak kerülnek egymás mellé. A szabatoságon túl leginkább az érzelmi elragadtatást tudjuk vele kifejezni. Pl.:

„Sírjatok szemeim,
Hulljatok könnyeim
Gyakran áztassátok
Elhervadt orcáim!”

(Népdal)

1.9. A fokozás

A fokozás olyan alakzat, amelyben a kifejezésre szánt tartalmi mondanivalót hangulati fokozással érjük el. Pl.:

„Menne, rohanna, repülne, de nem hozhatja vezérét.”

(Vörösmarty Mihály: Cserhalom).

1.10. A túlzás és a kicsinyítés

A túlzás felnagyítja, a kicsinyítés kisebbíti magát a kifejezni kívánt jelenséget. Használatának célja az érzelmi hatáskeltés. Pl.:

„Tenger virág nyílik tarkén körülötte”

(Petőfi Sándor: János vitéz)

„Nincs tenyérnyi zöld hely nagy határmezőben”

(Arany János: Toldi)

1.11. Az irónia

Fontos stílus eszköz az irónia. Alkalmazásával az szöveggörnyezetttől függően éppen a mondanivaló ellenkezője kap kisebb vagy nagyobb nyomatékot. Pl.:

„Ha az éjet kint töltöm,

Gyönyörű mulatságocska lesz,

Nedves háttal sáros földön.”

(Petőfi Sándor: Bolond Istók)

1.12. A gúny

A gúny egy jelenség negatív voltát tudja felnagyítani. Pl.:

„Sehallselát Dömötör

buta volt mint hatökör”

(Weöres Sándor: Sehallselát Dömötör)

Az alakzatok a szépirodalmi szövegekben és a szónoki beszédben, a sajtószövegekben és a hétköznapi társalgásban is fokozzák a szöveg kifejezőerejét.

2. A szóképekről²³

A szemléletes beszéd képek használatával segíti elő a mondanivaló megértését. A magyar nyelv gazdag a szóképekben és a magyar ember kimondottan fogékony a képes beszédre. A Deákné vásznáról hallva, nem a textília jut az eszünkbe. S ha azt halljuk, hogy „sánta kutya”, hamarabb jut eszünkbe a hazug ember, mint egy háromlábú eb.

Ugyanakkor ezek a képek csak egy adott szöveggörnyezetben értelmezhetők. Itt gyökerezik a stílushatásuk is. Ugyanaz a kép kifejezhet magasz-

²³ Antalné Szabó Ágnes – Raátz Judit: Magyar nyelv és kommunikáció. Nemzedék Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2011. 51–56 alapján.

tosságot is és iróniát is. Egy koporsó mellett álló özvegy szeméből potyoghat a könny, mint a záporoső. Más ennek a képnek a hatása, ha egy meteorológus sír úgy, mint a záporoső...

Ezeket a szóképeket használjuk mind az irodalmi nyelvben, mind a köznyelvben. Beszédeinkben, megszólalásainkban ott vannak, szinte észrevétlenül. Meglepetést keltenek, dolgokat magyaráznak, jelenségeket világosítanak meg, mondanivalót tesznek érthetőbbé. Ugyanakkor megmozdítják a fantáziát, elképzeltetnek, szemléltetnek, vagyis érzelmi és hangulati hatást gyakorolnak ránk. A képi ábrázolás megsokszorozza a kimondott gondolatsor erejét.

A képek jelentése három elemből áll össze:

- az azonosított – ez az, amit mondani akarunk
- az azonosító – ez a képben való kifejezése a mondanivalónknak
- az azonosítást jelző tulajdonság – az a logikai kapocs, ami a kettőt érthetővé és értelmezhetővé teszi, sőt, az azonosítóval jobban kifejezi mindazt, amit az azonosítottal szeretnénk elmondani a hallgatóságnak.

2.1. A metafora

Átvitelt jelent. Ez a leggyakrabban előforduló szókép. A metafora a névátvitellel két fogalmat kapcsol össze valamilyen – köztük fennálló – hasonlóság alapján. A hangulati ereje annál nagyobb, minél eredetibb és találóbb a két dolog közti kapcsolat.

Majd ég dörrent, *felhő repedt,*
hosszúhajú zápor esett
 és *csattogva szerteszállt.*

(Radnóti Miklós: Zápor után)

Alakja szerint kétféle metaforát ismerünk: teljes, vagy csonka. A teljes metafora kéttagú, mind az azonosított, mind az azonosító megjelenik a szövegben:

Hálót fon *az est,* a nagy barna *pók.*

(Juhász Gyula: Tiszai csönd)

Az egyszerű, csonka metafora egytagú. Ebben csak az azonosító jelenik meg és hiányzik belőle az azonosított megnevezése:

Vígan élem világom,
 Ne ítélj meg *virágom!*

(Népdal)

A metaforákat a szófajuk szerint is megkülönböztetjük, ugyanis ennek megfelelően más-más az erejük. Van főnévi, melléknévi, melléknévi igenévi és igei metafora:

Milyen szépen lépegetnek itt, a fejükön áthajló *fűzfák* szellős *alagútján*.

(Németh László: Égető Eszter)

Öröm is, szinte mind a költeményeket, azokat a *rügyező napokat*, amikor együtt vágtuk ketten a rendet.

(Tamási Áron: Dalos madár)

Éjjel szelíden *csöszködött a hold*.

(Szabó Lőrinc: Egy világ volt)

2.2. A megszemélyesítés

Ugyancsak a hasonlóságot veszi alapul a metaforával rokon szókép. A megszemélyesítés élettelen dolgokat élőként mutat be. Megeleveníti a természeti jelenségeket, tárgyakat, fogalmakat. Ide tartozik az is, amikor állatokkal kapcsolatos jelenségeket, tulajdonságosat emberi cselekvésekkel kapcsolunk össze, vagy emberi tulajdonságokkal ruházzuk fel azokat.

Valami titkot *súg a végtelenség*.

(Juhász Gyula: Tájkép)

Mosolygó és síró pillantások alatt

biztatgatják egymást cihelődő szavak.

(Illyés Gyula: A ház végén ülök)

2.3. A szinesztézia

Együttérzést, összeérzést jelent. Különféle érzéki benyomásokat kapcsol össze egy képben:

Hull a sötét, de ne félj!

Megszólal a néma, ezüst éj.

(Radnóti Miklós: Virágének)

2.4. Az allegória

Képletes beszédet jelent. Amikor egy elvont fogalmat egy érzéki képben, képsorban elevenítünk meg. Az allegorikus ábrázolásban a kettős értelem egyidejűleg érvényesül: mind a képi, mind a gondolati tartalom megtart-

ja önállóságát és a képsor minden mozzanatának megfeleltethető a jelentés egy-egy eleme:

*Majd az édes álom pillangó képében
Elvetődött arra tarka köntösében,
De nem mert szemére szállni még sokáig,
Szinte a pirosló hajnal hasadtáig.
Mert félt a szúnyogtól, félt a szúrós nádtól,
Jobban a nádasnak csörtető vadától,
Félt az üldözőknek távoli zajától,
De legis-legjobban Toldi nagy bajától.*
(Arany János: Toldi, IV. ének)

2.5. A szimbólum

Ismertetőjel, bélyeg, jegy. Ködösebb, homályosabb szóképek, mint az allegória, mert egymástól távol lévő dolgokat kapcsol össze. A szimbólum valamely gondolat, eszme, érzelem jelképe. Gyakran használunk szimbólumokat a köznyelvben is. Pl. ha a rabság szimbólumaként a *láncot* említjük; ha a házassági hűség jeleként a *gyűrűkre* utalunk. A szimbólumokkal a befogadók képzettársítási készségére sejtéseikre, megérzéseikre apellálunk.

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön, dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.
(Ady Endre: a magyar Ugaron)

2.6. A metonímia

Névcserét jelent. Ha két fogalom között ok-okozati kapcsolat, vagy bármilyen – térbeli, időbeli, rész-egész – érintkezés van, akkor az egyik nevet felcserélhetjük a másikkal, azt a másik értelmében használjuk.

Édes anyám asszony, ne féljen kegyelmed,
Nem hozok a *házra* semmi veszedelmet.
(Arany János: Toldi)

Időbeli érintkezés címén évszakokat jelölnek az évszakokra jellemző kifejezések:

Visszajő tavaszra, rózsavirágzáskor.

Ha akkorra sem jó, *búzaaratáskor*,

Ha akkorra sem jó, *szilvaaszaláskor*.

(Népdal)

Az anyagnév cserélődik fel a belőle készült eszköz nevével:

Tegnap este jöttem meg a csatából,

Leesett a vas a lovam lábáról.

(Népdal)

Az ok és az okozat is felcserélődhet a metonimikus képben:

Előtte sivár halom mered,

Két *szeméből* a *bánat ered*.

Szegény diák.

(József Attila: A vergődő diák)

2.7. A szinekdoché

A metonímia egyik alfaja, ami egybeérzést, veleérzést jelent. Több típusát különböztetjük meg:

Amikor a rész megnevezése jelöli az egészet:

Itthon vagyunk; *pata* és *küllő*

a tanyaház előtt megállnak.

(Erdélyi József: A tanyára)

Amikor a tágabb körű nemfogalom és a szűkebb körű fajfogalom felcserélése adja a szinekdochét:

Holott kikeletkor

az sok szép *madár* szól,

kivel ember ugyan él.

(Balassi Bálint: Egy katonaének)

Az is szinekdochét szülhet, hogy egy adott szöveggörnyezetben az egyes számú szót többes számú szó helyett használjuk:

Már búcsúzott az élet,

eltávozott a szerelem,

fáradt sugár mosolygott

a gyér, pirosló *levelen*.

(Kosztolányi Dezső: Egy nyári dél álma)

2.8. A hasonlat

Ez már nem kép, hanem képszerűség, alakzat. Vagyis nagyobb, összetettebb, mint a szókép. Képszerűségével, logikai, vagy hangulati hasonlóságával irányítja a figyelmet a mondanivaló lényegére. Szemléltet, érzékeltet és közös tulajdonságok alapján állít párhuzamba két dolgot.

Mint héj az almát, borít a magány.

(Szabó Lőrinc: Roppant világ)

2.9. A körülírás

Amikor valamilyen fogalmat, jelenséget nem akarunk kimondani, akkor azt körülírjuk. A ki nem mondásnak számos oka lehet: pl. tapintat, szemérmesség, vagy illendőség. Ha a kimondani való helyett szépítő kifejezést használunk, azt eufemizmusnak nevezzük. Nem mondjuk ki pl., hogy valaki kövér, hanem azt mondjuk: teltkarcsú. Nem mondjuk ki, hogy meghalt, hanem azt mondjuk: elköltözött a földön élők sorából.

3. A nyelvi pontosságról

A jó stílus használata feltételezi a nyelv pontos ismeretét. Elgondolkodtató, és mosolyt fakasztó nyelvi jelenségeket tár fel előttünk az alábbi vers:

Bencze Imre: Édes, ékes apanyelvünk

Lőrincze Lajosnak és Grétsy Lászlónak

Kezdjük tán a “jó” szóval, tárgy esetben “jót”,
 ámde “tó”-ból “tavat” lesz, nem pediglen “tót”.
 Egyes számban “kő” a kő, többes számban “kövek”,
 nőnek “nők” a többese, helytelen a “növek”.
 Többesben a tő nem “tők”, szabatosan “tövek”,
 amint hogy a cső nem “csők”, magyar földön “csövek”.
 Anyós kérdé: van két vőm, ezek talán “vövek”?
 Azt se’ tudom, mi a “cö”? Egyes számú cövek?

Csók – ha adják – százával jó, ez benne a jó;
hogyha netán egy puszit kapsz, annak neve “csó”?
Bablevesed lehet sós, némely vinkó savas,
nem lehet az utca hós, magyarul csak havas.
Miskolcon ám Debrecenben, Győrött, Pécssett, Szegeden;
amíg mindezt megtanulod, beleöszülsz, idegen.
Agysebész, ki agyat müt otthon ír egy művet.
Tűt használ a műtéthez, nem pediglen tűvet.
Munka után füvet nyír, véletlen se fűvet.
Vágy fűti a mütősnőt. A mütőt a fűtő.
Nyáron nyír a tüzelő, télen nyárral fűt ő.
Több szélhámost lefüleltek, erre sokan felfüleltek,
kik a népet felültették... mindnyájukat leültették.
Foglár fogán fog-lyuk van, nosza, tömni fogjuk!
Eközben a fogházból megszökhet a foglyuk.
Elröppenhet foglyuk is, hacsak meg nem fogjuk.
Fómérvnöknek fáj a feje – vagy talán a fője?
Öt perc múlva jó a neje, s elájul a nője.
Százados a bakák iránt szeretetet tetetett,
reggelenként kávéjukba rút szereket tetetett.
Helyes-kedves helység Bonyhád, hol a konyhád helyiség.
Nemekből vagy igenekből született a nemiség?
Mekkában egy kába ürge Kába Kőbe lövet,
országának nevében a követ követ követ.
Morcos úr a hivatalnok, beszél hideg ‘s ridegen,
néha játszik nem sajátján, csak idegen idegen.
Szeginé a terítőjét, szavát részeg Szegi szegi,
asszonyának előbb kedvét, majd pedig a nyakát szegi.
Elvált asszony nyögve nyeli a keserű pirulát:
mit válasszon? A Fiatot, fiát vagy a fiúját?
Ingyen strandra lányok mentek, előítélettől mentek,
estefelé arra mentek, én már fuldoklókat mentek.
Eldöntöttem: megnősülök. Fogadok két feleséget.
Megtanultam: két fél alkot és garantál egészséget.
Harminc nyarat megértem,
mint a dinnye megértem,
anyósomat megértem...

én a pénzem megértem.
Hibamentes mentő vagyok.
Szőke Tisza pertján mentem:
díszmagyarom vízbe esett,
díszes mentém menten mentem.
Szövőgyárban kelmét szőnek: fent is lent meg lent is lent.
Kikent kifent késköszörűs lent is fent meg fent is fent.
Ha a kocka újfent fordul fent a lent és lent is fent.
Hajmáskéren pultok körül körözött egy körözött,
hajma lapult kosarában meg egy tasak körözött.
Fölvágós a középhátvéd, három csatárt fölvágott,
hát belőle vajon mi lesz: fasírt-é vagy fölvágott?
Díjbirkózó győzött tussal,
nevét írják vörös tussal,
lezuhanyzott meleg tussal,
prímás várja forró tussal.
Határidőt szabott Áron: árat venne szabott áron.
Átvág Áron hat határon, kitartásod meghat, Áron.
Felment, fölment, tejfel, tejföl; ne is folytasd, barátom:
első lett az ángyom lánya a fölemás korlátan.
Földmérő küzd öllel, árral;
árhivatal szökő árral,
ármentő a szökőárral,
szusster inas bököárral.
Magyarország olyan ország hol a nemes nemtelen,
lábasodnak nincsen lába, aki szemes: szemtelen.
A csinos néha csintalan, szarvatlan a szarvas,
magos lehet magtalan, s farkatlan a farkas.
Daru száll a darujára, s lesz a darus darvas.
Rágcsáló a mérget eszi, engem esz a méreg.
Gerinces, vagy rovar netán a toportyánféreg?
Egyesben a vakondok “vakond” avagy “vakondok”.
Hasonlóképp helyes lesz a “kanon” meg a “kanonok”?
Nemileg vagy némileg? – gyakori a gikszer.
„Kedves ege-segedre” – köszönt a svéd mixer.
Arab diák magolja: tevéd, tévéd, téved;
merjél mérni mértékkal, mertek, merték, mérték.

Pisti így szól: kimosta anyukám a kádat!
Viszonzásul kimossa anyukád a kámat?
Óvodások ragoznak: enyém, enyéd, enyé;
nem tudják, hogy helyesen: tiém, tiéd, tié.
A magyar nyelv – azt hiszem, meggyőztelek Barátom –
külön-leges-legszebb nyelv kerek e nagy világon!

4. Stílusrétegek

A társadalmi érintkezés különböző területeihez kötődő nyelvi kifejezőmódokat nevezzük stílusrétegeknek. Másképp beszélünk ugyanarról a kérdérről, ha óvodások előtt szólunk és másképp, ha hajléktalanokkal beszélgetünk. De másképp fogunk fogalmazni akkor is, ha egy ünnepi ebéden beszélünk a mellettünk ülőkkel, és másképp, ha egy állomás várótermében egy láthatóan illuminált emberrel fogunk beszélgetni. Ugyanazt a nyelvet, ugyanazt a nyelvi rendszert használjuk és mégis más lesz.

A stílusréteget a nyelv gazdag eszköztárának más-más szempontok szerinti csoportosításával, s annak felhasználásával alakítjuk ki magunkban. A legismertebb stílusrétegek, amelyek minket érinthetnek:

- az igei nyelvezet
- a prédikációs stílus
- az egyházi beszéd
- a közéleti beszéd
- a társadalmi stílusréteg
- az irodalmi, szépirodalmi stílus
- a publicisztikai stílus
- a lelkipásztori beszélgetés stílusrétege.

Jó az, ha megvannak ezek a különbségek, de nem jó, ha egy református lelkipásztor esetében nagyok a stílusrétegek közötti különbségek. A szavai és az élete adnak ugyanis hitelt a szolgálatának. A fenti stílusrétegek szubjektív használatával tudja kialakítani az ember a maga egyéni stílusát. Az egyéni stílus meg kell hogy feleljen a személyiségének, habitusának, helyzetének, szolgálatának, vagyis magának az embernek. Ez a személyes stílus alapfeltétele annak, hogy a lelkipásztor (szónok) hiteles megszólaló legyen minden körülmények között.

Nagy veszélyt jelent manapság a nyelvi igénytelenség. Ennek legfőbb oka szókinchiany, ami az olvasottság és műveltség hiányából fakad. Szókincsünket leginkább olvasással tudjuk gyarapítani. A szépirodalom „fogyasztása” a stílusunkat is pallérozza. Ugyanakkor az is egyre gyakoribb, hogy a befogadó nem érti, hogy miről beszél a szónok. Ennek is – részben – műveltségi okok állhatnak a hátterében. A jó stílusú szónok olyan, aki „az emberek nyelvén beszél”. Nemcsak azért érthető, mert helyesen artikulál, jól képzi a hangokat és hangosan beszél, hanem azért is, mert a hallgatóságához igazítva, számukra érthetően mondja el gondolatait.

4.1. A kommunikációs helyzetek és a stílus összefüggése

Bizony, sok függ a kommunikációs helyzettől, magától a szituációtól, amikor meg kell szólalnunk. Az alábbiakban néhány alaphelyzetet vázolunk:

- a beszédpartner, vagy a megcélzott hallgatóság egyenrangú
- a beszédpartner, vagy a hallgatóság között rang- vagy tudásbeli különbség van
- felfelé irányuló beszéd: amikor a szónok (pl. beosztott) kiszolgáltatott helyzetben van a hallgatóságával (pl. felettes) szemben
- lefelé irányuló beszéd: amikor a hallgatóság van kiszolgáltatott helyzetben a szónokkal szemben
- amikor a szónok, bizonyos elvárásoknak megfelelően – önszántából, vagy kényszerből – beszél.

Mindezek a vázolt helyzetek meghatározzák a beszéd stílusát. A helyzetekben rejlő buktatók leghatásosabb kivédése az őszinteség.

5. Hibák, buktatók, veszélyek

5.1. A nyelvi normák, nyelvhelyesség, bátorság

A hibás nyelvi kifejezésmód oka leggyakrabban a hiányos anyanyelvi ismeretekben keresendő. Persze a helytelen nyelvi forma használata lélektani eredetű is lehet. Alapkövetelmény az egyértelmű fogalmazás, hiszen a szóbeli és írásbeli megnyilatkozásoknak következményei lehetnek. Érthetetlen lesz a beszédünk, ha félelemmel készülünk rá. Vagy magától a beszéd tényétől félünk, vagy azoktól a következményektől, amelyek az elhangzása miatt ér-

hetnek. Az előbbi eset leküzdhető, az utóbbinak azonban súlyos következményei lehetnek a szónok hitelességére nézve. Jelenleg az a helyzet, hogy az európai társadalmi divathullám megalkotta a „gyűlöletbeszéd” fogalmát. Ez alatt azt értik, hogy a szónok olyat mond, ami bánthatja, sértheti bizonyos csoportok és közösségek jogait és érdekeit. A gyűlöletbeszéd kategóriájába tartozik pl. a „zsidózás” és a „cigányozás”. A kifejezések alatt a zsidósággal és cigánysággal szemben uszító beszédeket értjük. De gyűlöletbeszédnek minősül pl. a homoszexuálisok és leszbikusok nyilvános elítélése is. Európában homofóbnak, kirekesztőnek tartja a mai közmegítélés az ilyen megszólalásokat. Ám ha egy református lelkipásztornak kell nyilvánosan véleményt formálni erről a létező jelenségről, akkor nincs könnyű helyzetben. Mit mondjon? Elhallgathatja-e pl. a 3Móz 18-ban foglaltakat? Ha biblikusan fogalmaz, akkor gyűlöletbeszédet követ el. Ennek tudatával leülni, és beszédet írni nem könnyű dolog. A görcsösség és a lényeg kerülgetése érezhető lesz a szövegen. Nagyvonalúan elhallgatni nem lehet. Ugyanakkor a másik buktató éppen a túlzott pontosságra való törekvés. Emiatt körülményessé, nehezen emészthetővé lesz a beszéd. Pedig az egyértelműség és az érthetőség a kommunikáció eredményességének az egyik alapfeltétele.

Gyakori buktató lelkészeknél a rutin okozta felületesség. Ez elsősorban a laza, széteső gondolati szerkezetben, a bevett szóhasználatban, a spontán módon alkotott mondat szerkezetben rejlik.

Kéziratok esetében gyakran elmulasztják a szerzők, hogy elküldés előtt újraolvassák az írásukat és javítsák mind helyesírási, mind stilisztikailag. Ez a mulasztás lustaságot vagy szellemi restséget üzen a szerzőről...

Jellemző és gyakori hiba a divatszavak, divatos szókapcsolatok és a töltelék szavak használata. Egyszerűen ránk ragad a „tulajdonképpen”, az „adott esetben”, a „különbén” és a társaik. Gyakori hiba a gondolatfűzésben az álkérdések megfogalmazása. Úgy teszi fel a szónok a semmitmondó és indokolatlan kérdést, hogy a következő mondattal válaszolhasson rá. Hasonló szerepben használják sokan a „nem más, mint...” szófordulatot. Főlölsleges.

Zavaró a sok idegen szó használata, főleg, ha még – az igekötők helytelen használatával – rosszul magyarosítjuk is: pl. „kiexportál”, „eldeformál”, „beleinvestál”. De hallunk olyat is, hogy „legoptimálisabb”, „legmaximálisabb”, „legminimálisabb”.

Még általánosabb hiba a pontatlan igekötő-használat, mint pl. „kihangsúlyoz”, „átbeszéli a témát”, „kérdést tesz fel a miniszterhez”.

Hibaforrás a semmitmondó, ugyanakkor túlbonyolít szóhasználat. Az alábbi mondat a Magyar Országgyűlés hiteles jegyzőkönyvéből való:

„Én tehát tulajdonképpen még most is, függetlenül attól, hogy a bizottsági tárgyalások során a módosító indítványok között van néhány, amely elfogadásra kerül, mint említettem, azonban kicsit úgy érzem, hogy ha nincs meg a törvényben az a munkaszervezet, amelyről szoltam, akkor tulajdonképpen csonka lesz ez a tevékenység ebből a szempontból.”

A fenti példa alapján megérthetjük, hogy milyen az a pongyola stílus. Ennek is a nyelvi ismeretek hiánya és a szókincshiány az egyik alapvető oka. Jellemző hiba az, amikor a szavak hasonló hangzása miatt, azokat felcseréli a szónok. Kirívó és mulatságos példa erre a „takarékos kiskalap” a takaros kiskalap helyett, de ez is elhangzott nyilvánosan. Csakúgy, mint az „egyhangúan” és „egyhangúlag”, az „egyelőre” és „egyenlőre”, a „helység” és a „helyiség”, vagy a „bizonyosság” és „bizonyság” kifejezések felcserélése.

A szófűzés hibái elsősorban az élő beszédben jelentkeznek. Leggyakoribb hiba a feltételes mód rossz használata: „én javasolnák”, „és szállítanak”. Ez az igealak a többes szám harmadik személyben használatos: ők javasolnák, ők szállítanak. Én javasolnék, és szállítanék. Tájainkon – nyelvjárási háttérrel – gyakori hiba az -e kérdőszócska helytelen használata: „,meg e tehetném”, „be e írna”, „el e lehetne intézni”. Az -e kérdőszócska mindig az igéhez kapcsolódik és soha nem az igekötőhöz. Írásban mindig kötőjellel kapcsoljuk az igéhez. Vagyis a hibás példáink helyesen: „megtehetném-e”, „beírná-e”, „el lehetne-e intézni”.

Gyakori hiba az alságos udvariaskodás. Feltételes módban fogalmazunk olyankor is, amikor az végképp nem indokolt: „közölném Önökkel”, de hát éppen közli...; „azt gondolnám, hogy ez így jó lesz”; de hiszen feltétel nélkül kimondta, hogy mit gondol... Ez az alságos udvariaskodás modorosságba visz.

Súlyos nyelvi hibák az egyeztetési hibáink. Olykor az egyes számot és a többes számot nem egyeztetjük, olykor meg az alanyt és az állítmányt sem. Ezek tipikus hibák egy spontán felszólalásban. Pl. „Az én tapasztalatom – bár lehetséges, hogy csak a hozzám eljutó információk szerint – ellenkezik ezzel”. Helyesen, ha „tapasztalatom”, akkor „ellenkezik”. Vagy: „Látva az Önök odaadását, hallgatva a bizonyosságtételüket, egy olyan gyülekezet képe rajzolódik ki előttem, akik nem restek cselekedni.” Helyesen, ha „gyülekezet”, akkor „nem rest cselekedni”. Ha mindenképpen „nem restek cseleked-

ni”, akkor viszont „egy olyan gyülekezet képe rajzolódik ki előttem, amelynek tagjai...”.

Nagy kísértés az állandósult szókapcsolatok felcserélése: „helyrehozza a hiányt”, a „pótolja a hiányt” helyett; „elhúzza a választ”, az „elodázza a választ” helyett, „hibát vét”, a „hibát ejt” vagy „hibát követ el” helyett, stb.

Kikerülhető hiba a mindenre jó kifejezés használata. Ilyen „univerzális” szavunk a „csinál”. Üzletet csinál, hangulatot csinál, szeretetvendégséget csinál. Pedig: üzletet köt, hangulatot kelt és szeretetvendégséget rendez.

Mindezeket a gyakori hibákat kikerülhetjük a szókincsünk gyarapodását is eredményező olvasással és megírt beszédeink, szövegeink ellenőrzésével. Mielőtt „élesben” elmondjuk, olvassuk el valakinek és legyünk hálásak azért, ha a hibáinkra felhívja a figyelmünket!

TÖRTÉNETI RÉSZ

1. A magyar szónoklás története²⁴

„Arra, hogy valamely szónoklat a népet elragadja, mindenkifelett az szükséges, hogy az nemcsak szép beszéd, hanem hogy szép tett legyen.”

(Eötvös József)

Az Arisztotelész meghatározta három beszédtypussal (tanácsadó, bemutató és törvényszéki) szemben a régi magyar retorikák négyféle beszédtypust tárgyaltak: az egyházi, a politikai (közügyi), a törvényszéki beszédet, valamint az akadémiai és egyéb alkalmi szónoklatot. Az egyházi és az akadémiai beszéd tulajdonképpen a bemutató típusba tartozik, a politikai megfelel a tanácsadó beszédnek. A magyar retorikatörténet első részét úgy mutatjuk be, hogy a magyar retorikák által meghatározott beszédtypusok történetét írjuk le, s ezáltal lényegében nem térünk el a klasszikus felosztástól. A magyar retorikatörténet második részét a retorikai szak- és tankönyvek története, vagyis a retorika tanításának története alkotja.

Régi retorikáink összehasonlították a különféle beszédtypusokat, mégpedig nehézségi fokuk alapján (Szeberényi 1849; Blair 1838). Az egyházi beszéd abból a szempontból könnyebb a többinél, hogy a szónokot óvja az egyház tekintélye, hosszabb ideig készülhet beszédére, versenytársak nélkül szónokol, a hallgatóság pedig feltehetőleg egy véleményen van vele, hiszen a hívők látogatják a templomot. Az a tény viszont nehézzé teszi, hogy kimért rendje van, megformálásának kell tehát hatásosnak lennie. A különféle hitviták idején az egyházi beszéd megváltozik: erősen érvelő jelleget ölt. A politikai szónoknak meg kell küzdenie tekintélyéért. Arról kell beszélnie, ami az országgyűlésben vagy egyéb gyűléseken napirenden van, az ő témája is meg van szabva. Hallgatóságának egy része nincs vele egy véleményen, egy szellemileg ellenséges táborral kell megküzdenie. Beszéde viszont nin-

---

²⁴ Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: Retorika. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 153–177. p. átvétele.

csen kimért rendhez kötve, mint az egyházi beszéd, érveit tetszése szerint csoportosíthatja. Sokszor rögtönöznie kell. A törvényszéki szónok szűkebb körben mozog, mint a politikai, alkalmazkodnia kell a törvényekhez és az ügyrendhez. Közönsége – főleg ha esküdtszék előtt és nyilvános tárgyaláson beszél – összetett. A törvényszéki szónoknak alaposan fel kell készülnie a perbeszédre, de ha a replikákra kerül sor, rögtönöznie is kell. Az akadémiai és egyéb alkalmi szónoklatokban kevesebb a dinamizmus, következőképűen stílusukkal kell lekötöniük a hallgatóságot.

A fenti összehasonlítás alapján érthetővé válik, miért soroltuk egy csoportba – a bemutató beszédfajtába – az egyházi és az akadémiai beszédet: a stílus előtérbe kerülése miatt. Az egyházi beszédet azonban szokás a tanácsadó beszédfajtába is sorolni. Az kétségtelen, hogy a hitviták beszédei inkább tanácsadó beszédek, hangsúlyos szerepet kap bennük az érvelés. Az egyházi beszédek többsége azonban nem hitvitázó beszéd.

Egészen bizonyos, hogy Magyarországon az államalapítástól kezdve mindegyik beszéd típus létezett, és az is bizonyítható, hogy oktatták a retorikát. Az egyházi szónoklás mindig is magas színvonalú volt. Az azonban tény, hogy a szónoklás „a polgári társadalomban nagy fontosságú dolog” (Blair 1838, 364), következőképűen a politikai szónoklás nálunk a 19. század első felében bontakozott ki, s azóta felül nem múlt csúcokra jutott. Többen a hazai szónoklást azonosítják a 19. századi politikai szónoklással, Babits Mihály például ezt írja: „...a legnagyobb szónokok a legnagyobb emberek voltak, s olvasva beszédeiket, megismered hazád legnagyobb embereit. A szó az ember; senki sem titkolhatja el önmagát, nem adhat mást, mint ami benne van. Így domborodik ki szavaikból előtted hazád jelenének három nagy teremtője: Széchenyi, Kossuth, Deák.” (Babits 1909) Ezen okból helyezi a súlypontot a 19. századra Vigh Árpád is retorikatörténetében (Vigh 1981), szemlélete természetesen indokolható. A magyar retorikatörténet azonban sokkal szerteágazóbb, ezért láttuk szükségesnek újból áttekinteni. A 19. századi társadalmi igények fellendítették a retorika oktatását is, különösen 1868 után, vagyis a népoktatási törvény, majd az első „független” tantervek megszületése után. 1948 és 1989 között hosszú szünet volt, s napjainkban újra „nagy fontosságú” lett mind a szónoklás, mind a retorika oktatása. Manapság az érvelés tanítása került előtérbe, legalábbis visszakapta elvesztett pozícióját; következőképűen a retorikai tankönyvek történetének megírása új feladat–Vigh Árpád stilisztikai indíttatásával szemben, illetőleg mellett – az érvelés szempontjából.

2. Az egyházi szónoklat története

„Az egyházi beszédek rendszerint templomi szónoklatok. Céljuk: a hívek vallásosságának emelése, a hitélet ébrentartása s az erkölcsök javítása. Eszközei: a meggyőzés és a megindítás egyaránt. A beszéd hatása nem látszik meg olyan látható formában, mint a tanácskozó és a törvényszéki beszédek-nél, ahol határozat és ítélet nyomon követi a szónoklatot. Az egyházi beszéd hatása a híveknek csak későbbi életében, de így valósággal cselekvésekben nyilatkozik meg – ha komoly és tartós hatású volt a beszéd.” (Ady-Lengyel 50) Az egyházi beszédnek, vagy prédikációnak két fajtája van: a homília és a sermo. Az evangélium felolvasása után a felolvasott evangéliumi részlet részletes kifejtése a *homília*, a Szentírás egy részének, a textusnak szónoki magyarázata, versről versre haladva. A *homília* görög eredetű szó, jelentése „társalgás, oktatás”. A szabadon választott tárgyról szóló tételes beszéd a *sermo*. A prédikáció vagy egyházi beszéd tehát rendszeres, tételes beszédet jelent. Az egyházi beszéd elméletével foglalkozó tudomány a *homiletika*. A homiletika egyházi retorika, az egyházi beszédre vonatkozó ismeretek tana.

A homíliára Prohászka Ottokártól idézünk példát (főpásztori szózata az 1913. évi nagyböjtre). „Kedves Híveim! Az Úr Jézus eljövetelét közénk az Evangélium úgy jelzi: Elközelgett hozzátok az Istenországa, s ezzel nemcsak azt mondja, hogy az Istenországa közeledik, hanem azt is, hogy az Úr Jézus lehozta közénk az Istenországát, s lehozta úgy, hogy akarta, hogy az az isteni ország köztünk és bennünk legyen. [...] Azért elhatároztam, hogy Szent Pál nyomában megmagyarázom nektek, kedves híveim, e nagyböjt alkalmából azt a fontos kérdést, hogy miben áll voltaképpen *bennünk az Isten országa*, s ezáltal útmutatást adok nektek, hogy azt, amit Krisztus nekünk hozott, azt a legjobbat, amit adni akart, magatok számára lefoglaljátok, s ugyanakkor megtapasztaljátok, hogy az olyan lelkületet s érzületet méltán hívhatja az evangélium s Szent Pál is »*Isten országának*«.

E célból fölveszem Szent Pálnak egy híres mondását a Rómaiakhoz írt leveléből: »az Isten országa nem étel és ital, hanem *igazság, béke és öröm a Szentlélekben*« (14,17) Szent Pál e szavakkal magyarázza nekünk, hogy mi az az Istenországa mibennünk, s azt *háromféle lelki tulajdonságba* fekteti, nevezetesen az *igazságba, a békébe s az örömbé*. Abban a mértékben, melyben ez a hármas lelkület s érzés uralkodik bennünkben, abban a mértékben lesz bennünk az Istenországa. Figyeljete tehát jól, kedves híveim, magyarázószavaimra, mert ha valami, hát bizonyára az Istenországa megérdemli,

hogy azt jól megértsük, s hogy megértvén jól, azután önmagunkban is meg-alapítani tudjuk.”

Eddig a beszéd bevezetése, lényege az evangéliumi tétel közlése. Ezután a beszéd három hosszú részre tagolódik, mindegyik elején ott a tétel, a következőképpen: 1. Az Isten országának első jellege az igazság. 2. Az Isten országának második jellege a békesség. 3. Az Isten országának harmadik jellege az öröm, mert lehetetlenség, hogy ne örvendjünk, ha Istent bírjuk s istenei vagyunk. A befejezésben visszatér a kiinduló tételhez: „Így gondoltam el magamnak az Isten országát, melyről az apostol mondja, hogy az nem étel és ital, hanem *igazság, béke és öröm* a Szentlélekben. Valóban isteni ország, isteni ajándék, isteni alkotás az ilyen érzület, s boldog ember, ki ez Istenországát lelkében hordozza. Ha nincs meg bennünk, szerezzük azt meg, szerezzük meg azáltal, hogy szívvel-lélekkel átadjuk magunkat Krisztusnak. Ha pedig megvan, akkor zárjuk szívünkbe, s tapasztaljuk meg, hogy az Úr édes is, erős is, igazságos is, kegyelmes is. Tapasztaljuk meg, hogy sokat ad – hogy többet ad, mintha mindegyikünket gazdaggá s tudóssá, lángésszé és művésszé tenne.

Hiszen egész országát, az Istenországát adja, mikor arra képesít, hogy igazság szerint éljünk – az ő békességét bírjuk, s az ő örömeit élvezzük. Ezt az országot kívánom nektek, kedves híveim, jobbat nem kívánhatok, mert Isten sem adhat jobbat. Ámen!” (Székesfehérvár, 1913. január 15.)

Prohászka beszéde kristálytisztá példája a homíliának, vagyis a textus magyarázatának. Mindemellett az a tény is érzékelhető benne, hogy az egyházi beszédben állandóan visszatérő és gyakori beszédrész a tekintélyérv, elsősorban a Szentírás (itt Róm 14,17), másodsorban a katolikusoknál az egyházatyák, a szentek és a pápák nyilatkozatai.

Az egyházi beszéd szerkezetét a következőképpen határozták meg: 1. a jelmondat (sentetia sacra, textus): ez rendszerint az evangéliumból vett idézet, egy jelentős és rövid mondás, amelynek illenie kell az alkalomhoz, és magában kell hordoznia a beszéd csíráját; 2. az alaptétel: ez a beszéd tárgyát jelöli ki, a jelmondathoz, az időhöz, a helyhez és a hitszónokhoz kell alkalmazkodnia; 3. a tételosztó: a beszéd tárgyát osztja részekre, azt tanácsolják, hogy az egyházi beszéd két vagy három részből álljon; 4. a kifejtés: kétféleérvet lehet alkalmazni, a) olyanokat, melyek a felvett igazság mellett kétségbevonhatatlanul bizonyítanak, b) olyanokat, melyek önmegadásra bírják a hallgatóság akaratát. Ezután következik a zárszó, melyben a hitszónok „vagy az erény mennyei jutalmát tárja föl a maga szívvolvasztó gyönyörű-

ségében; vagy a bűn rettenetes büntetését sorolja el a maga vérfagyaláló iszonyatosságában, s beszédét megrázkódtató imaszavak közt érzékenyen bezárja” (Laky 1864,109,115). A fentebb idézett Prohászka-beszéd is ezt a szerkezetet követi.

Az egyházi beszéd felépítése minden bizonnyal az antikvitásban gyökeredzik, lehetséges, hogy mintája a chreia vagy chria (görögösen, illetőleg latinosan, magyarul kria). A szó olyan bölcs mondást jelent, melynek ismerjük a szerzőjét (ellentétben a szentenciával, melynek jelentése szintén bölcs mondás, de szerzője ismeretlen). A chria a szónoki előgyakorlatok egyik fajtája volt, melynek során egy tételt – egy bölcs mondást – kellett a tanulóknak kifejtetnie. Elsősorban a buzdító szándékú ünnepi beszédet gyakorolták a segítségével. Ilyen előgyakorlatokon tanulták a fogalmazás alapjait nemzedékek százai, Cicerótól egészen Shakespeare-ig, Csokonaiig vagy Kossuth Lajosig (Bolonyai 2001).

Az egyetemes egyházi beszéd első virágkora a 4–5. század. Második nagy korszaka a 12–14. század, felvirágoztatásához nagymértékben hozzájárultak az e korban keletkezett kolduló szerzetesrendek (ferencesek, domonkosok), akiknek hivatásuk volt az igehirdetés. Ettől kezdve a liturgia keretén kívül, sőt a templomon kívül is tarthatnak egyházi beszédeket. Későbbi fellendülések a 16. század közepétől a 17. század végéig (a reformáció és az ellenreformáció idején), valamint a 19. sz. közepén voltak.

A hazai prédikációtörténetnek a következő korszakolását adja Kudora János: 1. a hittérítés kora 896–1116; 2. a hitfenntartás kora 1116–1526; 3. a hitviták kora 1526–1790; 4. a nemzeti újjáébredés kora 1790–1896 (Kudora 1902). A további korszakolás a következő lehet: 5. a nagy egyházi szónoklatok, Prohászka Ottokár, Ravasz László és Mindszenty József kora 1896–1948; 6. az egyház elnyomásának kora 1848–1989; 7. a demokrácia kora 1989-től.

A prédikációkat nehéz az antik beszédfajtákkal egyeztetni – ezzel nem is törődtek a középkor folyamán –, leginkább a bemutató beszéddel állnak rokonságban. (A szertartás maga a drámában gyökeredzik, de ezen kapcsolatok fejtegetése messzire vezetne.) Az itáliai humanizmus felvirágzásakor, majd a reformáció és az ellenreformáció korában előtérbe került a meggyőzés, ezért az ekkori prédikációk inkább a tanácskozó beszéd-típushoz hasonlítottak. A protestáns lelkészektől nemcsak a Biblia alapos ismeretét követelték meg, hanem a retorika megtanulását is (Kecskeméti 1996). A katolikus beszédekre az érzelmekre hatás is jellemző volt, különösen a barokk korszakban.

2.1. Az első korszak

A magyar egyházi szónoklat egyidős a kereszténység felvételével. Az első hittérítők idegenek voltak, eleinte tolmács segítségével prédikálhattak, de később valószínűleg megtanultak magyarul. Ezt bizonyítani nem tudjuk, de egy általános lélektani megfigyelés segítségünkre lehet: az egyszerű nép barbárnak tartja az idegen beszédet, s kineveti, nem fogadja el. A hittérítés pedig sikeres volt. Az első között lehetett maga Szent Gellért, aki prédikációival csodálatot és elismerést váltott ki a királyból és a hozzáértő pécsi püspökből (Tarnai 1984, 21; Mór pécsi püspök magyar volt). Szent Gellért maga választotta bibliai passzusokat magyarázott. (Ezeket a kiválasztott passzusokat a 13. század teoretikusai themának nevezték.) Eleinte bizonyosan tolmács segítségével prédikált, de később megtanulhatott magyarul, másképpen nem javasolta volna, hogy Boldogasszonynak nevezzék Jézus anyját, értenie kellett az ősi magyar szó jelentését és szépségét. Két legenda maradt fenn róla (a nagyobb és a kisebb), a Szent Gellért marosvári püspök, Magyarország mártírja címűből idézünk Jelenits István fordításában (ebben a 13. századi legendában olvasható a „magyarok szimfóniája” a malmot hajtó asszony énekéről):

Mór püspök pedig magánál tartotta Gellért urat a Szent Kereszt megáldásának napjától egészen Péter és Pál ünnepéig. Azon az ünnepen Gellért úr beszédet mondott a népnek arról az ígéről, hogy Ezek az irgalmasság férfiai. A pécsváradi apát pedig szintén jelen volt az ünnepi istentiszteleten, mert őt is meghívta a püspök. Utána magával vitte Gellértet, és Pécsváradon tartotta szent Benedek napjáig. Akkor beszédet mondotta népnek arról az ígéről: Az igaz virul majd, mint a liliom. Ezen viszont Mór püspök volt jelen. A püspök meggyőződött arról, hogy Gellért mestere az igehirdetésnek, és azt mondogatta, hogy mióta elkezdődött Magyarországon Isten igéjének magvetése, ilyen klerikust még nem láthattak ezen a vidéken. [...]

Amikor tehát elérkezett a boldogságos Szűz ünnepe, Gellért liturgikus ruhában fölment az emelvényre, vagyis az ambóra, tolmácsként Konrádot, a fehérvári prépostot vette maga mellé, és beszédet tartotta nép előtt arról az ígéről: A napba öltözött asszony. Nem volt a Szentírásnak olyan részlete, amelyből ne hozott volna föl példát. A király és a nép és minden keresztény álmélkodva csodálta, hogy az isteni igéből akkora vigasztalást merít. A király nagyon meg is szerette emiatt.

Szent Gellért nagyobbik legendájának fenti részlete három tényt mindenképpen bizonyít: hatásos szónok volt; a homília műfaja volt szokásban, vagyis a Szentírás egy-egy tételének kifejtése; s latinul beszélt, ezért tolmácsra volt szüksége. A malmot hajtó asszony énekének nem értette a szövegét, hiszen megkérdezte: „Valter, magyarázd meg nekem, mi ez a különös dalmú ének, amely zengésével arra késztet, hogy hagyjam abba az olvasást?” (V. Kovács Sándor 1984). Megjegyezzük, hogy Szent Gellért nagy műve, a *Deliberatio supra hymnum trium puerorum* – Elmélkedés a három fiú himnuszáról – Szentírás-magyarázata olvasható magyar fordításban (Karácsonyi–Szegegy 1999).

A kora középkor papi literátusainak két fő tevékenységük volt: az oklevélírás és a prédikáció. Az oklevélírás technikáját a francia egyetemek retorikai kurzusain sajátították el (Horváth János 1944,14; Balázs 1987,171–193). Ismerjük III. Béla 1181. évi híres rendelkezését, mely szerint a jelenlétében megtárgyalt ügyekről oklevelet kell kiállítani. Az oklevélírás elterjedésével mintagyűjteményeket, úgynevezett formuláriumokat állítottak össze, majd részletesen megfogalmazták az oklevelek kiállításának szabályait. A papok egészen bizonyosan összehasonlíthatatlanul több prédikációt mondtak el, mint amennyi oklevelet kiállítottak. Az is bizonyos, hogy ismerték a beszéd retorikai felépítését, s az is, hogy értő módon hallgatták és ítélték meg egymás beszédeit. Van egy adatunk arra, hogy a történetíró szakszerűen méltatta Dezső érsek szekszárdi beszédének világosságát és hatását. A első esztergomi zsinat végzése „arról intézkedik, hogy nagyobb egyházakban az evangéliumot és szentleckét kell exponálni, a kisebbekben a Hitvallást és a Miatyánkot, de a prédikálás módjáról nem szól. Csak feltételezni lehet, hogy a határozathozók szeme előtt Gergely pápa *Liber pastoralis*a lebegett.” (Tarnai 1984,21) A prédikációt a homíliatípussal lehet azonosítani, ez volt az általános Európa-szerző. A pap az erkölcsi fejtegetést, az exhortációt ehhez tette hozzá.

Azt soha nem fogjuk megtudni, hogyan prédikált az Árpád-kori magyar pap, s kinyomozhatatlan, miképpen hangozhatott a falusi templomi beszéd (Tarnai 1984, 257). A magyar nyelvű prédikáció meglétét fényesen igazolja első nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd és Könyörgés.

A Halotti Beszéd és Könyörgés egy 1192 után megkezdett és 1203 előtt befejezett miscelánumban olvasható. „A miscelánvet legelső ismertetőjéről, Pray György jezsuita történetíróról (T1801) Toldy Ferenc Pray-kódexnek nevezte el” (Jakubovich–Pais 1929). A Pray-kódex ún. *sacramentarium*,

a misének csak egyes részeit tartalmazó könyv. (A teljes misekönyv neve missaleplenum, plenarium.) Szent István király II. Decretumának 1. fejezete szerint a püspökök kötelesek voltak ellátni az egyházakat a teljes mise elmondásához szükséges liturgikus könyvekkel. A Pray-kódex olyan részleteket is tartalmaz, melyek nem szerves részei a misének – késői, úgynevezett vegyes vagy kevert sacramentarium volt, ezért kerülhetett bele a Halotti Beszéd –, az egyetlen ismert Árpád-kori magyarországi sacramentarium. A kb. fél évszázaddal későbbi Németújvári Misekönyv már plenarium, azaz teljes misekönyv. Ezek a tények azt bizonyítják, hogy az államalapítástól létezett szertartás, s vele együtt egyházi szónoklat.

A Pray-kódex nyolcadik egysége különféle miséket tartalmaz, közöttük vannak a temetési szertartások, itt található a Halotti Beszéd és Könyörgés (1813 óta az Országos Széchényi Könyvtár őrzi).

„A Halotti Beszéd s a hozzátartozó könyörgés (helyesebben imádkozásra felhívás: monitio) első oly nyelvemlékünk, mely irodalmi szempontból is figyelmet érdemel. A temetési szertartási rend értelmében, mely a Pray-kódexben is olvasható: a koporsónak a sírba lebecsátása és szentelt vízzel meghintése után beszédet kell mondani a néphez; a beszéd után a pap földet hint a sírba (háromszor, a szentháromság nevében), elmond egy antifonás zsoltárt (latinul), majd könyörgésre hívja fel a népet (ez a »monitio«), s aztán különböző imádságokat mond (latinul). A szertartás itt nem ismertetett első része egészen latinul folyt. E szertartási rendbe a mondott helyeken illeszkedik bele a mi Halotti Beszédünk és Monitióknk” (Horváth János 1944,83) Horváth János szerint a Halotti Beszéd eredetileg is beszéd volt, sokszor elmondhatták, míg végre valaki írásban is rögzítette. Azért állíthatjuk ezt, mert nem ragaszkodik a latin eredetihez, szerzője „fejből dolgozott”, innen van ma is jól ható magyaros szövege. „Latin retorikai elemek is olvadtak bele stílusunkba, ilyen a komplex szemlélet egy jegyének kiemelése (látjátok szömötökkal) a nyomaték kedvért, latin példára, aminek különben magyar analógiái is lehettek.” (i. m. 86) A Könyörgés ezzel szemben szó szerinti fordítás, egyetlenegy bonyolult mondat. Az eredeti beszédet közöljük először mai nyomtatott betűkkel, majd mai átírással, de nem folyamatosan, hanem a beszéd részei szerint, tehát retorikai szempontból tördeljük.

A Halotti Beszéd és Könyörgés 1200 körüli eredetije

Latiatuc feyleym zumtuchel mic vogmuc. ysa pur es chomuv uogmuc. Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut adamut. es odutta vola neki

paradisumut hazoa. Es mend paradisumben uolov gimilcictul munda neki elnie. Heon tiltoa wt ig fa gimilce tvl. Ge munda neki meret nu(m) eneyc. ysa ki nopun emdul oz gimilstwl. halalnec halalaal holz. Hadlaua choltat terumteve istentvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. esevéc. oz tiluvt gimilstwl. es oz gimilsben halalutevec. Esoz gimilsnecvvl keseruvuolavize. hug turchucat mige zocoztia vola. Num heon muga nec. ge mend wfoianec halalutevec. Horoguvec isten esveteve wt ez muncasvilagbele. es levn halalnec es puculnecfeze. es mend w nemenec. Kic ozvc. miv vogmuc. Hug es tiv latiatic szumtuchel. isa es num igg ember mulchotia ez vermut. ysa mend ozchuz iarov vogmuc. Wimagguc uromc isten kegilmetez lelicert. hug iorgossun w neki. es kegiggen. es bulscassa mend w bunet. Es vimagguc szen achscin mariat. es bovdug michael archangelt. es mend angelcut. hug uimaggonoc erette. Es uimagguc szent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia. es ketnie. hug ovga mend w bunet. Es vimagguc mend szentucut. hug legenecek neki seged uromc scine eleut. hug isten iv uimadsagucmia bulsassa w bunet. Es zoboducha wt urdung ildetuitvl. es pucul kinzot- viatvl. es vezesse wt paradisu(m) nugulmabeli. esoggun neki munhi uruzagbele utot. es mend iovben rezet. Es keassatuc uromchuz charmul. Kirl. [Kyrieleyson] Scerelmes bratym uimaggomuc ez scegin ember lilki ert. kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente. kinec ez nopun tetet tumetivc. hug ur uvt kegilmehel abraam. ysaac. iacob. kebeleben helhezie. hug birsagnop ivtua mend w szentii es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie wt. Es tiv bennetuc. clamate III. K. [Kyrieleyson]

Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk: bizony, por és hamu vagyunk. Mennyi malasztban teremtette meg kezdetben a mi ősunket, Ádámot, és a Paradicsomot adta vala neki házául. És mondá neki, hogy a Paradicsomban levő minden gyümölcsvel éljen. Csupán egy fa gyümölcsétől tiltá őt. De mondá neki, miért ne egyék: bizony, ki napon enni fogsz a gyümölcsből, halálnak halálával halsz. Hallá teremtő istenétől, hogy meg fog halni, de feledé. Engede ördög intésének, és evék a tiltott gyümölcsből, és a gyümölcsben halált evék. És a gyümölcsnek oly keserű vala a leve, hogy torkukat megszakasztotta vala. Nem csupán magának, hanem mind ő fájának haláltevék. Haraguvék Isten, és veté őt ez kínos világba; és lón halálnak és pokolnak fészke, és mind ő nemének.

Kik azok? Mi vagyunk. Ahogy ti is látjátok szemetekkel: bizony egy ember sem múlhatja ez vermet. Bizony, mind ahhoz járók vagyunk. Imádjuk

urunk Isten kegyelmét ez lélekért, hogy irgalmazzon őneki, és kegyelmezen, és bocsássa mind ő bűnét! És imádjuk a szent asszony Máriát és boldog Mihály arkangyalt és mind angyalokat, hogy imádjának érte! És imádjuk szent Péter urat, kinek adatott hatalom oldania és kötnie, hogy oldja mind ő bűnét! És imádjuk mind a szenteket, hogy legyenek neki segéd urunk színe előtt, hogy Isten az ő imádságuk miatt bocsássa ő bűnét! És szabadítsa őt az ördög üldözésétől és a pokol kínzásától, és vezesse őt Paradicsom nyugalmába, és adjon neki mennyországba utat és minden jóban részt! És kiáltások urunkhoz háromszor: *kyrie eleison!* Szerelmes barátaim! Imádkozunk e szegény ember lelkéért, kit az úr ez napon ez hamis világ tömlécéből mente, kinek ez napon testét temetjük, hogy az úr kegyelmével Ábrahám, Izsák, Jákob kebelében helyezze, hogy bírságnapra jutva, mind ő szentjei és kiválasztottjai között úgy illessze őt, hogy jó felől jusson! És benneteket is. *Clamate ter: kyrie eleison!*

A tétel az emberiség halandóságáról szól (a beszédnek mind a latin eredetije, mind a magyar változata teológiai szempontból közhely). A beszéd magva a halandóság okát beszéli el: Ádám és Éva vétke a halandóságot és a pokol büntetését hozta az emberiségre. A temetés résztvevőire is vonatkozik ez a megállapítás: „Kik azok? Mi vagyunk.” Mást nem tehetünk, csak imádkozhatunk (tulajdonképpen könyöröghetünk, az imádkozni jelentése „könyörögni” volt), felsorolja, ki mindenkihez. Imádságunk célja a pokoltól való szabadulás és a mennyországba jutás. Ezután következik a könyörgés a halottért, végezetül: mindnyájunkért, minden halandóért: Isten az utolsó ítélet napján (a bírságnapon) keltse életre a halottat és „benneteket is”. Így lesz a beszéd kerek egész, műalkotás. A monitiót el szokták választani a beszédétől, stílusát is másnak ítélik meg; retorikai szempontból azonban szoros egységet alkot a beszéddel (vö. Balázs 1987, 167–171; Nagy L. János 1995, 98–111; Szikszainé Nagy 1998).

A beszéd logikai menete az egyedtől a fajhoz, majd a nemhez tart, megállapítja a nemfogalom tartalmát: mi vagyunk; visszatér az egyedhez és a könyörgő közösséghez, mindenkit egyesítve az emberi nem fogalmában:

halott + Ádám → halál → pokol → // mi // → bűnbocsánat → ítélet

egyed → fajának → nemének → //genus// → egyed + mi → egyed + mi

Könyörgőjünk érte, hiszen mindnyájunkért könyörgünk!

A beszéd hatásos fokozás az összegező csúcspontig: „Kik azok? Mi vagyunk.” Az imára készítés (könyörgés a bűnbocsánatért) felsorolás, azon belül fokozás (Isten, Mária, Mihály arkangyal és az összes szent), a könyörgés (az ítéletért) is fokozás, melynek csúcspontja az üdvözülés: helyünk az Isten jobbán. Ha hangosan mondjuk a beszédet, észrevesszük a ritmusát: a csúcspont előtti és utáni rész rövid, viszonylag egyenlő hosszúságú egységeket tartalmaz, átlagosan 11–12 szótagot foghatott egybe a beszélő. A Halotti Beszéd mind logikájában, mint formájában remekmű.

A magyar kódexekben számos prédikáció maradt fenn, különösen a Tihanyi-, az Érsekújvári- és az Érdy-kódexben (Balázs 1987). A régi prédikációtörténeti munkák közlik ezeket a prédikációkat, illetőleg prédikációs-részleteket (Mihalovics 1900–1901; Kudora 1902). A magyar prédikátorok – a beszédek fordítói – meglehetősen szabadon kezelték az eredeti latin forrást, a prédikációk irodalmi szintű magyar változatai voltak az eredeti szövegeknek (Tarnai 1984,263). Prédikációkés prédikációvázlatok még mindig lapanganak kódexeinkben, legutóbb egy Szent László-sermo latin eredetijét és magyar fordítását tették közzé (Madas 2003).

Az első prédikátorok művelt, iskolázott, a retorikát tanulmányozó emberek voltak (Balázs 1987). Az iskoláztatás az államalapítással egyidős, s a középkori rendszernek megfelelően a retorikát is tanították a trivium részeként. Erre bizonyíték „A XII. századi esztergomi diákjegyzet” (Mészáros 1973), természetesen latin nyelven. Nincs kizárva annak a lehetősége, hogy a szöveget Magyarországon jegyezték le, s valószínűleg az esztergomi káptalani iskolában használták a 13. században. Az is lehetséges azonban, hogy egy külföldön – Franciaországban – lejegyzett szövegről van szó. A kézirat jegyzeteket tartalmaz: latin nyelvtanból (grammatica), a latin szövegek helyes kiejtésének gyakorlataiból (prosodia), a szóbeli és írásbeli művek stilisztikájából (rhetorica), az írásművek alkotásának elméletéből (dictamen), valamint a naptárszámításból (computus). A diákjegyzet harmadik, retorikával foglalkozó fejezete a Rhetorica ad Herennium IV. könyvét (melyet függetlenül is használtak a középkorban, vö. Murphy 1974,21), mégpedig az alakzatokat tartalmazza, középkori szokás szerint a colores elnevezést használja. „A középkori iskola gyakorlati célkitűzéseket követett a retorika s a szónoki ékesítések megtanításával. Egyrészt, mivel a diákok jobbra klerikusok voltak, s legnagyobb részük továbbra is egyházi szolgálatban tevékenykedett, ezért szükségük volt a szónoki beszéd külső formai jegyei-

nek ismeretére. Másrészt – és ez számunkra az előzőnél sokkal fontosabb és hasznosabb volt – ezt a retorikai tudást elsősorban a fogalmazás, a levélírás, a hivatali adminisztráció terén használták fel.” (Mészáros 1973, 20) Az esztergomi diákjegyzet jelentősége nagy: azt bizonyítja, hogy az egyházi emberek koruk műveltségének színvonalán állottak, ismerték a retorikát, akár külföldön, akár itthon sajátították el tudományát. Megvan a századokon átívelő folytonosság.

Kódexeinkben nemcsak prédikációk maradtak fenn, hanem egyéb, személyes jellegű beszédek is. Az egyik legszebb közülük Assisi Szent Ferenc beszéde a gubbiói farkashoz, mely a Jókai-kódexben olvasható (mai írással idézzük, valamint elkülönítjük a kódex szövegét és a szentbeszédét, s a beszéd egységeinek megfelelően tagoljuk; a szómagyarázatokat zárójelben a szövegben helyezzük el; Jókai-kódex, 148–150):

Az szörnyő farkas mendenestől fogván szája felnyitván Szent Ferenc ellen fut vala, ki ellen Szent Ferenc veté keresztnek jegyét [...] és keményen megnyitott száját belrekeszté. És annak utána hozzá híván őtet, mondá neki:

Jöjj ide, Atyámfia farkas, és Krisztusnak felőle parancsolok neked, hogy sem nekem, sem egyébnek valakinek árts.

Csuda: legottan kereszt levén belrekeszté ő szörnyő száját, és az parancsolat le- vén: legottan magát feje hajtván leterjeszté Szent Ferencnek lábaihoz: farkasból lőn bárán. De ezképpen fekvőnek mondá:

Atyámfia farkas, te töttél sok kárt ez tartományban iszanyú gonosz tételmeket tökélettel (tetteket vittél végbe). Teremtetteket irgalmasság nélkül (nélkül) elvesztvén, de nemcsak oktalan természeteket (állatokat) elvesztettél és megölél és megmarál, de es embereket istennek személyére teremtetteket. Azért te méltó vagy szörnyő halálval miképpen gonosz tolvaj gyilkos, kiért mend te ellened övöltnek és zúgnak. Es teneked mend ez váras ellenséged.

De Atyámfiám farkas, én akarok teközted és ez emberek közt békességet tenni, úgy, hogy tetőled továbbá meg ne sértessenek. És teneked menden elmúlt vétkeket megbocsátják, úgyhogy sem ebek, sem emberek továbbá nem összöznek (ellenségeskednek).

És az farkas testének és farkának és fileinek és fejének hajtásával mutatja mendenképpen fogadni azokat, kiket Szent Ferenc mond vala. És mondá Szent Ferenc:

Atyámfiám farkas, dehogy kell teneked ez békességet tenned, én fogadom teneked, hogy addéglan adatok neked elég eleséget ez várasnak emberi

miatt, míglen élsz, úgyhogy továbbá éhséget nem vallasz. Mert én hiszem, hogy te valamit gonoszól töttél, te éhségednek gyöhlőzségéért (megszüntetéséért) tötted. De én atyámfia farkas, miért én keresek neked ily kegyelmet, akarom, hogy fogadjad énnekem, hogysonha valamely lelkest (élőlényt) meg ne sérts, avagy embert, sem valami kárt mendennemő állatban tenni ne merj. Fogadod énnekem úgy.

És az farkas tettetésjegyét kit feje hajtván fogad vala tenni ment azt kik neki parancsolatnak vala. És Szent Ferenc mondá:

Atyámfia, én akarom, hogy te adjad énnekem hitedet, hogy bizván hihetnek annak, kit fogadsz.

És mikoron kiterjesztette vala Szent Ferenc kezét hitvételeért, az farkas felemelé első jobb lábát, és szépen veté Szent Ferencnek kezébe, az hogy jegyét adhatja vala.

A gubbiói farkas megszelídítése híres történet, és méltán híres Szent Ferenc beszéde is, többek között a megszólítás – atyámfia farkas – miatt. Mindenekelőtt a megszólítással nyerhette meg a farkast, hiszen testvérenek nevezte (az atyám fia a testvérem). A jóindulat megnyerését a befejezés kézfogása, azaz hittétele igazolja. A beszéd maga egyszerű alku. A tényállás: mindenki a farkas halálát akarja. A szent megígéri, hogy gondoskodik a farkasról, mert – s ez az érvelés lényege – a farkast a szükség, az éhség vitte a bűnbe. Cserébe a farkasnak meg kell ígérnie, hogy senkit soha nem fog bántani; s a farkas „pacsit adva” erősíti meg fogadalmát. Igaz, hogy a jelenet latinból van fordítva, de a magyar szöveg elevenségével máig hat.

2.2. A második korszak

A második korszakból két ferences szerzetes emelkedik ki: Temesvári Pelbárt és Laskai Ozsvát. „A korszak végén Temesvári Pelbárt hatalmas alakja áll s amit ő latinul megírt, azt tudós rendtársai már csak a magyarul tudó apácák kolostori irodalmába szórják szét, vetőmag módjára.” (Horváth János 1944, 57 kk.) Temesvári Pelbárt (1435 k. –1504), valamint tanítványa, Laskai Ozsvát ferences szerzetesek voltak a legkiemelkedőbb egyházi szónokok a 15. század végén. Itt jegyezzük meg, hogy ferences szerzetes volt a törökellenes harcok nagy szónoka, Kapisztrán János is. Beszédeit nem magyarul mondta, mégis oly nagy hatással szónokolt, hogy a parasztok és a katonák lelkesülten követték.

Temesvári Pelbárt két nagy beszédgyűjteményt írt, az első a Szűz Máriáról szóló, a Stellarium (az 1480-as években), vagyis a boldogságos szűz Csillagkoszorúja; a második a háromkötetes Pomerium, azaz Gyümölcsös-kert, amely a szentek ünnepére, az állandó ünnepekre s a nagybőjtre szóló prédikációkat tartalmaz. Művei megjelentek nyomtatásban, s beszédgyűjteményei oly gyorsan terjedtek el, hogy húsz év alatt szinte évente kiadták őket. Európa-szerte közkedvelt és használt művek voltak mintegy száz éven át. Irodalomtörténészeink különösképpen példáit dicsérik, melyek között magyar népmesék is vannak. Prédikációit korán, már 1510 tájt lefordították magyarra. Temesvári Pelbárt nem magukat a beszédeket írta le, hanem a beszédek nyersanyagát, vázlatát, hiányzik belőlük az elhangzó szónoklatokra jellemző elevenség (Jelenits 1995). Lehetséges, hogy ezért voltak olyan kedveltek, mert az egyházi szónoka maga képeire formálhatta őket. A Gazdagságról szóló beszéd bevezetését és végét közöljük. Ez a Pomerium második részéből a nyári szakasz 42. beszéde.

Pünkösöd utáni 14. vasárnapon, második beszéd arról, hogy a gazdagságot nem kell szeretni, mert veszedelmes és káros

Máté 6,24

„Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak”

Kedveseim, arra tanít a mi Üdvözítőnk, hogy csak Istennek szolgáljunk, és ne a Mammonnak, vagyis a gazdagság ördögének. Mert a gazdagság szolgálata akadályt vet Isten szeretete elé. [.] Először beszélünk a két szolgálat ellenkezéséről, másodszer a gazdagsághoz való vonzódásnak gonosz voltáról, harmadszer a kárhozat veszedelméről. („kilenc módja van annak, hogy valaki a gazdagság vagy a vele való foglalkozás miatt a kárhozat veszedelmébe jut.

Ezért ezeket igen gondosan kerülni kell.” A kilencedik módot és a beszéd befejezését közöljük.)

Kilencedszer a rosszra csábítással (sollicitando). Mert amikor valaki túlságos igyekezettel iparkodik gazdagodni vagy gazdagságát megtartani, s az aztán elfojtja elméjében a lélekre való gondot és az Istennel kapcsolatos ügyeknek megfontolását, azt, ami az üdvösség szempontjából szükségesekre vonatkozik, az kárhozatos, mint ki is fejtettük az első beszédben.

Ő, azért lelkeket elsodró örvény, gazdagságot kedvelő fősvénység, ó, kívánságnak lobogó tüze, ó, pestistermő méreg, mely rengeteg embert elveszít, kárhozatba süllyesztesz!

Példának vehetjük utolsóra azt, amit Cluny Péter beszél el, és benne van a Példák könyvében. Egy monachus (szerzetes) élete végéhez érkezett, lelkét egy angyal látomásban a pokol kapujához vezette, megszemlélte a különböző büntetéseket, és megijedt, de az angyal vigasztalta. Látott néhány ördögöt, amint futkostak, és csúfot úztek egy gazdag ember lelkéből, amelyet akkor ragadtak el, vitték a pokolba, s állították az ördögök fejedelme elé. Az ilyesféleképpen rendelkezett vele: „Ültessétek ezt a lelket egy ékes zsöllyébe, öltöztessétek díszes ruhákba, mert mindig ilyenekben telt öröme.” Be is ültették egy ércből készült és kiolthatatlanul égő székbe, és ugyancsak lángoló köpönyeget adtak rá. Akkor az ördögök fejedelme azt mondta: „Adjatok neki a mi ortalunkból!” És íme, a pénz fölolvastott és izzó ércét mindenféle búzzal keverve arcába loccsantották, s az aztán lángokba szakadva szétaradt belein, tagjain. Akkor két tűzzel teli szarvat helyeztek a fülére, kezdték fölszarvazni, s a szarvak iszonyú szikrákat vetettek szemén, orrán, fülén, minden testnyílásán át. Aztán behajították egy üregbe, amely tele volt mindenféle kígyóval, ezek, mint az asszonyok ölelése, minden tagját harapdálták, szaggatták. Ó, hogy üvöltött! „Jaj, jaj!” – kiáltozta, magát és az egész teremtett világot megátkozva stb. Miután ezt látta, annak a monachusnak lelke visszatért testébe, és elmondta, mit látott, aztán elköltözött testéből.

Ó, azért, kedveseim, arra kérlek mindnyájatokat, hogy a gazdagságnak előbb fölsorolt veszedelmeitől óvakodjatok, gyónjátok meg, ha némelyikbe vétkes módon beleestetek, hogy a bűnbánó gyónás által elkerüljétek a kárhozatot. Kérjük a mi Urunk Jézust, hogy adja meg nekünk ezt a szabadulást stb.

A beszéd világos szerkezetű, érvelése jól követhető. A végére hagyott utolsó érv tulajdonképpen a tekintélyérvek közé tartozik: tanúságtételen alapul, a szerzetes lelke látta és elmesélte a szörnyű pokolbeli büntetést. Olvasásakor eszünkbe jutnak az apokrif Apokalipszisek és Dante Isteni Színjátéka (Adamik 1997, 73). A szövegben elhelyezett stb. jelzi, hogy a pap kedvére formálhatja, kiegészítheti, aktualizálhatja a megadott beszédmintát.

2.3. A harmadik korszak

A magyar prédikációtörténet harmadik korszakának elején, a 16. században a protestantizmus nagy lendületet adott a hitvitának, a vitázó iratok nagyrészt szónoklatok is voltak. Az egyházi szónoklat, a katolikus mise részét al-

kotó szentbeszéd is magas színvonalra jutott, s ezek a beszédek már mindig magyar nyelvűek. A katolikusok között Telegdi Miklós pozsonyi prépost, majd pécsi püspök prédikációi jelentősek.

A protestáns prédikációtörténet első korszaka 1557-től 1649-ig tartott, ez volt „az evangyeliom szakaszos magyarátának korszaka” (Tóth Mihály 1864), jelentős prédikátorai: Meliusz Péter, Bornemisza Péter, Félegyházi Tamás, Szenci Molnár Albert, Alvinczi Péter és Geleji Katona István, az első magyar nyelvű grammatika szerzője. A második, 1649-től 1716-ig tartó időszak volt „a szabadon választott alapigék korszaka” (Tóth Mihály 1864), jelentős prédikátorai: Medgyesi Pál, Lorántffy Zsuzsanna udvari lelkésze, az első magyar nyelvű retorika szerzője; Kereszturi Pál, a Rákóczi fejedelmek udvari lelkésze; Komáromi Csipkés György; Tofeus Mihály, Apafi fejedelem udvari lelkésze; Pápai Páriz Ferenc. Még Dávid Ferenc unitárius lelkész érdemel említést. A protestáns prédikátorok külföldi egyetemeken tanultak, ismerték a korabeli német és angol retorikákat, és alaposan elsajátították a vitatkozás tudományát.

A katolikus hitvitázók között Monoszlói András pozsonyi prépost és Vársárhelyi Gergely jezsuita jelentős, Káldi György jezsuita, bibliafordító is kiváló szónok volt, s mindenekfelett Pázmány Péter, a magyar irodalmi nyelv egyik megteremtője.

A 17. században „a magyar bíboros Cicero”, Pázmány Péter (1570–1637) jezsuita, majd esztergomi érsek és bíboros emelte magas színvonalra az egyházi szónoklatot. A protestánsok elleni vitairatok egész sorát írta, s kiadta szentbeszédeit is. Fő művei: *Hodoegus. Igazságra vezérlő kalauz* (Pozsony, 1613), a katolicizmus védőirata a protestantizmus ellen; valamint prédikációinak gyűjteménye: *A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egynehány innepekre rendelt evangeliomokrúl prédikációk* (Pozsony, 1636). Ismerte és használta a 16. századi spanyol és olasz retorikákat, a magyar egyházi szónoklat középkori gyökereit, a magyar egyházi szónokok munkásságát. Prédikációi retorikai remekművek az előírt evangéliumi tételekre. Nyelvezete eleven, tele szemléletes szólásokkal, népies kifejezésekkel. Beszédei azért is életszerűek, mert elmondásuk után foglalta őket írásba. Személyes térítéssel mintegy harminc hívőt, közöttük több főurat térített vissza a katolikus hitre. „Pázmány sok tekintetben kortársai fölé magasodott, de talán leginkább azzal, hogy a szűkebb felekezeti érdekeket tágabb összefüggésrendszerbe tudta ágyazni, s az egyházi és a nemzeti szempontok egymást kiegészítve, egymással harmóniába rendeződve jelentek meg esz-

mevilágában.” (Bitskey 1986, 215-216) Egyik beszédét Riedl Frigyes retorikájából (1888) – rövidítve – idézzük, Riedl tagolását követve (a szómagyarázatokat a szövegben zárójelben helyezzük el):

Mily üdvösséges a magunk ismerése

I. Természet hajlandósága hozza minden embernek a tudásnak kívánását. Azért az emberi elme örömet vizsgálja nemcsak a föld színén látható állatok természetét, hanem a földre temetett érceknek, sőt az egekben helyzetett csillagoknak tulajdonságait. És miképpen Salamon király addig nem nyugodott, míg a legkisebb füvecskén kezdvén, a legnagyobb fák, barmok, röpülő, csúszó és úszó állatok mivoltát és minéműségét által nem értette elméjének nagy voltával: úgy a többi ember értelme tehetetlen, nemcsak a régen lett dolgoknak, hanem a természet titkainak és felséges dolgainak átalértésében.

De közönségesen abban vétkezünk csaknem mindnyájan, hogy amit legszükségesebb tudni, arról nem tudakozunk. Mert kicsoda közülünk, ki magába szállván, igazán akarná tudni és érteni, kicsoda ő? ki tudakozik magától: ki vagy? minémű vagy? mind természetedre, mind erkölcsödre és magadvisedetére nézve? [...]

II. Nem csuda, hogy ily sokképpen jelentette Isten, mint kívánja, hogy magunkat ismerjük: mivel ennél hasznosb és üdvösségesb tudomány nem lehet. A többi tudományok felfújnak és kevélyé tesznek, ez megalázza kevélységünket. A többi tudományok nélkül mennyországba juthatunk: de senki sem üdvözülni, ha magát nem ismeri. Végezetre jobb és dicséretesb, aki ismeri magát, hogysen aki érti és tudja az egek forgását, a csillagok erejét, a többi teremtett állatok micsodaságát és tulajdonságát; mivel a magunk ismerete megfojtja a kevélység mérgét, belénk oltja az isteni félelemnek menyeyei bölcsességét, az alázatosságnak tökéletességét szívünkbe gyökereztetni, és miként Isten a földet, mint erős fundamentumra, a semmire rakta: úgy a keresztény alázatosság, mint feneketlen mélységre ásatott fundamentumon, semmiségünk ismeretén épül.

Hogy azért voltaképpen tudjuk, kik vagyunk? Honnan jöttünk? Hová megyünk? és ebből az ismeretből igaz alázatosságra juthassunk: jer, szálljunk magunkba, és ki-ki közülünk kérdeje magától: **Mi voltál? Mi vagy? Mivé lélsz?** mert nem különben, hanem ezeknek értéséből juthatunk magunk ismeretire.

III. Én is azért ennek a három dolognak magyarázására egyenesítem tanításomat: kérlek, ne járjon magatoktól távol gondoskodástok, ha ismerni

akarjátok magatokat. (Arról beszél, hogy milyen nehéz önmagunk megismerése.)

IV. Annak okáért ha üdvösségesen akarjuk tudni: kik vagyunk, elsőben Istenünket kell alázatosan kérnünk, hogy lelki szemeinket felnyissa, és a magunk ismeretére értelmünket világosítsa. Azután józan és szorgalmatos gondoskodással meg kell tekintenünk micsodaságunkat és minéműségünket; azaz nemcsak természetünk alacsonyosságát, hanem erkölcsünk fogyatkozását is kell értenünk.

Két képpen lehet ez a magunkismerete: vagy egybevetéssel, úgy, ahogy az Istennek felséges méltósága, és az egyéb állatok természete mellé vetvén mi voltunkat, abból tegyünk ítéletet magunkról: vagy egybevetés nélkül mint magában vagyon, úgy szemlélvén természetünk állapotját, életünk forgását, végét, és erőtlenségük fogyatkozását. [...]

V. Szent Ágoston írja, hogy az oktalan állatok érzékenységük erejével sokképpen megelőznek minket. Mert nincs közülünk olyan messzelátó, mint a sas, erős, mint az oroszlány, oly gyors, mint a nyúl, oly jó szagló, mint a vizsla. Az oktalan állatok öltözve születnek, magok oltalmazására nékik a természet fogat, szarvat, körmöt vagy gyorsaságot adott, mellyel veszedelmek elől szaladnak; mihelyt születnek, járnak és úsznak, természetük szükségére való eledelt munka nélkül találnak, sőt betegségek orvosságát mester nélkül ismerik. Minket a természet fegyvertelenül és mezítelen vett a sok veszedelmek közé, öltözetünket juhoktól, bogaraktól, barmoktól kell várnunk; hogy kenyeret ehessünk, száz különböző munkáktól kell fáradnunk, és oktalan állatok segítsége szükséges szántásunkhoz; eledelünk és táplálkozásunk halak, madarak, barmok halála nélkül nem lehet: azért, hogy mi egy-néhány esztendőtt éljünk, sok ezer halállal mehet végbe. És mikor születünk, semmit sem tudunk, semmit nem mívelhetünk magunk javára valót. Végezetre: az oktalan állatok közül sokan két- és háromszáz esztendőtt élnek; a mi életünk rövid határra zsinóroztatik. Mivel pedig magokra való gondviseléssel is megelőznek az okosságtalan barmok, a szent írás sok helyeken arra igazít, hogy a hangyáktól, gólyáktól, fecskéktől vegyünk értelmet és okoskodjunk.

Mit mondjunk tovább? Vajon az érzéktelen állatok nem győznek-e meg sok dolgokban? Az egek nagysággal, szépséggel, felsőbb hellyel, az elemantumok hatalmas cselekedetekkel, a virágok jó szaggal, szépséggel, mellyel a Salamon ékességét is megelőzik, az öreg fák gyümölcscsel, sok ideig tartós-

sággal, a hó fejréséggel, a gyémánt és egyéb drágakövek fényességgel sokképpen megelőznek minket.

VI. Ez az egybevetés kimutatja alacsonyágunkat. De ha másra való tekintet nélkül mivoltunkat és állapotunkat szemesen vizsgáljuk, nyilvánosabban ismerhetjük, kik vagyunk. Azért tekintsd meg: **Mi voltál? Mi vagy? Mivé lész?**

A beszéd gondolatmenete a következő (a kiemelések segítik követését) 1. az ember természetéhez tartozik a tudásvágy, ebbe belefoglaltatik ön-maga megismerésének a vágya is; 2. Isten is kívánja az önismeretet: senki nem üdvözülhet, ha önmagát, múltját, jelenét, jövőjét nem ismeri. Az önismeret megalázza kevélységünket; 3. önmagunk megismerése nagyon nehéz, ennek ellenére törekednünk kell rá; 4. kétféleképpen történhet: ha egybevetjük magunkat az isteni felséggel; 5. ha egybevetjük magunkat a teremtett világgal (ennek az egybevetésnek az összefoglalását olvashatjuk az utolsó előtti bekezdésben); 6. az egybevetés kimutatja alacsonyágunkat, sebben az alázatos lelkiállapotban kezdhetjük meg az önvizsgálatot: múltunkat jelenünket jövőnket. Pázmány prédikációja az összehasonlítás logikai műveletét használja fel érvelésében. Megtartja a klasszikus rétorok tanácsát, miszerint két-három érvnél nem ajánlatos többet alkalmazni: két dologgal, az isteni felséggel és a teremtett világgal hasonlítja össze az ember gyarlóságát. Ezt a szikár keretet azonban szemléletes leírások sokaságával tölti ki. Különösen érzékletes az állatok világának a jellemzése, ez a prédikáció méltán híres részlete.

„Pázmány prózájának két olyan jellegzetessége van, mely nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy évszázadok múltán is őszinte érdeklődéssel fordulunk hozzá, és esztétikai örömet találunk benne: festőisége és zeneisége.” (Tarnóc 1987,11) Az erkölcsi fogalmakat, a teológiai tételeket nem bonyolult magyarázatokkal érteti meg, hanem hasonlatokkal, költői képekkel eleveníti meg. Kosztolányi mondja, hogy Pázmány folyton elvont, teológiai kérdésekkel bíbelődik, de amit mond, csupa test (Bencze 1973). Mindenekfelett prózájának zeneisége, lüktetése lenyűgöző, akár versszerűen is tördelhetjük beszédeinek egyes részeit:

*mihelyt születnek,
járnak és úsznak,
természetük szükségére való eledelt
munka nélkül találnak*

*sőt betegségek orvosságait
mester nélkül ismerik.*

Összegzésül a következőt állapíthatjuk meg: „A barokk egyházi szónoklat – bár vérségi kötelék kapcsolja össze az antik hagyománnyal – céljának és sajátos természetének megfelelően ön maga útját járja; szuverén módon használja fel mindazt a tapasztalatot, melyet a klasszikus ókor felhalmozott, a középkor a szentatyák szellemében átformált, és a reneszánsz a maga emberközpontú, világos szemléletével feldúsított.” (Tarnóc 1987, 9)

Az első magyar nyelvű – angol mintákat követő – egyházi retorikát a 17. században Medgyesi Pál írta. Műve, melynek röviden használt címe: *Docepraedicare* (Taníts prédikálni), 1650-ben Bártfán jelent meg, és a prédikációkészítés szabályait tartalmazza, melyeket táblázatokba foglalva tesz közzé. Útmutatásai alapján igényesebb és egyszerűbb szónoklatot lehetett szerkeszteni, a hallgatóság igénye szerint. A hallgatósághoz való alkalmazkodás végig, felekezet nélkül jellemző hazai prédikációirodalmunkra. Medgyesi táblázataiban fontos a logikai elrendezés, a „szép módos rend” megteremtése. (Bartók 1981)

Debrecenben 1664-ban jelent meg Martonfalvi Tóth György *Ars concionandi Amesiana* című latin nyelvű homiletikai tankönyve, majd 1684-ben tanítványának, Szilágyi Tönkö Mártonnak szintén latin nyelvű egyház-szónoklattani tankönyve, a *Biga pastoralis*. Ez utóbbi egy kötetben foglalja össze az imádság és a prédikáció tudnivalóit (a biga kétkerekű kocsi, két ló húzza – a könyvben is két dologról van szó, erre utal a metaforikus elnevezés). Mindketten idegen mintákat használtak, igényes műveket hoztak létre. (Bartók 1983)

A 18. században az irodalom és a nyelv (latin hatás) hanyatlásával a szónoklat is lehanyaglott. Az újjáébredést prédikációtörténezeink egyhangúlag II. József halálától és az 1790. évi országgyűléstől számítják.

2.4. A negyedik korszak

A negyedik korszakban, a 19. században politikai életünk és nyelvünk emelkedésével az egyházi szónoklat is fejlődött. Jelentős szónokok a korban Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek, Schlauch Lőrinc (1824–1902) nagyváradi bíboros püspök, különösképpen Nagy Péter (1819–1884) erdélyi református püspök.

A 19. században kibontakozik és megszilárdul a magyar nyelvű homiletikai irodalom. A sort Tóth Ferenc könyve nyitja meg: *Homiletika* (Komárom, 1802). Tóth Ferenc a pápai református kollégium teológiaprofesszora volt, s homiletikáját tanítványai számára készítette. Könyvének elején jó retorikushoz méltóan meghatározza tárgyát: a homiletika azoknak a szabályoknak a tudománya, melyeket a prédikáció kidolgozásában és elmondásában követni kell; a prédikáció pedig az a beszéd, melyet a „Lelki Tanító” valamely hitbeli vagy erkölcsi igazságról tart, avégett, hogy a gyülekezet minden tagja a „a’ fel-tett Igazságban világosíttasson, és kinek kinek erköltsé jobbítottasson. – Tsak azt a’ Prédikációt lehet Jónak mondani, a’ mellynek ezen két karakterei meg vagynak.” (14) Háromféle prédikációt különböztet meg, ezek: a megvilágosító prédikáció, a meggyőző prédikáció, valamint a különös esetekben mondott prédikációk, közöttük legfontosabbak az esküvői és a temetési beszédek. A prédikáció felépítése: a textus (a Szentírás szövege), a matéria (a tanulság), a regula (a szabály, intelem). Minden homiletikának – ennek is – középponti fejezete a textus tárgyalása. Ezután következik a prédikáció formája, stílusa (ezt a terminust használja), megtanulása, orálása (dekklamálása, elmondása) és gestálása (az actio, vagyis a szónok gesztusai). A homiletikák sokat foglalkoznak az előadással, különösen a pap megjelenésével és gesztusaival. Tóth Ferenc többek között ezt írja: „Az egész ruházatja, és maga kitsinosítása illendő, és tisztességes legyen. – A ,főnek tehát borzasnak és pelyhesnek lenni nem szabad: de a’ módi és maskarás haj felsodorítások sem helybenhagyhatók. Kipirosított ortzával, megvastagított nyakkal, keszkenőkben bepólált ajakkal, kesztyűsen, szagos vízzel megöntözött keszkenővel, nem szabad a Lelki Tanítónak a’ nép előtt megjeleneni.” (i. m. 149) Említi könyvében, hogy a debreceni kollégiumban sok prédikációt őriznek, de homiletikát keveset írtak, mivel nem voltak hozzá tanítók. Forrásait is megemlíti, ezek német homiletikák, valamint Cicero és Quintilianus. A későbbi homiletikusok is ezeket a forrásokat használják.

A reformkor elején a homiletikák szerzői a terminológia magyarosítására is törekedtek. Gáti István homiletikájának címe: *Fontos-beszéd tudománya vagy Oratoria* (Sárospatak, 1828). A fontos-beszéd vagy papszó prédikációt jelent, Gáti meg is indokolja a papszó vagy papolás terminust: él a nép nyelvén olyan szólásainkban, mint „ne papolj annyit nékem, hiába papolsz, be szépen papolt” (i. m. 8). Később a homiletikára megalkották

a paptan terminust (Zsarnay Lajos: Homiletika. Paptan. Sárospatak, 1847). Ezek a magyarázatok azonban nem mentek át a használatba, nyilvánvalóan a miatt a stílusárnyalat miatt, amely a papok ígéretekében időközben kifejlődött, ti. 'Úgy beszél, szónokol, hogy a másik fél nem veszi komolyan', 'Sokat (össze)fecseg', 'Fontoskodva, oktató hangon beszél'. Eredeti jelentése 'Egyházi beszédet mond, prédikál', még Tompa Mihály is használta ebben az értelemben, de már Jókai is alkalmazta pejoratívjelentésben (vö. ÉrtSz.). A jelentésváltozás a 19. század közepén történhetett.

A 19. századi homiletikák – az irodalomjegyzékben fel vannak sorolva – kiteljesedése Kovács Albert kitűnő, alapos és áttekinthető könyve: Homiletika vagy egyházi ékesszólástan (Budapest, 1904). Kovács Albert a budapesti evangélikus-református teológiai akadémia professzora volt, könyve halála után jelent meg. Felépítése: I. A prédikáció elvéről; II. A prédikáció tárgyáról: A textusról, A föltételről, Az előterjesztési eszközökről (a prédikációt alkotó anyagokról, a magyarázatról, a bizonyításról, az indokolásról, az alkalmazásról, a beszéd hangulatáról); III. A prédikáció alakjáról: Az elrendezésről, A kidolgozásról, Az előadásról (elmondás, taglejtés).

2.5. Az ötödik korszak

A 20. század első felében az egyházi szónoklás jeles képviselői katolikus részről Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári katolikus püspök, Tóth Tihamér (1889–1939) veszprémi püspök, egyetemi tanár, aki 1933 után nagy figyelmet keltett a rádióban elhangzó beszédeivel, Mindszenty József (1892–1975) hercegprímás; evangélikus részről Raffay Sándor (1866–1947); református részről Ravasz László (1882–1975) dunamelléki püspök. Figyelemre méltó tény, hogy míg a 19. században a politikai szónoklatjutott soha nem látott magaslatokra, addig a 20. században az egyházi beszédéről állapíthatjuk meg ugyanezt. Ennek a váltásnak minden bizonnyal megvannak az okai: a kiemelkedő egyházi szónoklatokat megalapozhatta a 19. században megerősödött homiletikai irodalom egyrészt, másrészt a politikai szónoklat vesztétségéből, illetőleg áttevődött a kultúrpolitika területére (Klebsberg beszédeire gondolunk), később –1950 és 1989 között – pedig elveszítette érvelő jellegét, retorikai szempontból érdektelenné vált.

„Prohászka Ottokár A diadalmas világnézet című programkönyve (száz évvel ezelőtt megjelent cikkeinek gyűjteménye) bevezetőjében leszögezi, hogy nem apológiát akar nyújtani, hanem harmóniát.” (Szabó 2002) A harmóniát pedig a szent szeretetben, az „amorsanctus”-ban lelta meg, s érzelmileg telített szónoklataiban a hit nyújtotta harmóniáról beszélt. Prohászka a harmóniát, illetőleg a harmónia szerepét fenomenológiailag is meghatározta (Bencze 1998): minden közösség (család, iskola, egyház, nemzet, állam, parlament/politika, emberiség) alapja az ellentétek/különbségek csorbítatlan fenntartásával való törekvés a harmóniára, s ezt a harmóniát a hit nyújtja. Ebben a paradoxonban arról van szó, hogy a különböző emberek és közösségek szabadsága összeütközik, ám a szabadság korlátozása nélkül kell a harmóniát elérni. A harmónia meghatározásával, továbbá azzal a tétellel, hogy a harmóniát a hit nyújtja, megelőzte a későbbi teológiai gondolkodókat.

Prohászka hihetetlenül erőteljes szónok volt, korának minden egyes írójára, gondolkodójára hatott valamiféleképpen. „Aligha van közöttünk, akit Prohászka Ottokár püspök stílusa élőszőként ne ragadott volna meg, és aligha van köztünk, akit nyomtatásban is elragadó szava meg ne érintett volna.” (Bencze 1998) Stílusát neobarokknak szokták minősíteni, ezzel az állítással Bencze Lóránt vitázik, tudniillik a Prohászka stílusára jellemző mozgalmasság – a halmozás, a felsorolás, a fokozás, az érzékletesség, a sok felkiáltás és kérdés – nem feltétlenül a barokk sajátossága. Stílusában talán a legfeltűnőbb (Bencze 1998,157) az ellentétek és a paradoxonok halmozása (pl. neveld emberekké a barbárokat), a kiazmusos szerkesztés (Május elején ugyanaz a gondolatunk van, amely eltölt május végén), szinekdoché és párhuzamos szerkesztés (Legyen az férfi, legyen az nő, legyen az ifjú, legyen az leány, azaz férfi–nő–ifjú–leány = minden ember). Gyakran szerkeszt a cicerói „növekvő tagok törvénye” szerint, melyben a hosszabbodó egységek lelassítják a beszéd ritmusát, jelezvén a hallgatónak, hogy az egység a vége felé közeledik; az alábbi példában az anafora is megfigyelhető, vagyis azonos szó – amely – ismétlődik a tagmondatok elején (Bencze 1973):

lélek, amely érez,
lélek, amely lendületes,
lélek, amely rugalmas,
lélek, amelynek érzelme a szent Szűz tisztelete.

Ha végigtekintünk a katolikus prédikációk során – Temesvári Pelbárt, Pázmány Péter, Prohászka Ottokár –, elmondhatjuk, hogy jellemző rájuk az érzelmi ráhatás erőssége, de egyúttal a kristálytisztaság szerkezete is. Fellelhető bennük a kódexekből öröklött szóhasználati folytonosság, s jellemző rájuk a közvetlenség. Sajátosságuk azonban mindenekfelett az érzékletesség, az *orbis sensualium pictus*, a körülöttünk lévő, érzékeinkkel felfogható világ szemünk elé állítása. Egy Prohászka-beszédben is úgy indáznak a növények, mint egy szecessziós festményen, stílusa inkább szecessziós, olykor naturalisztikus: „Úgy akarom az örömet a lélek bajai s fájdalmai közé, mint ahogy szívesen látom lengeni a kalászt s a búzavirágot a barázdák göröngyei fölött”; „Képzeld el csak, kedves hívem, igazi élet lehet-e az, melynek nincs neki való világossága? Igazi élete van-e a fűnek a szénaboglya alatt, igazi élő hajtása van-e a burgonyának a veremben? dehogyis van; bizony színtelen, gyöngé élet az s inkább rothadásnak, mint virágzásnak indul. Igazi élete van-e azoknak a lovaknak az angol köszénbányában, melyek éveken át lent a mélységben füstös olajlámpák mellett húzzák a szénnel megrakott kocsikat, s ki nem jönnek a napvilágra?” (Főpásztori szózata az 1913. évi nagyböjtre)

Prohászka összes műveit Schütz Antal adta ki 1928-ban 25 kötetben. Beszédei két kötetben kaptak helyet. Schütz Antal az előszóban elmondja, hogy Prohászka beszédeit gyorsírással jegyezték fel, s nagyon sok helyen adták közre őket, folyóiratokban, különnyomatokban. Ezeket a közleményeket nem tartja hitelesnek, az összkiadásba a Prohászka által javított beszédeket vagy a saját maga által gyorsírással lejegyzett beszédeket vette fel. Érdekes módon az összkiadáson kívül rekedt beszédek közvetlenebbnek, elevenebbnek tűnnek, mi ezekből közöltünk fentebb, s az alábbi rövid beszéde sem szerepel az összkiadásban. Szándékosan egy átlagos beszédet közlünk, melynek hallgatói jámbor apácák voltak. Megfigyelhetjük szeretetteljes közvetlenségét és prózájának ritmikus voltát (A magyar Szt. Margit Mária kongregáció tagfölvételi ünnepélyen a Szt. Anna-templomban 1910. május 31-én mondott beszéd, fentebb idézett részleteit kiemeljük):

Kedves leányaim! Kedves keresztény hívek!

Május elején ugyanaz a gondolatunk van, amely eltölt május végén. Egy Mária-kongregációnak ugyanaz a célja van, amely a nagy keresztény anyaszentegyház híveit vezet, lelkesíti, és ez neveli az embert, a világ-

ba beleállítja a tisztán nemes erőteljesebb, különb lelket. Mária tisztelői lévén, a Mária-kongregáció leányainak legyen feladata ezt a nagy gondolatot érvényesíteni, ezt a nagy célt szolgálni, hogy ezáltal rábizzuk a lelkünket és szívünket a boldogságos szent Szűz kezére, és hogy a kitűnő, remeklő, fölséges, művészi édesanya neveljen bennünket. Az ő szent Fia hasonmása, kedves keresztény hívek, ennek a különb embernek. Legyen az férfi, legyen az nő, legyen az ifjú, legyen az leány – a homlokán ott fénylik, a lelkén ott ragyog az eszményiségnek, a fennkölttségnek, mondjuk ki: az erőteljes krisztusi hitnek jele. Aki ember akar lenni, aki különb ember akar lenni, aki egy világ dicséretére, dicsőítésére méltó akar lenni, annak az embernek nem lefelé, annak fölfelé kell iparkodnia. Annak az embernek küzdő szíve, törekvő lelke legyen. Ezt a törekvést, ezt a soha meg nem adást, az inspirációt nekünk a hit adja, az erősít, az lelkesít, a megrendülni nem tudó hit.

De, kedves lányaim, édes híveim, honnan vesszük ezt a hitet, ezt a fennköltséget, honnan vesszük ezt a rugalmas lelket, amely a világnak decadentiájában tud érvényesülni, inspirálni? Azt mondhatnám, nekem e részben egy különb valaki kell, nekem valami égi, fölséges hatalom kell, kéz, amely lenyúl a magasból s fölemel. A boldogságos szent Szűz keze, lelke, szíve, egész millieu-je, ez való ennek az erőteljes, bátor, fölfelé törekvő lelkületnek. Mert ugye, kedves híveim, hiába pántoljuk körül a legerősebb tölgyet, nem vaspánt kell annak, hanem élet kell abba, hogy folyton fölszíva a nedvet, megállja a helyét, éppúgy a hitbe érzélem kell. A hitbe gyengeség, mélység, áhítat, csodálat kell, mert csak az a hit acélos, édes híveim, amely által lelkivilágunk érzelmes, hangulatos. Ezt adja nekünk a boldogságos szent Szűz.

Édes, kedves híveim!

Nekem az a karácsony mindjárt más karácsony, ha az édesanyát ott látom térdelni játszó gyermekei között; nekem a szalma nem sistereg, ha az édes anyai kar átölel; nekem a tél nem nedves, nem rideg, nekem a vihar nem kegyetlen, ha az édesanya nyugtat meg, ha ringat, ha nevel. Édes, kedves híveim! Így vagyunk mi mindnyájan. Ez adja meg a mi hitünk, áhítatunk szépségét. Ezeket az elveket akarjuk mi a boldogságos szent Szűz szeretet által beoltani a mi hitünkbe. Az én hitem is érzelmes, nekem is van édesanyám! A hitem egy fölséges hatalom, mely nem nyom le, hanem mindig fölemel engem. Még ha rám diktálják, hogy bűnös ember vagyok, akkor is lecsókolja rólam a megbélyegzést. Ez az érzélem való a huszadik század elejére, ez való

minden kulturális embernek; lélek, amely érez, lélek, amely lendületes, lélek, amely rugalmas, lélek amelynek érzelme a szent Szűz tisztelete. Ez adja meg a jó úton járást. Édesanyám, boldogságos szűz Mária, légy te az én nevelőm, légy te az én inspirátorom!

De a hit nemcsak azáltal lesz erős, ha megvan benne az érzelem, hanem kedves, édes híveim, a hitnek tevékenynek kell lenni. Hiába van a főlemelő, a fölséges tan, hiába a nagy eszményi tan, ha nem bízunk benne, nem is segíthet az életben. És az élet oly folyam, melynek hajója a zátonyokat elhagyja. Akkor lehet tevékeny, erős hit a mi hitünk, ha inspirál engem, ha reggeltől estig egy oly finom motívum szövö át a lelket, ha kinő az én egész erős egyéniségem, ha úgy tudja beállítani a hitnek csillagait, az eszmét, ha úgy tudja nevelni az indulatot, a természetet, az ösztönt, az alacsony embert, hogy nem fárad bele, míg lelkét szépséggel át nem itatja. Ez hosszú munka, mondjuk, ez családi munka. Ebbe a gyermeknevelő munkába állítjuk bele az anyát. Az ő hivatása, hogy embert szüljön, hogy embert neveljen, hogy az ideáloknak legfőbbesőbbjét adja. Van ilyen anya: a boldogságos szűz Mária. Azért, kedves híveim, ha néha úgy érezzük, mintha ez a kereszténység zátonyra jutott volna, ha úgy érezzük, hogy egy hatalmas, erős áramlat sodorja, tudjátok, mit állítunk bele? A szép krisztusi életet, a szép krisztusi hitet. Ha a boldogságos szűz Mária minket szépekké, krisztusiakká nevelt, ha az életünkbe beleszövi a hitet, ha minket áldozni, ha minket érezni, ha minket küzdeni tanít Krisztusért, ha bennem az állatot legyőzi, ha az embert nemesíti, ha a természet szenvedéseit a kegyelemnek szépségével gyógyítja: úgy az egész világ tőlünk azt kívánja, hogy ne csak templomunk legyen, hanem ez a szentlélek temploma tiszta, nemes elveket, szép, fönséges és absztrakt dolgokat, fönséges embereket, lelki szépségeket, Krisztus hasonmásait fogadja magába. Édes, boldogságos szűz Mária! Nagy feladat, fárasztó, csodálatos, dicső, nagy munka ez, kérlek, segíts minket reá. Édes, kedves gyermekeim, bízatok benne, a boldogságos szűz Mária jó nevelő, nem királyleányokat nevel, többet nevel ő: Krisztus hasonmásait, jó keresztényeket.

Ha én úgy gondolkozom, hogy a boldogságos szent Szűz azt akarja, hogy az embereket úgy neveljem, ösztönözzem, hogy ilyenek legyenek, megfogom az én édesanyám kezét: Vigy előre, nélküled ne tovább! Higygyétek el, sikerül nekünk a munkás, megbízható, kitartó, fegyelmezett, erőteljes, küzdő ember, sikerül a Mária-gyermek, sikerül a Mária-kongregáció, sikerül a jó keresztény. Édes, kedves híveim, gondoljunk arra, hogy

imádkozni akarunk mindennap, de imádkozni nemcsak ajkkal, hanem étellel és tettel a boldogságos szent Szűzhöz a szép boldogító világért, a krisztusi erény kialakításáért. A Mária-kongregációnak ez a nagy célja. Adja az Úristen ez új, nagy, szép, főséges törekvések phosphoreszkálását, az anyaszentegyház boldogulására, a szülők örömére, vigaszára, Isten di-csőségére!

Ravasz László is különleges helyet foglal el nemcsak az egyházi szónoklás, hanem általában a magyar szónoklás történetében. Egészen bizonyosan a 20. század egyik legkiválóbb szónoka. A Kálvin téri templomban tartott prédikációira mindig elzarándokoltak az emberek. A beszéd mint műalkotás című tanulmányában azt fejtegeti, hogy a beszéd logikai dráma. Minden műalkotásban ellentétek feszülnek, s feloldásuk a művészi siker. A feszültség döntő fontosságú a drámában és a beszédben, de míg a drámában a megvalósítás az egész színházé, a beszédben egyetlen emberé: aki akkor teremti és adja elő az egész művet. A teremtéshez az szükséges, hogy bevonja hallgatóságát, s attól kezdve a nagy logikai dráma a hallgatóság lelkében zajlik: „Mert nemcsak arra megy ám itt a játék, hogy egy causalis tétel finalis tétellel alakuljon át, hanem arra is, sőt igazán csak arra, hogy a hallgatóság más legyen: felszabadult, meggazdagodott, győzelmet nyert, kollektív személy. A szónok csak billentyűzet; a sípok őserejében a hallgatóság közös lelkének ezer változatú szenvedélye zúg.” Ennyire ihletetten és felelősségteljesen szónoklatról még senki nem beszélt Pázmány óta. Ravasz László beszédei a szónoklás minden erényét egyesítik: a szilárd logikát, a világos előadásmódot, a 20. századi igényes, modern magyar nyelvet, a szemléletességet, a mozgalmasságot és az érzelmek széles skáláját. Egy rövid esküvői beszédét idézzük:

Eleve elrendelés a házasságban

Példabeszédek 18,22. *Megismerte a jót, aki talált feleséget és vett Jóakaratot az Úrtól.*

Mint minden a világon, úgy a szent házasság is akkor nyeri meg igazi értelmét és kerül a maga méltó helyére, ha az eleve elrendelés szempontjából nézzük. Alapigénk éppen erre tanít.

Sokan azt hiszik, hogy a házasság véletlen. Ezzel esetlegessé teszik, megromtják fontosságát, elveszik isteni kényszerűségét, s vagy múló viszonyná, vagy kiszámíthatatlan balesetté változtatják. Mások úgy gondolkoznak,

hogy a házasság egészen tőlünk függ. Az lesz a párunk, akit mi akarunk, s olyan lesz a házaseletünk, amilyené mi alakítjuk. Pogány beszéd ez is, mint az a közmondás, hogy ki-ki a maga szerencsésének kovácsa. A házasság sokkal nagyobb dolog, hogysen tőlünk függene, s bár benne sok fordul meg rajtunk, mégis felettünk álló forrásból ered, és tőlünk független mederben halad tova a házaselet patakja.

Alapigénk vonja helyes világításba a házasságot, amidőn arra utal, hogy a házasság Istentől ered és az Ő eleve elrendelésének egyik pászmaja. Mikor még föld és ég sem volt, már eldöntötte egy örök határozat, hogy ti az idő egyik pontján egymásra találtok, és kézen fogva az Úr orcája előtt megálltok. Életetek minden pillanata közeledés volt e nap felé, melyet ezentúl vagy úgy vizstek magatokkal, mint a patak a belefutott csermelyt, vagy az úzótt vad a testébe tört nyílvezzőt.

Megtörténhetik, hogy ez a dekrétom már első találkozásakor felvillan a megfényesedő szemek előtt, de megtörténhetik az is, hogy két ifjú évekgig él egymás társaságában, barátok vagy idegenek, talán éppen ellenségek, és nem tudják, hogy egyszer kiderül a nagy végzés, és őkg megtalálják egymást.

Nem tűnő véletlen, nem emberi erőfeszítés: Isten örök rendelése eredteti a házasságot.

Ebből következik az, hogy igazi hitvestárs a másikban Isten legnagyobb ajándékát ismeri fel. Addig nem tudjátok, ki a másik, míg nem Isten kezéből fogadjátok el, mint az élet legnagyobb ajándékát. Tehát jó hitvesnek lenni nem érdem, hanem kegyelem, s érte nem embernek, hanem Istennek tartozunk hálaadással. Milton Elveszett Paradicsom című művében éppen az a legszebb részlet, amidőn Ádám és Éva egymás felé közelednek, mint két egymásnak ajándékozott csillag, mint két egymás számára teremtett világ.

De a házasság nemcsak ajándék, amit elfogadok, hanem küldetés, amit végrehajtok. Isten az örökkévalóságból azzal bocsátott el, hogy szolgálj egy másik lényt, áldozd neki oda a szívedet, és saját életed árán is életét gazdagítsd meg és ékesítsd fel. Ezért a házastársi szolgálat végső ihletője, nagy parancsolója maga az Isten. Ő rendelte az emberi szívet erre a szolgálatra, és Ő ad erőt e szolgálat betöltésére.

Fogjátok meg egymás kezét, és esküszóval tegyetek vallást arról, hogy házasságotok forrása és torkolata Isten örök kegyelme.

Ravasz László beszéde deduktív menetű, mint minden általános tételből kiinduló érvelés. Egészrész viszonyon alapul, hiszen a házasság az eleve elrendelés egy pászma, sávja. A házasság ajándék, erről szól a beszéd nagyobbik része; ám a házasság küldetés is: ez a beszédnek az utolsó helyre tett, leg-erősebb érve. Röviden, egyetlen bekezdésben van megfogalmazva, de annál hangsúlyosabban: a küldetés, áldozat, szolgálat fokozással kap nyomatékot. Igazi csattanó. Az egész beszédet átfogja egy fogalomkör, a folyóvízé; kedves szóképek ezek: forrás, csermely, patak. Elkoptatott képek – mondhatnánk –, de a beszéd végén megkapják jelentésüket és jelentőségüket: házasságotok forrása és torkolata Isten örök kegyelme.

Az érvelés első része – a házasság ajándék, a 3–6. bekezdésig – is lendületes fokozás, csúcspontja a bibliai emberpár példája: Ádám és Éva egymás felé közelednek, mint két egymásnak ajándékozott csillag, mint két egymás számára teremtett világ. Ilyen minden házaspár, egymásnak teremtett világ.

Lehetséges, hogy Prohászka metaforái erőteljesebbek (tölgy, zátony, hajó, vihar), Ravaszéi lágyabbak, kicsinységet, gyengédséget villantanak fel (ajándék, pászma, csermely), mindez a témák különbözőségéből is adódhat. Ravasz László beszédében az érvelés erőteljes, kemény és tömör, s ez – bár más módon – olyan monumentalitást ad beszédének, mint Prohászkanál az érzelmek áradása.

2.6. A hatodik korszak

A diktatúra idején, a szovjet korszakban (1949–1989) az üldöztetések következtében az egyházi élet visszaszorult. Közismert tény, hogy Mindszenty József üldöztetését közvetlenül az iskolák államosítása ellen, 1948 nyarán országszerte mondott beszédei váltották ki. Az is közismert tény, hogy a politikai élet is megváltozott. A demokráciákban viruló és szükséges politikai szónoklat teljesen átalakult: az érvelő beszédek helyét átvették a központi akaratot sulykoló agitációs-propaganda beszédek. Érdekes módon az egyház korlátozott, zárt körében a szónoklat reneszánszát élte, tulajdonképpen csak a templomokban lehetett igazi beszédeket hallani. Sík Sándor és mások beszédeit százak hallgatták meg.

Az egyházi szónoklat jelentős képviselőjének, Jelenits István piarista szerzetesnek, egyetemi tanárnak tevékenysége ma is irányadó. A homília mű-

faját is műveli, Szentírás-magyarázataiban szintézist teremt a bibliakutatás új eredményei és a mai emberek igénye között. Minden beszédében, minden esszéjében van egy új szempont, új megvilágítás, mely elmékedéseit élménnyé teszi. Írásaiban a tudós szóhasználatát is megfigyelhetjük (nyelvi, stilisztikai, összetéveszthetetlen saját stílusa, költői lehetőség, közhely, nyelvi jellegzetességek). A Betű és lélek kötetben összegyűjtött homíliák egyikét idézzük. Kétszeresen is érdekes számunkra: egyrészt kitűnő az írás gondolatmenete, másrészt megfogalmazza a szónoklat lényegét: az igen – igen, a nem – nem legyen, harmadrészt elképzelted velünk az emberiség egyik – talán legnagyobb hatású – szónokát, Jézust magát.

„Soha még ember úgy nem beszélt.”

(Jn 7,31–49)

Jézus körül sűrűsödnek az ellenséges indulatok. A főpapok és a farizeusok fegyvereket küldenek ki, hogy elfogják. De azok visszatérnek – dolguk végezetlen. „Miért nem vezettétek elő?” – „Soha még ember úgy nem beszélt, ahogyan ez az ember.”

Hogyan beszélhetett, hogy még az elfogatására kiküldött fegyveresek is ennyire megilletődtek szava hallatára? A szentírástudomány nyelvi, stilisztikai ismertetőjegyeket keres, amelyeknek segítségével az evangéliumok szövegében felismerhetők az ipsissima verba: Jézusnak minden bizonnyal hiteles „saját szavai”. Ez a keresés nem reménytelen. Az evangélium szövegéből a szakismeretekkel nem rendelkező bibliaolvasó is kihallja Jézus beszédét, összetéveszthetetlen saját stílusát, hanglejtését.

Ennek a „hangnak” legszembeötlőbb jellegzetessége az egyszerűség. Mózes mögött Isten hegyének mennydörgése, villámfényei kavargtak. Ez az ember egy közülünk, a názáreti Mária fia. Isten dolgairól a hétköznapi nyelvén beszél. Példabeszédeiben megjelennek az utcán játszadozó gyerekek, a kenyeret dagasztó vagy elveszett drachmáját kereső asszony. Csak azért, mert a „szegényeknek” hirdette az evangéliumot, s azt akarta, hogy megértsék? Nem, ennél sokkalta többről van itt szó! Jézus azért beszélt ilyen egyszerű, hétköznapi szavakkal, mert Istenről így lehet legpontosabban beszélni. Ahogy Isten titkait is a „kicsinyek” értik meg legelőször: „Áldalak téged, Atyám [...], hogy az okosak és a bölcsek elől elrejtetted ezeket, és a kicsinyeknek nyilatkoztattad ki. Igen, Atyám, így tetszett neked.” (Mt. 11,25–26)

De azért azt ne higgyük, hogy Jézus lemondott a nyelv költői lehetőségeiről. A hétköznapi beszéd eszközeit használta, nem révületben szólt, nem is „érzelmesen”, de Isten titkairól beszélt, nem a mindennapos emberi tapasztalat közhelyeit ismételte. Példabeszédeit említettük: a kép önmaga is költői eszköz, a nyelv mintegy meghaladja benne önmagát.

Milyen lehetett a hőfoka Jézus beszédének? Nem volt örökké lázas, meggyőzni akart, nem lázítani, de azért újra meg újra fölizzott. Nagy ellentétekben például: „Boldogok vagytok ti, akik most sírtok [...] jaj nektek, akik most nevettek!” (Lk 6,21–25) Ezek a paradoxonok feledhetetlenek: aki egyszer hallotta őket, volt min gondolkodnia.

A nyelvet – akárcsak a modern költők – olykor a legvégsőig csigázta Jézus. Eljutott a groteszkig is, amikor például azok ellen fordult, akik más szemében meglátják a szálkát, de a magukéban a gerendát sem veszik észre (Mt 7,4). Képtelen képeket is alkalmazott, hogy Isten minden emberi logikát meghaladó észjárását s követelményét szóvá tegye: „Temessék el a halottak halottaikat!” (Lk 10,60); „Aki meg akarja menteni az életét, elveszíti, aki azonban elveszíti értem, megtalálja” (Mt 10,39); vagy: „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni Isten országába” (Mk 10,25).

Persze ez a szemle önmagában még mindig nem mutatja meg, mitől illeődtek meg azok a fegyveresek. De a példákban nemcsak nyelvi jellegzeteségek olvashatók ki, hanem egy szokatlan személyes jelenlét is, amely Jézus szavát súlyossá, hitelessé tette. A tanító Jézus: a nagypéntek és a húsvét Jézusa. Ha történetét nem ismernénk, szavából is kiderülne. Így az beszél, aki az életét teszi rá arra, amit mond.

Egészen ott volt minden mondata mögött – életismeretével, Isten dolgaiban való otthonosságával is. Nem mondott üres mondatokat, nem dolgozott előre gyártott, félkész elemekkel. Amit mondott, pontosan „ült”, illett a pillanathoz, és mégis az imádságban töltött éjszakák mélységeiről tanúskodott. Ezért röppültek a szavai, mint jól célzott nyilak, oda, ahol minden ember a legsebezhetőbb, ezért nem lehetett kitérni előlük. Ma is ilyenek.

„Akinek füle van a hallásra” (Mk 4,3 stb.), „aki az igazságból való” (Jn 18,37), az ma sem tud Jézus beszéde elől a hazugság, keserűség, cinizmus hordaléka mögé húzódni. Aki pedig befogadja, sokszor és szívesen hallgatja Jézus szavát, az lassanként maga is megtanul úgy beszélni, ahogyan ő. „Legyen a ti beszédetek: igen – igen, nem – nem!” (Mt 5,37)

2.7. A hetedik korszak

Az 1989 utáni fordulat szabadságot biztosít az egyházi szónoklatnak. Nem lenne teljes a kép, ha nem tennénk említést a média nyújtotta új lehetőségekről: a rádió és a televízió alkalmat ad a szentbeszédre, s általuk az egyházi szónoklatot sok ezren hallgathatják. Nagy élményt nyújtanak a Kossuth rádióban vasárnap délelőttöként sugárzott istentiszteletek, melyeken az ökumenizmus szellemében minden hivatalosan elismert felekezet teret kap (a magyarországi felekezetekre l. Kiss Jenő 1995, 112–124). Természetesen, ezzel a lehetőséggel is – mint mindennel – vissza lehet élni: az USA-ban például prédikációs csatornák vannak, melyeken a „preacherek” vagy hitszónokok ontják a beszédeket. Ezeknek a futószalagon gyártott beszédeknek kialakult a sajátos rutinjuk, sőt megszületett a sajátos homiletikájuk is. Ilyennek tekinthető Rolf Zerfass *Nevedet hirdetem*. A homiletika alapelemei című könyve (é. n., Budapest, az eredeti mű megjelenési éve: 1987), melyből pontosan a homiletikáról nem lehet tájékozódni.

3. A magyar politikai szónoklat története

„Tanácskozó (politikai) beszédeknek azokat a beszédeket nevezik, melyek testületek tanácskozásain hangzanak el. Céljuk: a felmerült esetekben a testület határozathozatalát bizonyos irányban befolyásolni.” (Ady–Lengyel 1928, 49) A politikai beszédek körébe tartoznak manapság elsősorban a parlamenti beszédek, továbbá a megyei és a városi, illetőleg községi képviselő testületi gyűléseken, a különböző egyesületek gyűlésein, valamint a választó- és népgyűléseken tartott beszédek.

Feltételezzük, hogy a politikai szónoklatok egyidősek az emberek szervezett életével, hiszen mindig szükség lehetett tanácsadó vagy a seregeket buzdító beszédekre. A különféle alkalmakkor a vezetők érvényesíthették természetes tehetségüket. A nomád életmódot folytató magyarságnak fejlett politikai rendszere volt, minden bizonnyal megbeszélték a közös ügyeket.

Az államalapítással és az iskoláztatás terjedésével a szónoki tanultság is terjedhetett. Latin átdolgozásban és kivonatokban néhány beszéd maradt csak fenn. Még a 18. század is szegényes e tekintetben, mivel az országgyűlé-

si naplókba nagy vonalakban jegyezték fel az elmondottakat. Csak 1832-től, a gyorsírás bevezetése után változott meg a helyzet.

Toldy Ferenc négy korszakot állapított meg politikai szónoklatunk történetében, felosztását megtarthatjuk, de természetesen ki kell bővítenünk. *(A magyar politikai szónoklat kézi könyve. A legrégebb időktől a jelenkorig. Vagyis a kitűnőbb politikai szónokok életrajzi adatokban és jellemző mutatóanyagokban feltüntetve. Kiadta Toldy István. A magyar politikai szónoklat történeti vázlatával Toldy Ferencz által. Pest, 1866)*

1. Az első korszak Mátyás uralkodásának kezdetéig tartott. Történeti adataink szerint a főemberek gyűlésében, a bárók és nemesek gyűlésein tanácskozások folytak, minden bizonnyal magyar nyelven. A királyok és a főpapok tudtak latinul, valószínűleg sok főnemes is, hiszen iskoláink a kezdetektől voltak, ezenkívül sokan tanultak külföldi egyetemeken is. Kellett hogy legyen politikai beszédkultúra, hiszen Szilágyi Mihály és Mátyás király beszédei nem születhettek meg előzmények nélkül.

2. A második korszak Mátyás uralkodásától a szatmári békéig (1711) tartott. Nevezetes Szilágyi Mihály beszéde, melyet Mátyás királlyá választása érdekében 1458. január 22-én, a pesti gyűlésen mondott el, ez az első fennmaradt politikai beszédünk. A történetírók Mátyás király szónoki tehetségét is magasztalják. Vitéz János latinul mondta diplomáciai szónoklatait. Vetési László 1475-ben a pápa előtt hatalmas, latin nyelvű beszédet tartott, melyben a török elleni segítséget sürgette. Kiváló szónok volt Verbóczy István. Az 1505. évi rákosi gyűlésen mondott „izgató szónoklatot”, mégpedig az oligarchák ellen fellépő középnemesség érdekében (a rákosi gyűlés utáni frigylevélből olvasható ki beszédének menete). Az 1525. évi hatvani gyűlésen is szónokolt, s itt beszélt Ártándi Pál is, akinél „nagyobb szószóló az ország közzet nem volt”. Később Esterházy Miklós és Pál, valamint Wesselényi Ferenc nádorok tűntek ki jó szónoklataikkal. Természetesen, meg kell említenünk Pázmányt, majd a nagyságos fejedelmet, Rákóczi Ferencet. Rákóczinak az 1705. évből a gyömrői táborban mondott beszéde maradt fenn (Kazinczy levéltárában).

3. A harmadik korszak 1711-től 1830-ig, az Akadémia megnyitásáig tart. A politikai szónoklat kibontakozását gátolta a cenzúra, valamint az a tény,

hogy 1812 és 1825 között a király nem hívta össze az országgyűlést. 1825-től azután egyenes vonalú a fejlődés.

A szónoklat ekkor nagyrészt latin nyelvű volt, s a római retorika szabályait követte. Toldy ekképp jellemzi a szatmári béke utáni időket: „A nyolcéves szabadságharc legyőzetésével a kedélyek általános levertsége mellett a magyar szó is félénken visszavonult; deák retorika foglalt helyet nemcsak az ünnepélyes szertartásokon, hanem a megyei és országos tanácskozásokban is, és apáink 1715., 22. és 23-ban a haza jogai fenntartása és a nőági trónöröklés felett már deákul vitakoztak.” „A 18. század végén lesz a nemesi nemzet latinul szónokló jogásznemzetté, melynek műveltsége, művelődése és nevelése is retorikai irányú.” (Kelemen 1937, 4) Még az 1790-es országgyűlésen is kevesen szólaltak fel magyarul. Ez volt szokásban egészen 1825-ig, Széchenyi István fellépéséig, „s az 1830-iki diétán már kénytelen vala a deák nyelv a nemzetivel a tért megosztani”.

A magyar nyelvű szónoklás mind fontosabb szerepet kapott. Ez került a művelődés középpontjába. A folyékonyan és hatásosan szónokló nemes lett az eszmény (Kornis, 1927). Az iskolákban továbbra is tanítják a retorikát, mind az elméletet, mind a gyakorlatot, olvastatják a klasszikusok remekműveit, beszédeket íratnak, szóbeli gyakorlatokat és versenyeket tartanak. Gróf Teleki László A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdekléseiben (1806) kifejti, hogy az ékesszólásban látja a művelődés csúcsát. Azt javasolja, hogy alapítsanak klubokat az ékesszólás fejlesztésének előmozdítására, ahol a szónokok felkészülhetnek a politikai életre. Sürgeti a kiváló szónoki művek kiadását, retorika írását és a korszerűbb retorikatanítás bevezetését. A magyar nyelvű szónoklás következménye az lett, hogy a latinul nem tudó bocskoros nemesség is bekapcsolódhatott a politikai életbe, versengés alakult ki, s a tanácskozások jeles szónokai közül választották ki a diétai követeket.

„A retorika akkori felfogása szerint a beszéd nyugodt, méltóságos felépítésű, át- meg átfonva történelmi és jogi vonatkozásokkal; ezért mutatkozik a két tudomány sajátosan szürke, száraz nyelvének kevésbé előnyös hatása a politikai szónoklatokon. Hasonlóan sajátos stílusuk volt a papoknak mint politikai szónokoknak: nem tudták kivonni magukat a prédikáció hatása alól.” (Kelemen 1937, 5) A szónokok példaképe kétségkívül Cicero volt, a hatalmas körmondatok, a gondos stilizálás és a folyékony szabadelőadás. A beszédeket megírták, megtanulták, fejből mondták el, a rögtönzés csak később jött divatba, hiszen nagyobb rátermettséget, alaposabb képzettséget

és készséget igényel. 1832-ben vezették be a gyorsírást, előtte csak az „előülők”, a király, a főhercegek, a nádor beszédei kerültek be az országgyűlési naplókba, a többiek beszéde csak kivonatban. Az átlagos beszédek szerkezeti és nyelvi szempontból eleinte gyengék voltak.

Érdekes, amit Kelemen Ferenc a beszédek és a viták hangneméről ír, minden bizonnyal idealizálja az akkori állapotokat (pontosan Jókai és Eötvös regényeiből tudjuk, hogy olykor heves szócsaták zajlottak): „A szónokok modora, hangja az előadás folyamán, ennek következtében a gyűlések és viták lefolyása teljesen más volt, mint a mai politikai és parlamentáris életben. A fegyelmezetlenségnek és durvaságnak az a mértéke, mely jelenleg mindenütt általános jelenség, ekkor még ismeretlen volt. Saját méltóságukat becsülve, egymás véleményét tiszteletben tartva fejtették ki nézeteiket, még ha vélemény-összeütközésről volt is szó. Nyílt személyeskedés, durva közbekiáltás, sértő gúnyolódás, fenyegetés, egymás célzatos megzavarása nem fordult elő. De ha valaki mégis megfélemedezett magáról, akár egy pillanatra is, és e hibák valamelyikébe esett, az a tárgyalás vagy gyűlés egységesen elítélő véleményével találta magát szemben. (Pl. Tagen Mihály káptalani követ egy kijelentésével, amelyben egy követtársa szavainak igazságát kétségbe vonta, ma már szinte érthetetlenül súlyos és hosszadalmas parlamenti háborúságot idézett fel.)” (Kelemen 1937, 5–6)

A reformkor hajnalának legjelesebb szónoka minden kétségen felül Felsőbüki Nagy Pál volt (1777–1857), aki az 1807. évi országgyűlésen kezdte meg pályafutását mint az elnyomott magyar nép szószólója. Ekkor királyi dorgálásban részesült a magyar nyelv ügyében mondott szavaiért, úgyhogy meggyéje az 1811. évi országgyűlésre felsőbb parancsra más követet küldött, 1825-től azonban nagy lendülettel dolgozott tovább. „Politikai és közgazdasági képzettsége nem múlta felül az átlagosat, de igen sok szónoki erénye volt, mint a gyors felfogás, folyékony beszélőkészség, jog- és igazságérzet, nemes emberiség, előnyös modor, kellemes külső és megjelenés. Sokszor beszélt rögtönözve, mindig találó, hatásos, élénk és magával ragadó volt. Hallgatóira sokféleképpen tudott hatni: súlyos logika, könnyed ötletesség, megkapó tréfa vagy gúny (Királyi válasz a latin nyelvről, 1839) mind rendelkezésére álló eszközök voltak. Pongyola, ömlendező hangú sohasem volt; a legindulatosabb küzdelemben sem feledkezett meg magáról, szónoklatában személyeskedésre sehol nem találunk példát. Bár nyelve nem tökéletes, mégis erőteljes, hatott a fiatal Kossuthra; dunántúliasan ejtette a szavakat, de kifejező és változatos arcjátékkal. [...] legremekebb beszédei azok, ame-

lyeket két alapelve szolgálatába állított. Az első az, hogy a nyelv fontosabb, mint az alkotmány, mert az elveszett alkotmányt vissza lehet szerezni, vissza is tudtuk szerezni, de ha nyelvünk elvész, vele pusztul a nemzet is (Nyelvében él a nemzet). Ennek az elvnek szolgálatában nagy lendülettel és meleg hangon szónokol az országgyűlésen és megyéjében. A gondolat nagysága elragadó szavakat csihol ki lelkéből s e szavak Széchenyit fejedelmi alapításra indítják. Másik nagy eszméje a nép sorsának, a közállapotok javításának gondolata.” (Kelemen 1937, 8–9).

4. A negyedik korszak 1830-tól 1861-ig (Toldy azt írja, hogy napjainkig, tehát az 1860-as évekig) tart. Ekkor emelkedett művészi rangra a magyar politikai szónoklat. „Közéletünkben nagy szellemek indítják meg a reformokat; a legmagasztosabb emberi és nemzeti érdekek találhatnak apostolokat; a haladás eszméje melegít minden igaz magyar szívet.” (Névy 1878,106) Csengery Antal Magyar szónokok és statusférfiak. Politikai jellemrajzok (Pest, 1851) című könyve a következő szónokokat mutatja be: Felsőbüki Nagy Pál, Beöthy Ödön, Deák Ferenc, Bezerédj István, Szemere Bertalan, idősebb és ifjabb Wesselényi Miklós (1796–1850), Szentkirályi Móric, Eötvös József (1813–1871), Dessewffy Aurél (1808–1842), Kölcsey Ferenc (1790–1838), Széchenyi István (1791–1860), Szalay László (1813–1864).

Kétségtől Kossuth Lajos (1802–1894) minden idők legnagyobb magyar politikai szónoka, de ő az 1851-ben kiadott Csengery-féle gyűjteményben nem szerepelhetett. „Kossuth Lajos – írja Névy László –, kiről ez időben nyilvánosan szólni nem lehetett, a haladó pártnak évek során át bálványozott vezére volt, kinek nevéhez a nemzeti átalakulás dicső műve van fűződve: valamennyi között a legnagyobb szónoki tehetség, olyan, minőt ritkán szülnék a századok.” (Névy 1878,106) A márciusi ifjak mindegyike kitűnő szónok volt, tudjuk a március 15-i események leírásából. A retorikai tankönyvek Nyáry Pál nevét említik (1816–1871), aki később Pest vármegye „nagy alispánja” lett. Petőfinek a forradalom és a szabadságharc alatt írt költeményei retorikai szempontból is remekművek, politikai szónoklatok (például az Akasszátok fel a királyokat lendületes érvelés). Kiváló és egyéni humorú szónok volt maga Jókai Mór, erről sokat lehet olvasni Mikszáth Jókai Mór élete és kora című művében.

Toldy István gyűjteménye már a szabadabb korszak szülötte. Az első kötetben a régiek között szerepel: Szilágyi Mihály, Verbóczy István, Pázmány Péter, Wesselényi Ferenc, Rákóczi Ferenc, Károlyi Antal, Orczy Lőrinc, Fáy

Ágoston, Teleki József, Zichy Károly, Batthyány József, Ürményi József, Jezerniczky Károly, a reformkor nagy szónokai: Nagy Pál, Széchenyi István, Bezerédj István, Palóczy László, Kölcsey Ferenc, Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Deák Ferenc, Zsedényi Eduárd, Szentkirályi Móric, Szentiványi Károly, Eötvös József, Teleki László, Batthyány Lajos, Batthyány Kázmér, Teleki Domokos, Dessewffy Aurél, Apponyi György; a második kötetben többek között: Lónyay Menyhért, Andrássy Gyula, Trefort Ágoston, Tisza Kálmán, Csengery Antal, Jókai Mór, Haynald Lajos. Ezeknek a beszédeknek a témája szinte kivétel nélkül a felirati javaslat.

A reformkori szónoklatok témáit ismerjük, történelmet alakítottak, történelemmé váltak. Most az az érdekes számunkra, hogyan hangozhattak el, és hogyan hatottak. Homlokegyenest különböző személyiségek teljesen eltérő stílusú beszédei egyformán célba jutottak. Wesselényi Miklós „Mennydörgő hangon előadott beszédei lenyűgözték a hallgatót, súlyával lenyomta őket, de nem pillanatnyilag, hanem tartósan. Nagy népszerűsége megszerzésében politikai szónoklata is jelentős szerepet játszott.” Kölcsey 32 politikai beszédet mondott, ebből a vármegyei gyűléseken 11-et. Nyilvános szereplését gondos retorikai tanulmányok előzik meg. Beszédeit a biztos ítélet, a megrázóan emberi hang és a klasszikus kidolgozás mintaképpé teszik, ő az újabb kori politikai szónoklat megalapítója. „Külső megjelenése és magatartása feltétlen figyelmet biztosított neki. Midőn szerény, magas, törekeny alakja feltűnt, fél szemétől megfosztott kopasz, komoly fejét a követek felé fordította és halk, tompa, mély, szinte síri hangján szólni kezdett, a máskor sokszor zajongó teremre néma csend borult. Az előadásban sohasem volt túlzó, a hatásvadászó dörgedelmesség és a finomkodó behízselés egyformán távol állt tőle, a komoly férfi egyensúlyával, a korábbi bánatos, érzékeny hangtól megtisztulva, leszűrt egyszerűséggel szónokolt. Jellemző vonása a komoly nagyszerűség, nyugodtság, mely az elragadtatástól mindig megőrizte, nyelvi egyszerűség, zeneiség és művészet, továbbá a mély gondolatok és tiszta érzések, a logikus érvelés, a szabatoság, csín és hibátlan szerkezet.” A kortársak véleménye szerint nem volt nála nagyobb szónokunk Pázmány óta (Kossuth és Horváth Mihály jellemzését idézi Kelemen 1937).

Széchenyinek 120 beszédét jegyezték le, nagy részük felszólalás; ez elmondott beszédeinek csak egy töredéke. Beszédei főleg rögtönzések, még a vázlatot sem írta meg. „Ihletője az alkalom s ez az alkalmosság ki-váló összhangban van azzal a retorikai stílussal, amelyet az angoloktól ta-

nult. Ugyanis az ő hatásukra lett híve a kissé szerkezetlen, társalkodó hangú szónoklatnak, amellyel a szilárd és százados szónoki hagyomány ellenére élt. [...] Hangja nagyon változó, mindig kíváncsian, érdeklődve hallgatták szavait, de hallgatóira nem megdönthetetlen logika vagy magával ragadó, lázas lelkesedés útján hatott, hanem gondolatainak újsága, eredetisége és nagysága által.” (Kelemen 1937,12)

Beöthy Ödön a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak egyike. Híres közbeszóló volt, egy-egy éles felkiáltásával egész beszédeket tudott tönkretenni. Eötvös József nyugodt, meggyőző, finom hangon szólt, bölcséleti tartalommal, de beszédei kissé szárazak voltak. Batthyányi Lajos német anyanyelvű volt, a magyart úgy sajátította el, mint Széchenyi; röviden és világosan beszélt, természetes gondolkodásmód és mértéktartás jellemezte. Deák Ferenc „nem rázta fel mennydörgéssel a nemzetet, de a problémák megoldásában, bármilyen nagyok voltak azok, egész nemzet sorsát eldöntők, elvitathatatlanul a legnagyobb. [...] Mélységes komolysága csodálatra méltó, sohasem játszott a szavával, minden mondata meggyőződéséből sugárzik.” (Kelemen 1937, 23)

Kossuth Lajos politikai szónoklatunk történetében mindmáig az első és páratlan. Pályafutása viszonylag rövid volt, 1832-től 1849-ig tartott. 200 politikai beszéd maradt fenn utána, nagy részük a parlamentben hangzott el. „Kossuth született ellenzéki, sokkal inkább tud támadni, mint védekezni. Bár teljesen nem készítette el beszédét előre, tehát mintegy fele részben rögtönzött, mégsem unalomkeltően hosszú vagy figyelmet elfárasztóan tartalmas szónoklata. Nagy fontosságot tulajdonít a világos, értelmes bevezetésnek és mind a tartalmi, mind az érzelmi súlypontot szükségszerűen magában hordozó befejezésnek. Nyelve szenvedélyes, színes, képszerű. Költői, világos, könnyen érthető, szabályosan szép, tiszta magyarságú, zenei stílusa van. [...] Szónoki egyéniségének teljesen megfelel az a vonzerő, mellyel külsőségeiben, megjelenésében bírt, és az a súly, amellyel ez a vonzerő eredmény- és hatáskeresésben szerepelt. Szép férfi volt, derék, magas termetével, megnyerő, szép arcával, komoly, választékos öltözékével már előre kellemes hatást gyakorolt. Gyönyörű, zengő hangja, sötét, tüzes szeme és mesteri fokig tökéletesített taglejtése az érzelmek minden lépcsőjén együtt haladt vele: az egyszerű jelentéktelenségben, a fenséges pátoszban, a lángoló szenvedélyességben és a komoly meghatottságban egyaránt harmonikus kiegészítői és felemelői voltak szavának. Ehhez járult még mindig betegesnek látszó fehér arcszíne, mely a hang, az érzelem, a szenvedély fokozásával las-

san-lassan megszínesedett, kigyúlt, a teste előbbi beteges tartását elvesztve férfiasan acélos, parancsoló, szilárd, ruganyossággal és erővel telítetté vált, s ezzel hathatósan segített abban, hogy mindenkit békóba verve lenyűgözzön.” (Kelemen 1937, 29–30; Szikszainé Nagy 2002; Aczél 2003; Madarászné 2003; Balázs Géza 2003)

Az iskolai tankönyvek évtizedeken át Kossuth beszédein tanították a retorikát, beszédei még az angliai tankönyvekben is szerepeltek. Ma már patetikusnak érezzük, s meg kell mondani, hogy egyik-másik kortársa – maga Széchenyi, Csengery Antal – is kifogásolta, mert túlzottnak tartotta, szenvedélyességét. Szenvédélyessége, pátosza mögött azonban szigorú logika, fölényes tudás rejlik. Beszédeinek indítása – a közönség jóindulatának a megnyerése, a *captatio benevolentiae* – mindig csodálatra méltó. Bizonyítási módszere többnyire narratív jellegű, narrációba ágyazott argumentáció: elbeszéléseket alkalmaz, melyek természetüknél fogva mozgalmasak, megragadják a képzeletet. Bravúrosan bánik a szillogizmusokkal, a bonyolult epikheirémával, a közönség gondolkodását megmozgató enthümémával, hatásosan alkalmazza az alakzatokat és a szóképeket (Aczél 2003). A szerkesztésben is mintaszerű (Madarászné 2003).

Kossuth munkamódszerét jól illusztrálja az alábbi beszédvázlat. Látjuk, hogy a bevezetést kidolgozta, majd a vázlatot rögzítette, s a befejezést csak nagy vonalakban vetette papírra. A beszéd a következő címet kapta: A kiváltságrendszer lebontása a forradalom elkerülésének feltétele. 1847. november 29. előtt hangzott el. (Közzéteszi Szabad György: Kossuth Lajos üzenetei. Budapest, 1994, 82–83; a szöveget átírtuk a mai helyesírás szerint.)

Mi tudjuk, hogy a nemesség politikai életének annihilációja vagy egyenest csatavesztésre vezetne, vagy legalább forradalmakba bonyolíthatna; én e gondolattól borzadok, mert megtanultam a históriából, hogy a forradalmak napjára gyakran a szolgaság hosszú éjjele következik. E fegyverhez csak a kétségbeesés folyamodhatik. Kétségbeesni pedig csak annak szabad, kinek már nincsen mit vesztenie. Nekünk, Istennek hála, még van.

S azért én, ha lelkemben hazám jövőndőjét átgondolom, nem úgy áll annak képe előttem, hogy abból a nemesség egészen hiányoznék, hanem úgy, hogy a nemesség a néppel szabadságban egygyé forrva olyan, mint testvérek között a hű elsőszülött; a család vezére, a háznak erős szegletköve, melynek edzett ereje az ifjabb testvérbe önbizalmat önt, mely elől megy a család harcaiban, mely a megtámadott közös ház legveszélyesebb pontján őrködik;

szóval úgy áll előttem a nemesség, mint melynek egyedüliségét nem követelő, de erkölcsi ereje s történelmi súlya által tehetős befolyása képezi azon gyűjtő magvat, melyből a közszabadság növénye csírába indul.

Az tehát a kérdés: miként lehet a nemességnek ezen politikai súlyát fenntartani? A kérdés az, vajon az adómentesség koldus szabadalmáróli lemondás ezt megrontja-e, vagy talán éppen erősíti? Én amondó vagyok, hogy nemcsak meg nem rontja, nemcsak erősíti, sőt az adómentességről lemondás a nemesség politikai lételének életfeltétele.

Egypár axiómát akarok kimondani, mely az élet könyvéből, a törtélemből van absztrahálva.

Első axióma az: hogy egy oly állapot, miszerint a státus rendes közterheiben épp azon osztály ne vegyen igazságos részt, mely a státusnak legfőbb javát mondhatni egyedül élvezi, sok időre már most fel nem tartható.

Második az: hogy a XIX. század polgári heréket nem tűr.

1-ik az: hogy az ország létele adót kíván. Ez kötelesség. Aki megvonja a státustól a polgári kötelességet, attól a státus meg fogja vonni a politikai hatalmat.

2-ik az: hogy a politikai kötelesség nem abban áll, hogy a kénytelenségnek engedjünk, hanem abban, hogy a kénytelenséget megelőzzük.

Aki e szózatra nem hallgat, az meg fog lepetni a kénytelenség által, és mindenét odaadandja semmiért.

További axiómája az, hogy amely testület az életben alappal nem bíró, s így azért feltarthatatlan előnyökhöz ragaszkodik, az a feltarthatókat is kompromittálja.

A magyar politikai szónokok ismerték a nagyvilág – különösképpen az angol parlamentarizmus – nagy szónokait. Ezen állításunkat nemcsak Hugh Blair retorikájának magyarra fordítása (1838), nemcsak az egyes retorikák hivatkozásai bizonyítják, hanem Szalay László Státusférfiak' és szónokok' könyve című 484 oldalas munkája, mely a forradalom előestéjén, 1847-ben jelent meg Pesten. Ismerteti a híres államférfiak pályáját, a híres parlamenti beszédeket, perbeszédeket, s részleteket közöl az elhangzott szónoklatokból. A tartalom: Dupont, Fox, Pitt (az ifjabb), Mirabeau, Chatam (az idősebb Pitt), Guizot, O'Connell, Thiers. Később is kiadtak hasonló könyvet (György Endre: Angol államférfiak és szónokok a jelenkorból élet- és jellemrajzokkal, szónoki mutatóval. Budapest, 1874).

A politikai szónoklás nagy korszakában megszületett a politikai szónoklás tankönyve is. Szeberényi Lajos Politikai szónoklattan. Alapos útmutat-

tás nyilvános beszédekben és a parlamenti vitatkozásban (Pest, 1849) című műve az első és utolsó politikai retorikatankönyvünk. Megható a könyv előszavának bizakodó hangulata. A „tettek mezején” sem felesleges a szó – írja. Az előszó alatt 1848. novemberi dátum áll. A politikai szónoklat tana egy elméleti részből (1–174) és példákból, beszédrészletekből (177–392) áll. A reformkor minden nagy szónoka szerepel benne, és a következőktől idéz még beszédrészleteket (nem soroljuk fel, akiket Szalaytól vett át). Angolok: Lord Chesterfield, Gratan, Shiel, Washington, Sheridan. Franciák: Lafayette, Barrere, Carnot, Garnier–Pages, Robespierre, Pastoret, Isnard. Németek: Rotteck, Duttlinger, Welker, Gagern, Itzstein, Liebenstein, Jordan, Sander, Braun. Feltételezésünk szerint nemcsak példaként tekintettek a nyugati parlamenti életre, hanem rokonszenvet éreztek a hozzáuk hasonló helyzetű skótok (Hugh Blair edinburghi retorikus) és írek (O’Connell) iránt.

Szeberényit tulajdonképpen egy német retorika lefordítására kérték fel, de inkább eredeti művet írt, mely a mi körülményeinkhez alkalmazkodik. Forrásai között szerepel a skót Blair és a kortárs magyar Bitnitz is. Példái nagyon jók, sokat idéz Kölcseytől.

Meghatározása szerint (4) a beszéden „olgy művészi szóbeli előadást fogunk érteni, melly által valamely tárgy kifejtetik, fölvilágosíttatik, vagy bebizonyíttatik, s mellynek célja a hallgatók meggyőzése és rábeszélése”. Háromféle tárgya lehet: ösmeretterjesztés, érzésbuzdítás és akaratélesztés, ez utóbbi a legfontosabb. Áttekinti a szónoklat történetét. A szónoklat anyaga című fejezetben az invencióról értekeznek, végül a beszéd alakját mutatja be. Ezen stilsztikát, valamint szóbeli előadást, azaz szavalást ért, s egy aforizmagyűjteményt is közzétesz.

Az invenciónál tárgyalja az anyag feltalálásának belső és külső forrásait. A belső forrás az érvelés logikai (észteni) módja, melyet röviden ismertet. „Az anyag fölhalálásának első kútfeje tehát az értelmezés” (22), a második a fejtegetés. „Az értelmezés nagy hasznára lehet a közügyi, a fejtegetés pedig a törvényszéki szónoknak” (27). „Harmadik belső kútfeje a szónoklati anyagnak a bizonyok” (vagysis az érvek, 29). A beszéd logikai elrendezése nagyon fontos, mert „a logikai elrendezés általában azon előnnyel bir, hogy a hallgatót a fölfogásban segíti, mivel minden egymásból fejlik, s a részek egymástól függenek” (24). De ugyanilyen fontos az érzelmi ráhatás. Ezzel egy külön rész foglalkozik, mert a szónok „ha célt érni ohajt, elkerülhetetlenül szükséges, szavait nem egyedül az észhez, de a szívhez is irányozni, és

az érzéseket s szenvedelmeket is felkölteni” (44). Ezért a szónoknak a lélektudományban is jártasnak kell lennie; ez a fejezet részletesen ír a különféle érzelmekről. Az elméleti rész végén elhelyezett aforizmagyűjteményből a szónokok szükség szerint válogathatnak.

A következő beszéd-fajtákat veszi föl: egyházi, közügyi (parlamentáris, tanácskozási), törvényszéki, alkalmi beszéd. Iskolai retorikáinkban ez a felosztás később állandósul. A törvényszéki beszédnek három fajtáját különíti el: a vádbeszédet, a védőbeszédet és a tájékozó beszédet. Ez utóbbi rendszerint az elnök dolga, tartalma az ügymenet összefoglalása. Természetesen tárgyalja a beszéd részeit. A kidolgozásról szóló fejezet címe: Az irályról általában, különösen annak tisztaságáról. Szól a stílus értelmességéről, szabatoságáról, kerekdedségéről, ez utóbbi cím alatt foglalkozik a körmondatokkal, a szép hangzással és az arányossággal. Az alakzatokról és a szóképekről (a képes beszédéről) szóló fejezet érdekes címe: Csín. A előadásról szóló fejezet két témát tárgyal: „Az előadás két elemből áll, aszerint, minta beszéd szavakkal adatik elő, s ezek a test helyzetétől és tagok mozgásától kísértetnek. Az első szaválásnak, a második cselekvésnek neveztetik. Szaválásnak nevezzük a beszédben foglalt eszmék és érzések szóbeli előadását.” (149) A szaválás tehát szóval való kifejezést jelent. Tágabb értelemben használták (mai jelentése leszűkült a versmondásra).

Szeberényi részletesen írja le a parlamentáris szónoklat szabályait, tulajdonképpen az angol parlament házirendjét ismerteti (55–62). Magas követelményeket állít az országgyűlési szónok elé, akinek ismernie kell a jogot és az alkotmányt, más országok politikai viszonyait, s tudnia kell – ez a mai politikusoknak is a figyelmébe ajánlható – „melly eszközök legalkalmasabbak a közjólét előmozdítására, bátorság és határozottság minden akadályokkal szembeszállani, előítéletekről lemondás, tülelmelkedés az önzés mindennapiságán”.

A retorikai irodalomban vissza-visszatérő kérdés, hogy a szónok betanult beszédet mondjon-e, vagy rögtönözzön. A politikai vitákban nagy szerepe van a rögtönzésnek, sőt „a közügyi szónoklatokhoz legalkalmasabb a rögtönzés” – írja Szeberényi. – „Mert csak a rögtönzött beszéd, mellyet a jelen pillanata szült, illő az időhez és a körülményekhez, a beszéd rohama új nagyszerű eszméket ébreszt a lélekben, mellyek az író-asztalnál míg a szívből a föbe, innen a kézbe, ebből a tollba, a tollból a papirosra és aztán csak hosszabb idő után jutnak az ajakra, egészen meghidegülnek, míg a rögtönzésnél az ajak egyenesen a szívtől, melegétől áthatva kapja

azokat. És habár ez sokszor mesterkéletlen, egyszerű, azért hatását a hallgatókra nézve még sem téveszti el, mert úgy mondatik, mint azt ők magok mondanák.” (53)

Az alábbiakban felsorolunk néhányat a Szeberényi által idézett tanácsokból:

Két ízben felhozott ok olyan, mint a melegített ebéd.

Ha látod, hogy a hallgatók szemei bágyadtságtól lezáródnak, s csaknem elalszanak, nem szabad dudálnod, hogy még mélyebb álomba szenderítsd őket.

Előadásod legyen egyszerű, élénk, megragadó, és lássék meg már a tények rendéből, mint ered és fejlődik bizonyaid sorozata.

Ne légy túlzó a taglejtésben, ne hogy csak nézzenek, ahelyett, hogy hallgatnának. Hangod se vont, se igen gyors – se tompa, se sikító ne legyen, ne hogy a hang a gondolat hátrányává szolgáljon.

Ha tudós vagy, ne használj műszavakat, azon szín alatt, mintha te sokkal többet értenél belőle, mint mi, s mintha nem volnánk méltók hallani.

Ha a huszonkilencedik szónok a kérdést kimerítette, ne tárgyalj harmincadszor, bizonyaid sorozatában ne menj föl Ábrahám ősapáig. Ne szólj arról, hogy Isten a mennyet és földet teremtette, s hogy valaha a világnak vége lesz, de végezd magad is beszédedet.

Karold föl a kérdés új oldalát, mi által a kedélyek kellemesen félretérítetnek, s szellemdúsnak fogsz tartatni.

Ha mindig érdekes akarsz lenni, légy mindig változatos.

Ügyes szónoknak nem az a nehézsége, hogy szavakat találjon; hanem hogy tudja, mikor mondott eleget.

Ha attól tartasz, hogy a rögtönzés folyamatától elragadtatva nem szűnöl meg kellő időben: köttess lábadra egy szálát, s ha azt valamely készséges barátod által megrántatni érzed, szűnjél meg és lépj le.

Ne öklözd a szónokszék márványlapját, ne hogy ahelyett, hogy lelkesedésben osztoznának, félelmet gerjessz, miszerint kezeidet megsebesíted.

Beszéded hevében ne állíts olyat, mit utóbb meg kellene bánnod, s ne fogadd el a harcot olly küzdterén, mellyet előbb meg nem vizsgáltál. Mert elleneid színlett nagylelkűsége könnyen lesre csálhat.

Többet ügyelj arra, mit elhallgatnak előtted, mint amit mondanak – arra, mit elrejtenek előtted, mint amit lelepleznek.

Szólj, hogy valami fontosat mondj, nem pedig csupán azért, hogy beszélj.

Végre gondold meg, hogy törvényeitektől a nép boldogsága és boldogtalansága, ótalma vagy elnyomatása, nemesbítése vagy erkölcstelenítése függ. Úgy beszélj tehát, mintha hallgatna! Úgy beszélj, mintha látna! Tartsd mindig magasztos és tiszteletre méltó képét szemeid előtt.

5. Az ötödik korszak alkotmányunk helyreállításától, tehát az 1861. országgyűléstől 1948-ig, önálló államiságunk eltörléséig tart. Az 1861-es országgyűlésen „újra teljes erejével, egész fenségében szólalt meg a politikai szónoklat. A régiekhez új tehetségek csatlakoztak; de legfényesebben jelent meg »a haza bölcsének«, Deák Ferencnek (1803–1876) hódító ékesszólása, s az a két felirat, melyekben a nemzet törvényes jogait a nemzet egyértelmű helyeslése, sőt csodálata mellett védelmezi, a világirodalom e nemű művei között első rangot foglal el. Visszaállítván az alkotmány, a politikai szónoklat úgy az országgyűlésen, mint más téren tehetséges férfiak ajkain hangzik, s azon magaslaton áll, melyre a művelt nemzeteké emelkedett.” (Névy 1878,106) Deák Ferenc első felirati beszédét (1861. május 13-án mondta el) csaknem minden retorikatankönyv közli, a régebbiek teljes terjedelmében (nagyon hosszú beszédről van szó, Négyesy retorikájában húsz oldal). Deák összefoglalta és megvilágította benne Magyarország törvényes jogait, ez alapján indulhatott meg a kiegyezés a nemzet és az uralkodó között. A király leiratot küldött az 1861. február 2-án megnyílt országgyűlésnek, melyben elfogadhatatlan alkotmányt kívánt ráerőltetni a nemzetre. Erre válasz a felirat. Ezek a körülmények magyarázzák meg Deák beszédének a címét. A beszéd maga óriási retorikai siker volt, mert elmondása előtt az országgyűlés többsége ellenkező álláspontra helyezkedett (tiltakozó határozatban óhajtottak megállapodni). A felirati javaslat végül 155 : 152 arányban győzött. Deák beszéde alkotmánytörténeti fejtegetés, érvelése a pragmatica sanctióra épül. A hatásos befejezést idézzük (Négyesy 1901 alapján).

Ezek igénytelen nézeteim; ezek fővonásai azon politikának, melyet én követni óhajtok. Lesznek talán, kik e politikát nem találják eléggé merésznek; lesznek, kik azt félénknek fogják mondani.

Igenis, uraim! ezen politika nem a kockáztató merészség politikája, hanem az óvatosságé, nem félénk, hanem erőnkhez s helyzetünkhöz van mérve. (Helyeslés.) Harcban s a cselekvés terén gyakran szükséges a merészség, mert az erőt felfokozza, s ezáltal a sikert biztosítja. De köztanácskozásban inkább szeretem a szilárdsággal párosult óvatosságot. (Helyeslés.) Merész-

ség a politikában csak akkor van helyén, midőn tetemes erőre támaszkodik, e nélkül mindig kocka, mely többnyire vakra fordul.

Félénk, sőt gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben; de ki maga nem fél, hanem félti a hazát (Hosszas éljenzs.), óvatos, nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen, az, uraim, nem félénk, nem gyáva. (Helyes! Éljen!)

Önsorsunkról magunk rendelkezhetünk, s ha kockára tesszük azt, önmagunk szenvedjük kárát. De mások sorsát, mit a bizalom hitünkre bízott, a haza sorsát, mely becsesebb előttünk saját életünknel, féltünk kell minden veszélytől, s a szeretet óvatosságával kell azt megőriznünk; kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad. (Helyes!)

Tudom én azt, hogy ellenségeink a lefolyt nehéz idők alatt csordultig töltötték méltatlan szenvedéseink poharát. Tudom, hogy jólesnék a fájdalomnak keblünkbe fojtott árját kiöntenünk, s tudom, hogy midőn a méltó neheztelésnek fölzaklatott indulata elragad, kárt és veszélyt, mi abból következhethetnék, fontolóra venni fölötte nehéz. Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s annyi életörömöt, annyi boldogságot földúltak e hazában. (Zúgás.) De érzem keblemben azon erőt is, hogy jobban tudom szeretni e hazát, mint gyűlölni ellenségeinket; s inkább elfojtom szívemben a keserűséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.

Oly időben, mikor a méltatlan szenvedések özöne minden honfikeblet fellázított, s a feldúlt bizalom helyébe gyanakodás, sőt talán gyűlölség lépett, könnyebb a merészség politikáját követni, mint az óvatosságét. Ilyenkor a keserűség szava minden kebelben visszhangra talál, s a felzúdult szenvedély örömejobb hallgat a merész tanácsra, mint az óvatosság intő szavára. Izgatott időben könnyebb az indulatok árját követni, mint azt a hon érdekében csillapítani.

Aki ellenben a hon erejét a helyzet veszélyeihez mérve azon meggyőződésre jutott, hogy több óvatosságra van szükség, mint merészségre, s el van határozva a türelmet vesztett kedélyek ingerültségével szemben szilárdság mellett óvatosságot is tanácsolni, gyakran kiteszi magát a félreértéseknek, sőt talán gyanúsításoknak is, miket eltérni csak azért, hogy a haza ne szenvedjen, lelki erőt kíván s politikai bátorságot. (Helyeslés.) Az óvatosság, még ha túlzott volna is, mindig figyelmet érdemel, mert a túlzott merészség több kárt okozhat, mint a túlzott óvatosság.

Tisztelem én a közvélemény hatalmát, s tudom, hogy az oly hatalom, mely vagy elsodor, vagy eltipor. De tudom azt is, hogy izgatott időben gyakran fölötte nehéz elhatározni, mi a valóságos közvélemény, mert minden ember hajlandó közvéleménynek tekinteni azt, amit maga óhajt, s több ízben tapasztaltam, hogy nem a leghangosabb szó volt a valóságos közvélemény.

De van egy hű barátom, kinek szava még a közvélemény szavánál is fontosabb előttem, kivel én soha nem alkuszom, mert parancsát szentnek tartom, s kinek neheztelését magamra nézve a legsúlyosabb csapásnak tekinteném, és ezen hű barátom: önlelkiismeretem.

Ennek parancsát követtem, és most is, midőn nyíltan, határozottan és tartózkodás nélkül jelentettem ki meggyőződésemet; a tisztelt ház határozni fog belátása szerint, én teljesítettem kötelességemet.

Nincs egyéb hátra, mint benyújtanom az általam indítványozott felirati javaslatot, mit ezennel teljesítek. (Szűnni nem akaró zajos éljenzés.)

Deák beszédének befejezése hatalmas alakzat – praesumptio –, elébe megy a várható vádnak, a gyávaság vádjának. Előre cáfolja úgy, hogy tisztázza a gyávaság és az óvatosság fogalmát. A szónok ethosza az alap, végül erre hivatkozik, lelkiismeretére.

A 19. század végének kiváló szónoka volt Tisza Kálmán (1830–1902). A 20. század első felének nagy hatású szónokai Apponyi Albert, Tisza István, Ugron Gábor, Klebelsberg Kuno, de tulajdonképpen politikai szónokoknak tekinthetők a nagy egyházi szónokok, Prohászka Ottokár, Ravasz László és Mindszenty József is.

6. A hatodik a szovjet fennhatóság, a kommunista uralom kora 1948-tól 1989-ig. Ez a retorika elölésének, háttérbe szorításának időszaka. A retorika oktatását az 1950. évi tanterv is eltörölte. Az egyházak működését erősen korlátozták. A politikai szónoklat is kihalt, bár a népnek igen sok beszédet kellett hallgatnia. Ezeket a beszédeket a kommunista párt központi bizottságának direktívái szerint készítették el, rendszerint felolvasták őket, következképpen eltűnt belőlük a szónok egyénisége, ethosza és pathosza, személyes meggyőződése és szenvedélyessége. Vitáról szó sem lehetett, a pártfegyelem megkövetelte az egységes megnyilatkozást: a kerületi és az alsóbb szinteken lévő párttitkárok kijegyzetelték, újraírták, majd felolvasták a központi direktívákat, az ismétlések ismétlései cirkuláltak a kisebb-nagyobb fórumokon szerte az országban. Természetesen, a kortársaknak pozitív képet kellett festeniük a szónoklatról: „...a nyilvánosság előtt elhangzó

előadások, beszédek a múltban soha nem töltöttekbe olyan fontos feladatot népünk politikai nevelésében és műveltségének fejlesztésében, mint manapság, a szocializmus építése során. Nézzünk bárhová az életben, azt tapasztalhatjuk, hogy társadalmi életünknek nincs olyan területe, ahol erre hivatott agitátorok, szónokok vagy – a nyilvános beszédben különösebben nem iskolázott – egyszerű dolgozók is ne próbálnák kihasználni az élőszóban rejlő felbecsülhetetlen nevelő és mozgósító erőt: szocialista fejlődésünknek fontos, nélkülözhetetlen eszköze a felvilágosító, a hibákat feltáró és javító, új feladatokra ösztönző – kisebb vagy nagyobb tömegek előtt elhangzó – szó.” (Terestyéni 1960,107) Az idézetből is kiviláglik, hogy a szónoklat alárendelődött az agitációs-propaganda (agitprop) tevékenységnek. Ezek a politikai beszédek tulajdonképpen nem is a tanácsadó beszéd műfajába illettek, inkább bemutatató beszédek voltak.

A szovjet korszak vezéregyénisége és vezérszónoka kétségkívül Kádár János. A szovjet-magyar barátsági nagygyűlésen 1957 márciusában elmondott hosszú beszédéből idézünk (Internacionalizmus, szolidaritás, szocialista hazafiság, Budapest, 1977, Kossuth Könyvkiadó, 8)

[...] Tisztelt elvtársak! Kedves barátaink! Mint önök előtt ismeretes, az októberi ellenforradalmi támadása 12 esztendőös szocialista építőmunka menetét szakította meg hazánkban.

A Hitler-fasiszta és a horthysta iga alól történt felszabadulásunk után békés úton szocialista forradalom ment végbe Magyarországon, a munkásosztály és forradalmi pártja vezetésével. A párt irányította munkás-paraszt állam és a társadalom más szervezett erői, a dolgozó tömegek, az elmúlt 12 évben a magyar nép életében történelmi jelentőségű alkotásokat hoztak létre az élet minden területén.

Népünk megszüntette országunkban a kapitalista földbirtokos osztály kiváltságait, társadalmi tulajdonba vette a termelési eszközöket, a parasztság kezébe adta a földet, megszüntette a kiváltságosok előjogait, a faji, felekezeti, nemzetiségi és szociális jellegű hátrányos megkülönböztetéseket, és elindult a szocialista társadalom felépítésének útján.

Építőmunkánk eredményeként az ország ipara több mint háromszorosára növekedett; fejlődött a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem, a kultúra, a közoktatás. Népállamunk az egész beralap 30 százalékánál magasabb összeget fordított évente ingyenes társadalombiztosításra, gyógykezelésre, üdültetésre, valamint a dolgozóknak juttatott más közvetlen előnyök fedezésére.

A magyar nép hatalmas és lendületes építőmunkája közben – melyhez hasonlót népünk történelme nem ismer – az utóbbi években különböző hibák jelentkeztek az állam, a párt korábbi vezetésében. Ezek a hibák lényegükben a pártélet és a pártvezetés lenini elveinek megsértéséből eredtek.

A maga módján jól megszerkesztett beszéd tulajdonképpen egy hatalmas felsorolás. Ennek megfelelően rövidebb-hosszabb, többnyire szerkezeti szempontból egyszerű bővített mondatok sorából áll. Tárgyilagossnak tűnik, nyelvi szempontból korrekt, de kétségkívül e mondat szerkesztés miatt eluralkodik rajta a monotonia. Az egyhangúságot fokozzák a korra jellemző kötelező sztereotípiák: elindult a szocialista társadalom felépítésének útján, a magyar nép hatalmas és lendületes építőmunkája. S még inkább fokozta a szónok előadásmódja, beszéde és gesztustalansága.

Ez a felsoroló, monoton, bár a maga módján bonyolultnak tűnő mondat szerkesztés az utódok beszédeiben jelentősen egyszerűsödött, olykor látványosan redukálódott.

A beszédek és a dialektikus vitatkozások mintapéldái Lenin szónoklatai, valamint a bolgár Dimitrov perbeszédei voltak (vö. Lengyel Dénes fejezetével a Szónokok, előadók kézikönyvében, Budapest, 1974). Elsősorban Kádár János, Münnich Ferenc, Marosán György beszédeiből kellett idézni, így a felsorolásra hozott példa Marosántól való: „Millió és millió vörös zászló hirdeti ma szerte a világon a nemzetközi munkásosztály gigászi erejét. A lenyűgöző seregszemből meginognak a kapitalizmus korhadt gerendái.” (Terestyéni 1960,193) Egy-két kiemelkedő esemény megtörte ugyan az agitprop monotonitását, ilyen esemény volt Nagy Imre beszéde 1953-ban, az 1956-os beszédek, később Pozsgay Imre fellépése a nyolcvanas évek végén.

7. Napjaink retorikáját 1989-től, a demokratikus fordulat évétől számítjuk. A korszak kezdetét Orbán Viktornek Nagy Imre temetésén elmondott, bátor beszéde jelenti. 1989. június 16-án hangzott el a Hősök terén. Orbán Viktor kétségkívül korunk egyik legképzettebb és legnagyobb hatású szónoka, sokan – idősek és fiatalok – lelkesednek érte, elsősorban azért, mert beszédeiből meggyőződés és őszinteség árad. A retorikai hagyományt szerencsésen ötvözi a modern igényekkel: megőrzi a pátoszt, de soha nem dagályos; beszédei logikusak, érvelése világos és meggyőző; képszerűségével, szemléletes példáival, ritmikus ismétléseivel az érzelmekre is hat, a szó szo-

ros értelmében megindít. Nagyszerű szónokok jelentkeztek a fordulat után, akik hatásának retorikai oka még nincs feltárva. Bizonyos azonban, hogy az amerikai elnökválasztás nyomán kialakult médiaretorika is jelen van mára magyar politikai szónoklásban. Korszakunk beszédeinek elemzése a jövő feladata lesz.

4. Az akadémiai és egyéb alkalmi szónoklat története

Az alkalmi beszédek célja tárgy szerint változik. Sokféle beszéd tartozik ide: a) szorosán vett alkalmi beszédek: megnyitó, üdvözlő, beiktató, pohárköszöntő, szoboravató stb.; b) emlékbeszédek. Ezek már csak formailag beszédek, tulajdonképpen valamely kiváló személyiség munkásságát méltató tanulmányok; c) tanító (paraenetikus) beszédek. Bennük erkölcsi tanítás, intés, buzdítás szólal meg, elsősorban az ifjúsághoz szólnak. Tárgyuk szerint az egyházi beszédekkel állnak rokonságban, de ezek is csak formailag beszédek (vö. Ady–Lengyel, 1928, 50–51).

Két beszéd típusnak van nálunk nagy hagyománya, az emlékbeszédnek és a halotti búcsúztatónak. Mindkettő világi jellegű gyászbeszéd, hagyományuk ma is él.

„A legújabb korban az egyesületi élet fejlődésével a szónoklatnak egyéb fajai is jelentékeny lendületet vettek ugyan, de kiválóan irodalmi fontosságúak az akadémiai szónoklat termékei. Alkalmat e műfaj kifejtésére leginkább a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság ülései és ünnepei szolgáltattak.” (Névy 1878, 108) Az Akadémia évkönyveiben olvashatók az elnöki, beiktató, székfoglaló és emlékbeszédek, a Kisfaludy Társaság pedig Évlapjaiban tette közzé az alkalmi beszédeket.

Az emlékbeszéd a világi jellegű gyászbeszéd műfaja (Éder 1971, 4), egyidős a Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) létrejöttével és a reformkori szónoklat fellendülésével. Ezek a beszédek egyesítik a halotti búcsúztatót és a tudós pályaképet, mégpedig nagyszabású, a korra jellemző módon. Híresek Kölcsey emlékbeszédei Kazinczy és Berzsenyi felett, Eötvös József emlékbeszédei Kőrösi Csoma Sándor, Szalay László és Széchenyi István felett (vö. Magyar írók és államférfiak. Emlékbeszédek és elnöki megnyitó beszédek. Pest, 1868), Toldy Ferenc beszédei (Összegyűjtött munkái 5. és 6. kötetében található; mint az Akadémia titkára és a Kisfaludy Társaság igazgatója sok emlékbeszédet mondott), Kemény Zsigmond

beszéde Vörösmarty felett, Kazinczy Gábor beszéde Szemere Pál felett, Gyulai Pál beszéde Eötvös József felett.

Az emlékbeszéd szép példája Lévay József szónoklata, melyet a nagyszalontai Arany János-emlékszoba megnyitásakor mondott el. Összhangban van benne a tények felsorolása és az emelkedett hangnemű méltatás. A tiszteletet az ószövetségi kép – megfogja itt majd oldani saruit – fokozza.

4.1. Lévay József beszéde az Arany-emlékszoba megnyitásán (1885)

Ha eszmélkedni és érezni tudó magyar ember ezen alföldi derék városig vándorol, Kelet zarándokaként meg fogja itt majd oldani saruit, s felmagasztalt érzéssel fordítja szemét az ég felé, mely kedvét találta abban, hogy egy szegény családi tűzhelyen itt pattanjon ki a magyar költői szellem egyik leghatalmasabb és legvarázslóbb szikrája.

Azért tehát az a szerény családi ünnepély, melyet itt most Arany János emlékének szentel a szülőföld kegyelete, nem csupán Szalonta városának szűk hangjai.

Az Arany-emlékszoba kis ablakából az egész nagy magyar hazára lövell és árad szét az ott lebegő szellem fénye és melege.

Senki nem vehet pedig részt ez ünnepélyen méltóbb joggal és őszintébb örömmel, mint a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság, melyeknek nevében és képviselőjében szólani szerencsém van. A Kisfaludy Társaság volt Arany költői munkásságának legelső nyilvános mezeje. Feltűnése után csakhamar ott lépett Toldijával a halhatatlanság csarnokába. Működése évek során át együvé volt forrva e társaság törekvésével, sikereivel, s hatyúdalaként utolsó nagy művét is ott mutatta be nemzetének. Hosszú időn keresztül a legszorosabb kapcsolatokkal volt fűzve az Akadémiához is, mely őbenne mindig egyik legnagyobb dízét tekintette, s a kegyelet egy nemével szorította kebléhez mindaddig, míg onnan őt a halál le nem szakasztotta.

Nincs már többé helye az Arany János elvesztése felett való merengésnek. A keserv és bánat sűrűbb elemei a mélyre szállottak s lecsillapodtak immár. A felszín tükrében nyugodtan szemlélhetjük a költő alakját – büszkeségtől eltelve csügghetünk példáján – élvezhetjük örökbecsű műveit, s oltárt alkotunk földi élete apró emlékeiből.

Szeretni a hazát; túrni, fáradni, áldozni érte, fölemelő gondolat, s méltó magasztos célja a férfiú élettörekvésének. De a nagy hazában szeretni egy

kisebb hazát, azt a rejtett zugot, azt a falut vagy vidéket, ahol először látuk meg a napot, ahol gyermeki és ifjúi szebb éveink lefolytak: bizony ez is a szívet átható és örökre kíséző édes érzelem, mely magát a honszeretetet is csak fokozza és erősíti.

És ezt az érzelmet senki sem táplálta hűbben és sóvárgóbban, mint Arany János. Ez kísérte őt pályafutásán egészében sirja széléig; ez hangzik felénk meghatóan számos költeményéből, mely szíve legegységibb vonatkozásait tolmácsolja.

Mint irigyli az ismerős alföldi fakó szekeret, mely a fővárosból viszsza, Kelet felé indul! Mint sóhajt a tündérszép Margitsziget tölgyei alatt az egyszerű és független falusi élet után! Mint esdekel a dalos fecskéknek, „isten kőműveseinek”, hogy: „rakjanak ott egy fecskefalt; megpihen a költő az alatt!”. Oly szépen, mint igazán mondja Gyulai Pál gyönyörű emlébeszédében, hogy Arany „az akadémiai palota büszke falai közt, szülőföldje valamelyik szerény házára gondolt, melynek fás kertje van és kertre nyíló szobája; Pest fényes utcáin Szalonta egyszerű házsorai tűntek föl lelkében; a Városligetben bolyongva, szállani vágyott a szellővel, a felleggel Kelet felé. Mint kalitkába zárt madár, zöld erdőről álmodozott, hol szabad fészken vidámabban énekelhet.”

Alig tudtam én egykor megérteni, hogy azt, ami után a költő ily epedve sóvárgott-ami az ő mélyen érző és merengő lelkének álma volt: miért nem valósította meg akkor, midőn a sors külső kedvezése megengedte immár neki, hogy azt beérje, s úgyszólván érett gyümölcsként leszakassza... Ah! pedig tudnom kellett volna, hogy a hosszú küzdelemben kifáradt és szárnyaszegett lélek nem ölelheti többé régi hévvel eszményeit! hogy az ideális képek megvalósulásának küszöbén ott áll a kiábrándulás! hogy az elköltözés pillanatait sejtő fecske nem rak immár fészket magának az eresz alatt!

Íme! amit a sors magtagadott Aranytól, míg köztünk élt és szenvedett: szülőföldje megadja neki most, midőn földi alakja közülünk örökre elköltözött. Íme, önök, polgártársai, testvérei visszahívják őt a távolból, ide telepítik állandóan, neki szentelvény egy szobácskát gondos berendezéssel, melyben minden bútordarab, minden apró tárgy az övé, minden az ő napjainak, éjeinek, dicső munkásságának s életének mintegy szemtanúja volt. Ő használta, ő érintette ezeket, s visszahagyta rajtuk lelkének részeit; sőt többet: itt, ezeken és ezek körül lebeg egész szelleme, s jótékonyan fog hatni mindazokra, akik valaha az örök szép eszméjétől megihletve, ezt a küszöböt kegyeletesen átlépik.

Igen jól van az ügy, hogy a haza különböző vidékein, kisebb városainkban s falvainkban is legyenek minél számosabb gócpontok s apró oltárok, melyekhez jeleseink emlékétől melegedni s lelkesülni járhasson a téréő utód. Ne csak a büszke főváros temetői fedezzenek minden drága hamvat, ne csak annak fényes csarnokai őrizzenek minden, előttünk szent emléket: látogasson el a kegyelet buzogni, a hazafiság lelkesedni, a nemzetiség erősödni távoli szép vidékeinkre is. Debrecen és Széphalom, Sümeg és Nikla, Hanva és Szalonta intsen magához bennünket titkos bájjal és erővel, s dobantsa meg ott szívünket, költse föl önérzetünket Csokonai és Kazinczy, Kisfaludy és Berzsenyi s Tompa és Arany emlékezete.

Legyen áldás az önök rokonszenvének ezen szép tanúbizonyságán, s kísérje óhajtságuk szerinti teljes siker nemes törekvésüket. Legyen ez hosszú időközön át egyik hirdetője Arany nevének s dicsőségének; buzdítója a föld göröngyei közül magasra törő magyar lelkek szárnyalásának, de egyszerűsmind tiszteletre gerjesztő szószólója Nagyszalonta város kegyeletének is, mely halhatatlan szülötte emlékéét s az azzal egybekötött eszméket ekképpen becsülte meg! A halotti beszédet a ravatalnál és a sírnál évszázadokig az egyházi szónokok tartották. A halotti búcsúztató világi válfaja viszonylag régi jelenség. Divatosak voltak – már a barokk korban biztosan – a halottat búcsúztató versek, énekek. A kliséket mindig személyre szabva újraírták – ahogyan ez manapság is megfigyelhető –, s legfőljebb a kántor énekelte. A kántor pedig világi ember volt (másképpen Éder 1971,4). Meg kell említenünk Csokonai Vitéz Mihály Halotti versek címmel írt búcsúztatóját, melyet 1804-ben fel is olvasott gróf Rédey Lajosné temetésén. Az 1880-as években vált általános szokássá a halotti búcsúztató, mégpedig a Kisfaludy Társaság elhunyt tagjai fölött elmondott gyászbeszéd formájában. Az első halotti búcsúztatót Gyulai Pál mondta el Arany János ravatalánál, ezt a beszédet csaknem minden iskolai retorikatankönyv idézte (megjegyezzük, hogy ez a teljes beszéd, talán a legrövidebb a magyar retorikatörténetben, Riedl 1902,178).

4.2. Gyulai Pál beszéde Arany János ravatalánál

Oh halhatatlan halott! Mielőtt elhagyád e csarnokot, küzdelmeid, szenvedéseid és dicsőséged csarnokát, fogadd búcsúját a Kisfaludy Társaságnak is, mely először koszorúzta meg lantodat, s melynek kebelében zengted hatytyúdalod is. Egy nagy költő és egy jó ember hunyt el benned, nagy elmédet

csak nagy szíved múlta felül. A hazafi, férj, atya és barát példányképe voltál. A költő és ember egy volt benned. A képzelet magas röptét s a szív mély érzéseit, a szenvedély erejét s az örök erkölcs igaz cultusát egyesítéd műveidben. A népköltészetből merítéd ihleted, régi hagyományaink lelkesítettek, s egyszerű népének formájában ki tudtad fejezni az ó- és új-kor remekíróin művelt szellemed egész gazdagságát. A magyar nyelv művészet felülmúlhatatlan mestere, az irodalom méltóságának képviselője s a magyar népjellem valóságos typusa voltál, minden erényével, gyöngeségei nélkül. Oh, mennyit vesztettünk benned, oh, mennyi mindent takar e koporsó.

A fájdalom elfojtja a szót, csak könnyeink omlanak. Isten veled, Isten veled, Isten veled!

Gyulai a beszédet 1882. október 24-én a Kisfaludy Társaság megbízásából és mint Arany barátja mondta el a nagy költő ravatalánál, mely a Magyar Tudományos Akadémia oszlopcsarnokában volt felállítva, ugyanabban az épületben, amelyben Arany János mint akadémiai főtitkár hosszú éveken át lakott. A Kisfaludy Társaság pályadíjjal tüntette ki Arany első két művét, Az elveszett alkotmányt és a Toldit, s a Kisfaludy Társaságban olvasott fel részleteket Arany halála előtt utolsó nagy művéből, a Toldi szerelméből – erre utal Gyulai beszéde elején.

Az emlékbeszéd és a halotti búcsúztató közötti különbségek a következők: a halotti búcsúztatóban „a friss gyász fájdalma uralkodik, az emlékbeszédre inkább az idő múltával kialakuló és az időbeli távolság arányában növvő megnyugvás a jellemző; az előbbinél a gyászolók vesztesége és vigasztalásuk feladata a fontos, az utóbbinál inkább a halott emlékezetére, alakjának felidézésére esik a hangsúly.” (Éder 1971, 5) A halotti búcsúztatók rövidek, az emlékbeszédek hosszabbak. Mindkét beszédben közös a cél, az elhunyt iránt kegyelet, tisztelet és megbecsülés kifejezése. Az emlékbeszéd azonban általános tanulságokat is megfogalmaz, nagyon szépen teszi ezt Lévy József, amikor a lokálpatriotizmusra, a hazaszeretetre és az önbecsülésre hivatkozik beszéde végén.

Éder Zoltán a következő beszédeket közli: Kosztolányi Dezső emlékezése Király Györgyre (1922), Déry Tibor emlékezése József Attilára (1939), Illyés Gyula beszéde Vass Elemér emlékháza avatásán (1959), Gyergyai Albert emlékezése Babits Mihályra (1961), Illyés Gyula beszéde Szabó Lőrinc emléktáblája előtt (1964), Kovalovszky Miklós beszéde Berda József síremlékének avatásán (1968), Baróti Dezső beszéde a mártírirók emlékművénél

(1970), Keresztury Dezső beszéde a fasizmus és a háború áldozataul esett írók emlékére (1970).

Az akadémiai emlékbeszédek nemes hagyományát Glatz Ferenc újjította fel főtítkársága idején. Az emlékbeszédeket kiadják, a sorozat címe: Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. Ezek a megemlékezések azonban inkább tanulmányok, meglehetősen terjedelmesek, az értekező próza stílusában. Némiképpen hasonló a Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások című sorozat, amelyet az Eötvös Loránd Tudományegyetem fonetikai tanszéke adott ki, s amely a 70. kötetnél befejeződött, bár nincsen megírva a sorozat minden egyes darabja. Ezekben a kötetekben az önvallomások után egy méltatás kap helyet, melyet egy kortárs barát írt: a méltatások a laudáció típusába sorolhatók, beszéd jellegűek. A sorozat érdekessége, hogy az önvallomásról hang- és videofelvétel is készül. Glatz Ferenc saját beszédeit is folyamatosan publikálja, a sorozat első kötete: Tudománypolitikai reformról, Akadémiáról. Beszédek, cikkek, jegyzetek. 1996–1997.

Az 1970-es és 1980-as években több tanácsadó kiadvány jelent meg a magánéleti események szervezéséről, az első a sorban: Kövessi Erzsébet (szerk.) Családi események társadalmi megünneplése. Budapest, 1970. A kötetet 19 szerző írta, a fővárosi tanács végrehajtó bizottsága adta ki, azzal acéllal, hogy – mint a szerkesztő írja – marxista szemlélettel bonyolódjanak le a családi ünnepek, s ezáltal is hozzájáruljanak az emberek marxista neveléséhez. A kötet első része az ünnepségek – polgári temetés, házasságkötés, névadó – szervezéséről szól. A második rész az ünnepségek lebonyolításának elméleti és gyakorlati kérdéseit tartalmazza: az ünnepségek felépítését, a dekorációt, a zenét taglalja. Az elmondottakat a kötet végén sematikus rajzok szemléltetik, közlik például az asztalok elrendezését. A harmadik rész, Amit az ünnepség szónokának tudnia kell, egy retorikai és egy nyelvhelyességi-stilisztikai részre oszlik. A szerzők felsorolják a feltétlenül elkerülendő hibákat, s a beszéd hangzó megformálásához is sok tanácsot adnak. A könyv utolsó fejezete – az ötletek, módszerek – nagyon is hasznos tanácsok gyűjteménye. A szerzők például leírják, hogyan kell viselkednie egy temetési szónoknak, hogyan kell előbb felvennie a beszédéhez szükséges adatokat (ezt közlik vázlatos elrendezésben), majd milyen beszédet lehet szerkeszteni az adatokból (közlik a mintabeszédet). Ajánlólistát adnak a különféle alkalmakkor – pohárköszöntőknél is – mondható versekről és idézetekről.

Sokat foglalkozik a családi ünnepekkel Wacha Imre is A korszerű retorika alapjai című könyvében, névadó, esküvői, nyugdíjas búcsúztató és temetési beszédet tárgyal. Az alkalmi beszédek retorikája régi hagyomány, már első latin nyelvű retorikáinkban is hosszú fejezetekes szemléletes, színes leírások voltak a különféle üdvözlő és búcsúbeszédek illeméről és díszítéséről (Imre Mihály 2000).

5. A törvényszéki beszéd története

„A törvényszéki beszédeket (perbeszédek) a bíróság, rendszerint a törvényszék és esküdtbíróság előtt tartják. Céljuk a bírót vagy a bírakat az ítélet meghozatalánál valamelyik irányban befolyásolni. Tehát a törvényszéki vagy perbeszéd a bírák akaratára kíván hatni. A bíróság előtt tárgyalta ügyek vagy bűnügyek, vagy polgári (vagyon) ügyek. A bűnügyekben vannak védő- és vádbeszédek. Amazokat a védőügyvéd (esetleg maga a vádlott), ezeket a vádló vagy ügyvédje (közös néven: a magánvád) és az ügyész (közvádló) tartja. Polgári ügyek tárgyalásában a két ellenfél (felperes és alperes), illetve rendszerint ezek ügyvédjei tartanak perbeszédeket. Bűnügyekben a fölmentés vagy elítélés, polgári ügyekben az egyik vagy másik fél javára szolgáló ítélet kieszközlése a cél. A polgári ügyekben tartott beszédben a bizonyítás és a meggyőzés a fontos, bűnügyekben azonban (különösen esküdtbíróság előtt) a megindítás fegyvere nélkülözhetetlen.” (Ady-Lengyel 1928, 49–50) A vád- és védőbeszédén kívül megkülönböztethetünk egy harmadikfajta, úgynevezett tájékoztató beszédet: ez az elnök összefoglalása, ítélethirdetése.

A törvényszéki szónok sokkal szűkebb körben mozog, mint a politikai szónok, erősen kötik a törvények. Nagy általánosságban azt lehet mondani, hogy „a vádbeszédben óvakodni kell minden szenvedélyességtől, nehogy az ügyvéd bosszúvágyat áruljon el ahelyett, hogy csupán igazságot követelne” (Szeberényi 1849, 65); a védőnek ez tanácsolható: „Mint hogy pedig védenced képviselője vagy, és ő szól általad: mutass a fennforgó ügy iránt szeretetet, melegséget. Ha közönyösen szólsz mellette, nem felelsz meg hivatásodnak, és a bírákban sem vagy képes iránta hajlandóságot gerjeszteni.”

A vitás kérdések tisztázása, a bíraskodás egyidős lehet az emberi társadalommal. A magyarság politikai szervezetének kialakulása a pusztákat

járó török nomád népekhez hasonló módon történt. A társadalom alapegysége a család, a nagyobb egység a nemzetség, melynek élén a nemzettségfő állt. A nemzetségek a közöttük keletkező vitás kérdések rendezésére bírákat választottak. Ebből a rendszerből alakult ki a törzshadnagyok bírói hatásköre, akik a nemzetségek közötti vitás kérdéseket mint döntőbírák rendezték. Ha a bíró rátermett katona is volt, a nemzetségek vezére lett, s így létrejött a vérségi és a gazdasági alakulatokból a törzs, majd a törzsszövetség (a vérszerződés első alkotmányunk). A társadalmi-katonai-politikai szervezet kialakulása, majd megerősödése szükségessé tette a jogi rendszer kialakulását is. A magyar állam megalapításakor, a királyságban a király volt alattvalóinak legfőbb bírója, függetlenül társadalmi helyzetüktől. Nagyboldogasszony napján általános törvényt napot tartottak Székesfehérvárott, ekkor bárki megjelenhetett a király előtt, s előadhatta panaszát vagy kérelmét. István király szentté avatása után a törvényt napot Szent István király napján tartották. Ezenkívül a királyi udvarban állandó ítélőszéket tartottak, a király nevében a nádorispán ítélkezett. Országjárás idején a király és a kíséretében lévő nádorispán is ítélkezett. Ebben az időben nem mondhattak nagy beszédeket, de az ügyét bárki előadhatta, így kellett lennie valamiféle törvénytészi szónoklásnak.

A „bírói hatalom az állam jogvédő tevékenységének alapja, amelynek folyományaképpen az állam a polgári, büntető és közigazgatási konkrét ügyeket kötelező erővel eldönti. A magyar közjog értelmében a bíróság mint felségjog a királyt (államfőt) illeti, a király azonban a bíróságokat nem személyesen, hanem csak a törvény által kijelölt bíróságok útján gyakorolhatja.” (Új idők lexikona) A bírósági szónoklás felvirágzása az esküdtszék intézményének köszönhető. Legelőször Angliában hozták létre esküdtszéket, majd a 19. századi Franciaországban, később pedig Oroszországban, a 19. és a 20. század fordulóján. Különösképpen színvonalas volt a francia törvénytészi szónoklás (Tremmel 40). Érdekes, hogy míg a politikai szónoklat terén angol szerzőket fordítottak le a 19. században, addig a törvénytészi szónoklásban a franciákat tekintették mérvadónak, s francia törvénytészi szónoklatokat tettek közzé magyar nyelven. Egy időben – 1867 és 1919 között – nálunk is működött az esküdtszék intézménye, de megszüntették (1848-ban iktatták törvénybe, de ténylegesen 1867-től működött). Az esküdtszék előtt elmondott perbeszédnek izgalmasabbak, nagyobb bennük az érzelmi ráhatás igénye, hiszen itt részben vagy teljesen laikusokat kell meggyőzni. Mindezt jól érzékelhetjük az amerikai filmekben. Végül is minden emberben él a termé-

szetes jogérvék, ezért mindenkit érdekelnek a bírósági ügyek, sokan eljárnak a nyilvános tárgyalásokra.

A jogi nyelv eleinte – mint minden tudomány nyelve – latin volt. A 18. század folyamán váltunk befelé élő „prókatori nemzetű” (Toldy 1866). Jól érzékelteti ezt Jókai És mégis mozog a föld című regényében: „Diákul beszélnek. Decséry gróf Tacitus válogatott nyelvén; Korcza úr annál keresetlenebb konyhalatinsággal. Óh! milyen jólesik mind a kettőnek, hogy kibeszélheti magát az édes anyanyelvén. Azon a nyelven, amelyben nevelkedett; amelyen gondolkozik, amelyen éjjel álmában beszél, amelyen az Úristent megszólítja és viszont megérti; amely a királynak és a nemesembernek a nyelve; amely megkülönbözteti az urat a paraszttól, a férfit az asszonytól; amely a »Corpus Juris» és a privilégiumok nyelve; a holtak és az örökké élők nyelve: a világ nyelve, mely előtt minden nemzet meghajol, s a »senki« nyelve, mely senkit meg nem aláz. Korcza úr csak akkor volt beszédes, akkor volt közlékeny, ha diákul beszélhetett, s Decséry gróf tündökölt, ékesen szóló lett, úr volt, ha latinra fordulta beszéd; magyarul csak alázatosan tudott megszólalni.” (Unikornis, 135). A jogi nyelv magyar voltaért is a reformkorban kellett megküzdeni, éppúgy, mint a többi tudomány magyarságáért: a nyelvújításnak – a közhiedelemmel ellentétben – nem a köznyelv, hanem a szaknyelvek területén volt a legtöbb harca és a legtöbb eredménye.

Kölcsey védőbeszédei tulajdonképpen beszédtanulmányok, soha nem mondta el őket (Védelem P.J. számára, Gyermekgyilkos R. d. M. ügyében). Minden bizonnyal a magyar nyelv gyakorlása is oka volt elkészítésüknek, annak kipróbálása, hogy el lehet-e mondani magyarul a legnehezebb jogi problémákat.

A törvényszéki beszéd legjelesebb képviselői Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös Károly (1842–1916), a tiszaezslári per védője; Polónyi Géza (1848–1920), Vázsonyi Vilmos (1868–1926). Mindnyájan mint politikai szónokok is jelentősek. Kölcsey országgyűlési beszédei jogi érvelést és jogpolitikai fejtegetést is tartalmaznak, ilyen például az örökös megváltás ügyében tartott beszéde.

A jogászok a perbeszédgyűjteményekből tanulmányozhatták a beszédek technikáját, azt azonban figyelembe kell venni, hogy ezek nem az eredeti, „élesben” elmondott beszédek, hanem utólag javított változatok. 1945 előtt inkább védőbeszédeket jelentettek meg, 1945 után érdekes módon vádbeszédeket, s a szakirodalom is többet foglalkozik a vádbeszéddel, mint

a védőbeszéddel. Van ugyan néhány perbeszédgyűjteményünk, ám az utóbbi évtizedekben ilyeneket sajnos nem adtak ki, így a szakirodalom a régebbi beszédekre támaszkodik.

Tremmel Flórián Igazságügyi retorika című könyve az első és legteljesebb összefoglalás (év nélkül jelent meg, 1985, 1994 – Wacha, 1994), ez alapján foglaljuk össze a vád- és a védőbeszéd problematikáját.

A perbeszéd helye a perben meghatározott: a bizonyítás felvétel és a határozathozatal között hangzanak el, közvetlenül a határozathozatal előtt. A büntető eljárásokban ez a hely szabályozva van, a polgári perekben nincs. Mindig a vádbeszédet kell előbb elmondani, utána a védőbeszédet. A fellebbezési tárgyalásokon is elhangozhatnak a perbeszéd. „Szűkebb értelemben csak a vád- és védőbeszéd tartozik a perbeszéd fogalmi körébe, tágabb értelemben azonban ide tartoznak a sértett, a magánfél és az egyéb érdekelt felszólalásai, a vád- és védőbeszédre adható válaszok, sőt egészen tág értelemben a vádlott utolsó szóhoz való joga, illetve annak gyakorlása is” (Tremmel 11), sőt ide sorolható az ítéletnek az indokolása, vagyis a bírói ítélethirdetés. A perbeszédet nem lehet felolvasni, mindig szóban hangzanak el. Természetesen fel kell rájuk készülni, nem lehet rögtönözni. A nyilvánosság ténye is fontos, a tárgyalás egyik alapja, tudniillik „az állampolgárok ellenőrzésének lehetősége fontos biztosítéka az igazságszolgáltatás demokratizmusának, törvényességének, alaposságának, nem beszélve a nyilvános büntetőjogi felelősségre vonás általános nevelő hatásáról (Tremmel 14–15). Ez utóbbi szempontból jelentős a bíró ítéletindoklása.

A perbeszédet a következők tarthatják: a vád részéről az ügyész vagy magánvádas ügyben a magánvádló; a védelem részéről a védő vagy a terhelt. A bíróság elnöke a perbeszédet félbeszakíthatja, ha az ügyhöz nem tartozó kitéréseket vagy felesleges ismétléseket tartalmaznak.

A perbeszéd egy mással szemben álló ítélettervezetek, az igazságszolgáltatást szolgálják. Feladatuk az, hogy meggyőzés útján járuljanak hozzá a határozatok megalapozottságához és törvényességéhez. A perbeszéd tartalma szabályozott. Az ügyésznek foglalkoznia kell a bizonyítás anyagával, a bizonyítékok értékelésével, indoklással ellátott indítványt kell előterjesznie minden olyan kérdésben, amelyről a bíróság dönteni fog: a minősítésre, a fő- és mellékbüntetésre stb. vonatkozólag. A védőbeszéd tartalmával kapcsolatban nincsen semmilyen követelmény, de a védőnek mindenképpen nyilatkoznia kell arról, hogy a vád szerinti bűncselekményben a vádlott bű-

nösségét megállapíthatónak tartja-e. Ha nem, akkor a vádlott felmentésére tesz indítványt, ha igen, akkor az enyhítő körülmények figyelembevételével indítványt tehet az alkalmazandó büntetésre.

Általában a legnagyobb gondot a perbeszéd felépítése okozza. A perbeszéd – különösen a vádbeszéd – szerkezete a következő: 1. a bevezetés, 2. a tényállás előadása, 3. a bizonyítékok mérlegelése, 4. A jellemzés, 5. A jogi minősítés, 6. a büntetés kiszabása, 7. a befejezés. Sokan külön résznek tekintik az átvezetést mind a bevezetés után, mint a befejezés előtt; néha elkerülhetetlen egy-egy epizód megvitatása rövid kitérésben (Tremmel 45–46).

A bevezetésnek rövidnek, lényegre törőnek kell lennie. Élményszerű elbeszélés is lehet, ha a bűnügy természete megengedi (Tremmel 81):

1959. április óta a zalaegerszegi piacon többször előfordult, hogy a vásárló asszonyok idegesen kutattak karkosarukban vagy zsebükben pénztárcájuk után – de nem találták!

Zavartan adták vissza a vásárolt árut, mert a heti vagy félhavi konyhapéNZ eltűnt.

Egyesek zsebtolvajlásra gondoltak, s feljelentéseket tettek a rendőrségen, mások azt hitték, hogy elvesztették a pénzüket, s nem tettek feljelentést. De este gondterhelten hajtották fejüket álmra, talán ugyanakkor, amikor az „Arany Bárány” vagy a „Vén Diófa” vendéglők asztalánál összekoccantak a lopott pénzből vásárolt itallal megtöltött poharak.

Zsebtolvajok „dolgoztak” a zalaegerszegi piacon.

Ez a két vádlott, akik oly ellenségesen néztek most egymásra.

A tényállás ismertetése egyszerű ügyekben el is maradhat, bonyolult ügyekben azonban gondot okoz, milyen részletesen, milyen sorrendben, milyen összefüggésben ismertesse az ügyész a tényállást. Sokszor célszerű a tömör ismertetés, hiszen ítélethirdetéskor úgyis végig kell hallgatni a tényállás részletes ismertetését. Logikai vagy időrendi sorrendet lehet követni, bonyolult ügyekben ajánlatos epizódokkal színesíteni az elbeszélést. Az alábbi tényállás ismertetés kitűnő összefoglalás (egy fiatal, önbetörés büntetett elkövető orvos tárgyalásán hangzott el, Tremmel 86):

A vagyonszerzés démona lepte meg őt. Fékevesztett szenvedéllyel anyagi javak után törekedett. Rohamosan és könnyűszerrel akarta gyarapítani azt a vagyont, mely a sors kedvezéséből birtokába jutott.

E merész szándéka véghezvitelében kezére játszott az a sötét múlttal bíró M. Sándor, kit hozzá vérségi kötelékek fűztek.

Az anyagi javak bőséges szolgáltatására alkalmas médiumnak látszott a Trieszti általános biztosító társaság, melynél dr. T. Samu összes vagyonát betöréses lopás ellen biztosította.

Ezután megkezdte bűnös szándékának véghezvitelét.

Betörő szerszámokat vásárolt.

Ezek segítségével pénzszekrényét titokban, hónapokon keresztül fúrta, és lakásán olyan helyzetet teremtett, mintha nála betörők jártak volna.

Biztosítva levő összes értékpapírjait és ékszereit magához vette.

Hogy pedig bűnös cselekedetét leleplezze, és magáról minden gyanút elhárítson: a múlt év december havának 21-ik napján feleségével együtt Bádenbe utazott.

Innen több ízben bement a közel fekvő Bécsbe. Itt testvérének, M. Sándornak tudatos közbenjárásával eladta a biztosított és a pénzszekrényből titokban kivett értékes dolgokat.

Aztán feleségével együtt visszatért Budapestre.

Felesége természetesen kétségbe volt esve, midőn családi fészüket fel-dúlva találták.

A bizonyítékok mérlegelését gyakran összekapcsolják a tényállás ismertetésével. A bizonyítékokat gondosan kell mérlegelni, utoljára hagyva a legsúlyosabbat. Az erős bizonyítékokat egyenként és nyomatékosan kell értékelni, a gyengébbeket – különösen a közvetett bizonyítékokat – ajánlatos csoportosítani, összevonni. Ezen a ponton szükségesek az alapos ismeretek, az itt elkövetett hibák később nehezen javíthatók. „A védőnek kötelessége vitatni a tényállást még akkor is, ha a vádbeszéd vagy alsó fokú ítélet »köztudomásra» hivatkozik. [...] De még inkább kötelessége a védőnek fellépnie, ha úgy látja, hogy jogellenes, törvénytörtő módon beszerzett bizonyíték a vád pillére.” (Tremmel 94–95)

A jellemzésnek sokoldalúnak kell lennie. Tremmel azt írja, hogy az igazságügyi retorikák kevés figyelmet szentelnek a sértett jellemzésére. Erre jó példák vannak a francia retorikákban, ilyen részletes és megindító jellemzés Kölcseyé, bár perbeszéde jogi és stílusgyakorlat volt.

A jogi minősítés kizárólag jogi érvelésen alapul: a minősítési indítvány együtt jár a vonatkozó jogszabály idézésével, értelmezésével és jogértelmezési módszerekkel való kifejtésével, illetve a jogszabállyal kapcsolatos bírói gyakorlatra való hivatkozással és a tényállásból valójogi következtetések levonásával (Tremmel 99).

A büntetés kiszabásával kapcsolatos indítványnak összhangban kell lennie az addig elhangzott részekkel.

A befejezésnek hatásosnak és rövidnek kell lennie.

A perbeszéd hét része közül leginkább a jellemzés mozgatható, a védő is felhasználhatja, sőt olykor az irónia eszközével is élhet. Tremmel egy híres orosz bírósági szónok, Plevako esetét idézi (Tremmel 114):

Egy idős asszony állt vádlottként a bíróság előtt. Az volt a vád ellene, hogy ellopott egy 50 kopejkás bádog teafőzőt.

Az ügyész vádbeszédében elmondta, hogy az anyóka szegény, a lopásra a szükség vitte rá, s bár a lopás lényegében jelentéktelen, a ténye mégis fennáll, a magántulajdon szent, minden a tulajdonon nyugszik, és ha azt az emberek kényükre kedvükre megingathatják, elpusztul az ország.

Az ügyész után Plevakót, a védőt illette a szó:

Sok bajt, sok csapást kellett már kiállnia Oroszországnak fennállása több mint ezer esztendeje alatt. Pusztították a besenyők, a polovecek, a tatárok. mindenfelől rárontottak, elfoglalták Moszkvát. Oroszország mindezt kibírta, legyűrte. A megpróbáltatások csak edzették, erősítették, de most, most, egy anyóka ellopott egy 50 kopejkás öreg teafőzőt. Ezt Oroszország már természetesen nem bírja ki, menthetetlenül belepusztul.

E szavak után Plevako leült.

A bíróság felmentette az öregasszonyt.

A védőbeszéd többféle lehet, három alaptípusa van: teljes egészében elmentésben áll a vádbeszéddel; a vádbeszédhez képest kiegészítő, módosító jellegű; lényegében csatlakozik a vádbeszédhez (ilyenkor lehet enyhítő körülményekért folyamodni). A védőbeszédben ajánlatos a vádpontokat előre venni, és csoportosítva tárgyalni, az enyhítő körülményeket a beszéd végére hagyni, és egyenként, alaposan, részletezve előadni.

Tremmel retorikai szempontból elemzi a perbeszéd részeit, mégpedig a hatás szempontjából. A bevezetés és a befejezés, valamint a jellemzés nyújtja a szónoknak a legnagyobb lehetőségeket. Hatásos a motívum kifejtése, különösképpen a tényállás ismertetésekor. A gúny és humor eszközeivel is lehet élni, de ezek kényes eszközök.

A vád- és védőbeszédre válaszolni lehet, ez a válasz a replika. Ezen a ponton vita bontakozhat ki, s ez az úgynevezett „éles vita” a bírósági tárgyalás legizgalmasabb része, csúcspontja. Itt érvényesül legjobban a jogászok rögtönzési és szónoki készsége. Kitűnő replikázó volt Deák Ferenc. A replika hármasszabálya a következő: röviden és pontosan fel kell idézni aszóban

forgó tételt; határozottan meg kell állapítani a tétel tévességét; indokolással, esetleg külön elemzéssel és következtetéssel helyre kell igazítani. Tremmel azt írja, hogy csak egyetlen hazai perbeszédgyűjtemény fordít figyelmet a replikára (Szöllösy Oszkár: Vádbeszédek. Budapest, 1926). A replikának erénye a rövidség, Tremmel Kozma Sándor főügyész replikáját idézi, mely egy kényes sajtóvétségi ügyben hangzott el (Tremmel 117, egyébként Zöldi könyvéből):

Mielőtt a védő úr előadásának cáfolatához fognék, kénytelen vagyok legelőször is nem az érvek, hanem a védelem taktikájára nézve egy határozottan visszautasító nyilatkozatot tenni.

A védelemnek sok szabad, de nem tartom, hogy minden szabad volna.

Egy erős, törvénybe ütköző kifejezést simábbá tenni, máshol a kétes értelmű szót jobbra magyarázni, a szándékot szelídebbnek föltüntetni, mint aminő eredetileg volt: ez tán megengedhető, s hogy e módszerhez nyúl a védő, megérthető.

De nem értem és nem is tartom megengedhetőnek azt, hogy a védő az inkriminált szavak grammatikai, szótári értelmét megtagadva, azoknak természetes értelmét kicserélje, megváltoztassa.

Szitás Benedek a védőbeszédéről írt kitűnő könyvében sokat foglalkozik az előadásmóddal, érdekesen és hasznosan ír a gesztusról (Szitás 1977, 108–123), illusztrációi szemléletesek:

A legnagyobb probléma: mit csináljon a szónok a kezével? – Ha letámaszkodik az asztalra, félő, hogy odaragad a keze, s többé mást nem tud csinálni vele egész beszéde alatt. Testtartása amolyan púpos lesz. Ha nem támaszkodik, ne is simogassa kezével állandóan az asztalt. Ez is rossz szokás. A szónok keze nem portörelő. Ne legyenek sztereotíp mozdulatai, ne csörgesse kulcsosomóját, ne gyűrögesse zsebkendőjét, tördelje golyóstollát, markolássa cigarettáját. Kezét ne tegye zsebre – ez modortalanság, tiszteletlenség. A csípőre tett kéz inkább a népi tánchoz illik, mint a szónoki emelvényre. Vadul, oda nem illően ne csápoljon a levegőben.

Ha a szónok nem tud jól gesztikulálni, inkább maradjon mozdulatlan-ez többet ér, mint a rossz taglejtés. [...]

A következőkben majd be fogok mutatni néhány gesztusfaját. Ezeknek így csokorba kötése nem jelenti azt, hogy egy beszédben mindet alkalmazni kell, mert az örökösen gesztikuláló szónok is megszokott, unalmas lesz.

„Szép az a taglejtés, amelynek van nyugodt elindulása, folyamatos kiteljesedése és kidolgozott befejezése, s mindez azonkívül még a beszéd tartalmával és a szónok arckifejezésével is szabályos egységbe olvad. A kéz feladata elsősorban, hogy a szép taglejtés vonalát megadja.” (P. Szabó József: A szónoki taglejtés, 15)

A taglejtés akkor kifejező, ha a szónok könyökét a törzsétől el meri távolítani.

A test oldalához szorított könyökkel végzett gesztus semmitmondó, szinte észre sem lehet venni. Azért is mondják azt, hogy a félénk szónoknak a könyökébe száll a bátorsága.

A gesztust, éppen azért, hogy szembetűnő legyen, általában mell- és vállmagasságban kell végezni. Magasabbra csak a felfelé mutató gesztusok érhetnek.

A gesztus sohasem takarhatja el a szónok arcát. Az arc előtt levő kéz egyrészt töri a hangot, másrészt nem engedi érvényesülni az arcjátékot és a tekintetet.

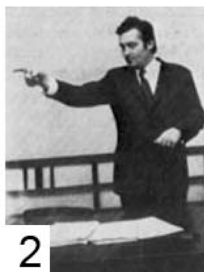
A gesztust egy ideig tartani kell, mert nemcsak észrevenni, hanem megérteni is kell, ki kell hámozni belőle az értelmet. A kissé kitarított gesztus fokozza a beszélő biztonságérzetét. A kapkodó gesztus olyan, mintha a szónok – elnézést a pórias hasonlatért – röptében legyet akarna megfogni. A kapkodó gesztus a nézőben a kapkodó gondolkodás érzetét kelti, az indokolatlanul lelassított gesztus viszont a pózolásét.

Ha mindkét kézzel gesztikulálunk, a kezek párhuzamosan általában ne dolgozzanak. [...] Figyeljük csak meg a karmestert! Jobb kézzel az ütemet, bal kézzel a színt, a dinamikát adja meg. Párhuzamos karokkal ritkán dirigál. – A szónok a hallgatóság figyelmének karmestere. A kezek tehát némi aszinkronban, „spat- reakcióban” mozogjanak egymáshoz képest. Ez változatosabbá, kifejezőbbé teheti a taglejtést. [...]

A következőkben lássunk néhány példát a fontosabb gesztusokra. A gesztusok osztályozását sokféleképpen el lehet végezni. Amilyen gazdag a szónok mondanivalója, olyan gazdagok lehetnek gesztusai is. Ez a bőség az osztályozást nehezíti. A magam részéről igyekszem leegyszerűsíteni a felosztást, ezért a fundamentum divisionisnak a mondat fajait tekintem, még ha ez azzal a veszéllyel is járhat, hogy egyfajta gesztus többféle értelmezésben, többféle mondatban is szerepelhet.

Kijelentő gesztus:

Talán ez a csoport a leggazdagabb. – A taglejtés első feladata, hogy mutatással felhívja a figyelmet. Mutatni előre, oldalra, lefelé és felfelé lehet. Az előremutató gesztus kb. az áll magasságából indul ki. A mutatóujj egyenes, míg a többi ujj alatta behajlítva van. (1. kép) A vízszintes előremutató gesztus általában igazságok bizonyítására alkalmas. Az oldalt mutató gesztus lényegében hasonlít az előzőhöz, csak a kar kb. a váll meghosszabbított vonalában lendül előre. (2. kép) A védőbeszédben így mutassunk rá a tőlünk oldalt levő vádlottra.

Minden mutató gesztus fontos szabálya, hogy a tekintet arra irányuljon, amerre a mutatás iránya van, mintegy a szónok önmagának is fedezze fel azt, amire a figyelmet ráirányítja.

A lefelé mutató gesztusnál ügyeljünk arra, hogy a mutatás iránya sohase a szónoki emelvényen, íróasztalon stb. belülre, hanem azon kívülre történjen. (3. kép) Ilyen gesztust alkalmazzunk, ha például azt mondjuk, „ott, azon a helyen állt a vádlott”. [...]

Felsorolás esetén [...] a felsorolt tagokat szemléletesen az ujjunkon is számolhatjuk. Vigyázzunk arra, hogy a „fölsleges” ujjaink hajlítva maradjanak. (4. kép)

Minden felsorolásnak valami funkciója van a beszédben, általában egy következtetés előkészítésére szolgál. Erre tekintettel az elsoroló gesztust általában következtető gesztussal fejezzük be. (5. kép) Ilyenkor a karok lazán távolítsanak a törzstől. A tenyerek nyitva felfelé mutassanak. „Lám, ilyen egyszerű.” – mondjuk ennél a gesztusnál.

Ha a következtetést nem ilyen behízselő módon, hanem ellentmondást nem tűrő módon, parancsolólag kívánjuk tolmácsolni, úgy taglejtésünk némileg hasonlít a lefelé mutató gesztushoz, mégis azzal a különbséggel, hogy nem a mutató irányába nézünk, hanem a hallgatóra. „Ez az, amit be kell bizonyítani” – fejezi ki ez a gesztus. (6. kép)

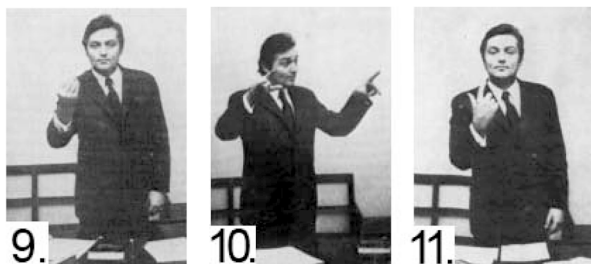
Különösen a védőbeszédben fontos az érvelés, meggyőzés. Nem mindegy, hogy ezt milyen taglejtésekkel kísérjük. A meggyőzéshez használt leggyakoribb az ún. Fénelongesztus. (A francia felvilágosodás egyik előfutáráról, François Fénelon íróról és teológusról elnevezve.) Ebben az esetben a kar kb. a homlok magasságából előre lefelé kb. 45 fokos szögben mozdul el a testtől. A hüvelyk- és mutatóujj „O” betű alakot formál, míg a többi ujj lágy párhuzamban követi a mutatóujjat. A könyök a testtől el kell távolodjon. Végezhetjük egy kézzel (7. kép), vagy a nagyobb nyomaték kedvéért két kézzel (8. kép).

A magyarázó gesztus egy másik formájánál a kéz minden ujját csúcsba összefogjuk (9. kép), vagy mindkét kéz ujjait látszólagos rendezetlenségben tartjuk (10. kép). Minden magyarázó gesztusnál a „munkában” levő kart könyöktől alkarban fel-le mozgassuk. Ez az érvelésnek nagyobb nyomatékot ad. Minden érvelést is következtetés fejez be, tehát a magyarázó gesztust következtető gesztus fejezze be. (5. és 6. kép) [...]

Kérdő gesztus:

A kérdés valójában élénkítő, figyelemfelhívó, ezért az ehhez kapcsolódó taglejtés hasonlít a felszólító gesztushoz. Egyik módja lehet, ha a kéz a mutatóhoz hasonló helyzetben vállmagasságig emelkedik fel, de a tenyér a test felé mutat. (11. kép) „Az a kérdés, hogy?” – kérdezzük ezzel.

Az ügyvédek számára igen gyakori, hogy ülve kérdeznek, ezért erről pár szót szólni kell. Az ülő ember inkább csak az alkarral gesztikuláljon. Furcsán hathat akárcsak a könyököknek is vállmagasságig való felemelése. A kéznek a fej fölé való emelése amolyan „kapaszkodás”jellegű lehet. Támasszuk tehát könyökünket az asztalra, s lényegében a képen látottakhoz hasonlóan kérdezzünk. (12. kép)

Másként kérdez az, aki biztos a dolgában, és másként, aki csak kérlel. A fölényesség, magabiztosság érzékletes kifejezése a mellett összefont kéz, felemelt fej, felülről lefelé irányuló tekintet. (13. kép) – A kérlelés érzelmi-

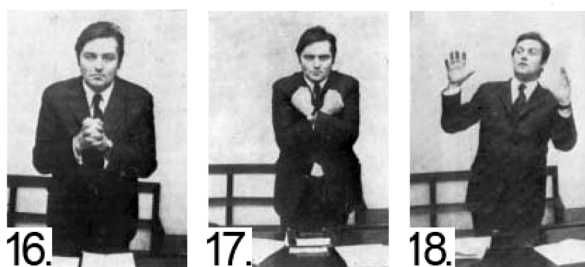

leg jobban aláfestett, behízelt, jellegű megnyilvánulás. A kérés kifejezi a szónok bizalmát aziránt, hogy a hallgatók kérését elfogadják, teljesítik. (14. kép) [...]

Érzelmi gesztus: [...]

Az örömet, a rajongást a mell előtt egymásra tett kéz (15. kép), a mély érzelmeket, meggyőződést az összekulcsolt kéz (16. kép), a szónokban dúló, feszülő érzéseket a mell előtt keresztbe tett kar és ököbe szorított kéz (17. kép), a meglepődést, visszahőkölést a széttárt kar, nyitott, kifelé fordított tenyér, kissé hátrahajló felsőtest (18. kép) fejezi ki legjobban.

Összefoglalás. Áttekintettük a magyar szónoklás történetét. A hazai retorikai irodalomnak megfelelően egyházi, politikai, akadémiai és törvényszéki szónoklatot tárgyaltunk. Ez az áttekintés csak vázlatos lehetett, egyrészt a sok mindmáig feltáratlan részlet, másrészt a rendelkezésünkre álló terjedelmek következtében. A kiemelkedő egyéniségeket is csak röviden jellemezhetjük. Remélhetőleg rendszerezésünk, válogatásunk és megállapításaink helytállóak, s jó alapot szolgáltatnak egy részletes magyar retorikatörténet megírásához.

GYAKORLATI RÉSZ

Szöveggyűjtemény

1. Zichy Antal: A szónoklatról

I.

Felugrik helyéből a szónok, kiáll merészen a középre, mosolygva néz körül, megsimogatja szakállát: ugyan nagy dolog ennyi ember előtt, habár értelmes, gondolkodó ember volna is, valamely tárgyról beszédet tartani! Fél óráig? Az kevés; ha tetszik, pár óráig, akár fél napig. Igaz, hogy nem sokat gondolkodott a tárgyról, s nem fogja annak még netán homályos oldalait egy új felfogás világánál felderíteni; hagyján! de oly csattanós pár mondata lesz, mely tapsvihart fog előidézni, s bizonyos, hogy ellenfele megpukkad mérgében.

S hírbe hozzák, hogy nagy szónok.

Ne mondjátok sokszor, mert utóbb maga is elhiszi.

Többet is ér tán, mint ama másik jó barátunk, ki otthon mások eszmehulladékaiból gondosan összetoldotta lazán egybefüggő körmondait, be-tanulta szépen a tükör előtt, a feleségének felmondta, s aztán halálra szégyellné magát, hogy ha leckéjét, melyet oly jól tud, a nagy közönség előtt is el nem mondhatná. Nevet a ház; ő e derűtséget mint elméssége jutalmát, önelégülten élvezi, s beszéde közben szemlátomást nagyobb emberré női ki magát boldog képzeletében.

Van, ki saját fensőbbsege biztos öntudatával lép fel. Ez a sok bágyadt, ténta szagú, szűk mellű szónokot, aki előtte szólott, s utána még következ-nék, egyetlenegy leheletével, mint vihar a katangkórót, fogja szétfúni, aztán végiggurul mennydörgő szózata, s aki fejét, mint strucckmadár, ily vész alatt homokba nem rejté, azt, ha tölgyfa volna is, szétszaggatnák szava és szeme villámai. Aki közel ül hozzá, vigyázzon, mert az elemek nagy harcát kézzel

és lábbal is jelzi, s annyi bizonyos, hogy nem fogja őt maga mellett nyugodtan aludni hagyni?

Szónok-e ez? ... Mondjuk: népszónok; ámde mi nem akarunk parasztlenni; s a paraszt ma már megvárja, hogy megbecsüljék, s hogy úgy beszéljünk vele, mint okos emberrel szokás!

Némely szónokon meglátszik, mennyire lenézi azokat, akikhez, vagyis inkább aki előtt beszél. Egy vagy mindkét kezét zsebébe dugja, magában mosolyog, vállat vonít, hogy félvállról látszassék beszélni, csakugyan, mint egy elkényeztetett primadonna, félhangon beszél: hiába rontanám, gondolja magában, a mellemet; amit én mondok, azt maga a józan ész mondja, azt minden okos ember belátja, de ti nem fogjátok belátni: oly tiszta, oly egyszerű dolog ez, hja, de nem minden ember lát tisztán és fog fel könnyen könnyű dolgokat. Így megy ez végig a sorok közt, s nemritkán csakis e néma beszédet, mint mindnyájunkat közelebből érdeklőt, véljük hallani az egész hosszú beszéd alatt.

Szónokok ezek? Meglehet; de olyanok, akik miatt Cicero még mindig felsóhajtana velünk, hogy minő ritkák a valódi szónokok!^[2]

II.

Az üres kalász hetykén mereszti fejét ég felé, míg az érett szemmel megrakodott szerényen lehajol tartalmának súlya alatt. A szónok, kit ez utóbbihoz hasonlítok, érzi feladata nagyságát s a kimondott szó felelősségét, míg a másik könnyedén nekivágtat bárkinek és bárminek, mert a nehézségeket, miket rövidlátása eltakar, nem ismeri. Kimondja bátran, mint saját legeredetibb ötletét, azt, amit körülötte tán százan is rég át- meg átgondoltak, de nyilván kimondani az ügy érdekében átallottak.^[3] Sikert is arat néha az ily vakmerőség, de csak ama hőséhez hasonlót, kit kemény szájú lova akarata ellen vitt be a csatatűzbe, vagy aki siket lévén, nem hallotta a visszavonulási vezényszót.

Valaki a tudás igen előhaladott lépcsőjének mondá annak belátását, hogy még semmit sem tudunk; míg arról, aki már mindent tudni vél, előre levehajjuk kezünket.

Nem használ, hogy valaki híres szónok volt hajdan: tíz jó beszéd hatását – oly háladatlanok vagyunk! – elmoshatja a tizenegyedik, mely amazoknál valamivel tán gyengébb, míg egy, ezt követő, még gyengébb, már egészen

semmivé teheti. A színész dicsősége nem hervadandóbb, s a színházi közönség nem csapodárabb.

S ha oly követelők vagyunk az elismert jelesek iránt, s ezek sohasem pihenhettek – kivéve, ha lelépnek – régi babéraikon: mit tartunk a kezűről, aki még csak szűz beszédét lesz elmondandó? Áhítattal közelít-e az oltárhoz, melynek zsámolyára első áldozatát fogja letenni? Leoldá-e saruit az égő csipkebokor előtt, mely Istent jelképez? Mely érző kebel nem telik el rokonszenvvel, jóakarattal az ifjú iránt, kinek tehetségét csak szerénysége, lelkesülését csak kegyelete, fiam lehetne gondolja magában a közélet egy-egy veteránja, s szeme könnyel telik meg, tán eszébe jutott, hogy az ő fia is így szerepelne, ha megélte volna! Más visszagondol saját első fel-lépésére, melyet akkor még, az éltebb „táblabírák” szinte rossz néven vettek. Mennyire haladtunk azóta; s ami különösen a szájbefogást illeti, alig hiszem, hogy egy Pythagorasnak a mai ifjúságból igen sok tanítványa akadna. Irigye – az ifjú szónoknak még nincs; hisz őt ma még, ha sikert arat, pártfogolnunk lehet, sőt nekünk szerez becsületet, akik neveltük, irányt adtunk neki, felkaroltuk, megismertettük őt. Majd ha nyakunkra kezd nőni, mit azonban nem reménylek, lesz idő akkor hibáira is figyelmeztetni magasztalóit; ha kell, el is áztatjuk őt annyira, hogy legalább egy országgyűlés alatt ember ne válhassék belőle.

A pályakezdőnek, kinek fő hibája az ifjúság, napról napra javuló, s végre utolérhetlen előnyé válik irányunkban, kétszeres oka van szerénynek lennie. Egyik a valódi ihlet, mit, ha szónoknak született, keblében hord; másik: a bölcs számítás, mely a kedélyek meghódítása által neki jövőt biztosít. Ezt elrontaná, amazt megszejtelenítené, ha a szűz szemérem minden pírja nélkül, kihívó göggel vagy léha kacérkodással lépne fel. Ne röstelld, ifjú barátom, ha azt fogják mondani, hogy beszéded elején arcod elsápadt, kezed reszketett, hangod elakadt, ha idő kelle, míg hallgatóid figyelmét leköthetted, míg magad átmelegültél, míg végre éreztetted azt, amit oly mélyen érezél, s megértetted azt, amit oly jól átgondoltál. Ne is negélyezd azt a játszi, könnyelmű modort, melyet csak a teljes otthonosság adhat, s mely csakis csekélyebb tárgyaknál lesz helyén, midőn céltalan volna ágyúval üttetni agyon egy legyet. A tárgy, melyet választasz, komoly, nagy; ha csekélynek látszik is, te komoly oldaláról fogod fel, s azt hiszed, hogy a hivatás, melyet felszólalásoddal betöltesz, nagy és szent hivatás, melyet az avatatlanság és a buta közöny hiába igyekszik alárántani. Elfogultságod, bár kissé megakasztja beszéded szabad folyását, nemcsak

elnézésre számíthat, de a jobbak szemében a legnagyobb dicséret lesz neked.

Olvasd meg, mit mond Cicero, az ékesszólás ez örök mestere, önmagáról, midőn színleg Crassust beszélteni. „Bár a legjobban beszéljen és a legnagyobb könnyűséggel is valaki, mégis, ha némi tartózkodással nem lép fel, s beszéde kezdetén nincs elfogulva, nekem – úgymond Cicero Crassusa – majdnem szemtelennek látszik. Én ugyan azt vettem észre mind rajtatok, mind magamon is legtöbbszörre azt tapasztalom, hogy elején nekihalványulok, s egész valómban és minden idegemben reszketek.”^[4]

III.

Régi mondat: „Költőnek születni kell; szónokká lesz az ember.” Kétségbe vonom ezt, mert úgy látom, több példa cáfolja, mint erősíti. Ami a költészetet illeti, megmondta már Horatius, hogy se a tanulmány gazdag költői ér nélkül, se viszont a durva tehetség célra nem vezet.^[5] Az úgynevezett naturalisták költészetét csak annyiba vehetjük, mint p. o. ugyanazok énekét: be kár érte, kiáltunk fel, ha váratlanul lep meg egy ily hang ritka szép csengése, s mi válnék ebből, mondjuk, ha tanulna! S ugyanerre fakadunk a genialis naturalisták minden feltűnő kísérleténél bármely téren, legyen az festészet, szobrászat, tánc, zene vagy végre – szaválás. Hozzátehetem: még a csatatéren is. Való, hogy hiába tanuljuk azt, amire nem születünk, s csak azt tanuljuk meg jól, amit egyúttal könnyen és gyorsan tanulunk. Lehet, hogy egy némelyik a sok tanulásba, népies kifejezéssel élve, belebolondult, az ott hibázta el, midőn szorgalmát nem arra fordította, amire kellett volna; de azt ne hitessétek el magatokkal, hogy p. o. egy Shakespeare tudatlan volt, vagy hogy a mi Petőfink a mi népünkkel, melynek nyelvén oly szépen tudott beszélni, a műveltség egy színvonalán állott.

Szintoly kevésbé lehetne elhinnünk azt, hogy minden emberfia, ha akarja, Demosthenes vagy Cicero lesz, csak tanuljon és tudjon annyit, mint ama nagy szónokok. S ha valaki, mint a görög nép ama hatalmas szónokáról tartja a hagyomány, nagy természeti akadályokat küzd le, p. o. hebegést, kurta lélegzetet, rendkívüli félnépséget stb., maga e kitartás, ezen, minden közönséges embert visszariasztó rendkívüli erőfeszítés oly magas röptű lélekre, oly erős meggyőződésre, a hivatás oly komoly öntudatára mutatnak, hogy itt a született szónokot félre nem ismerhetjük.

Kísérjétek figyelemmel a valódi szónokot. Talán azt fogja mondani, hogy nem akarja, ha bírna is vele, az ékesszólás és a rábeszélés varázshatalmát igénybe venni, mert nem érzelmeinkhez, melyek ítéletünket megvesztegethetnék, hanem egyedül józan eszünkhöz kell szólnia, s azt óhajtja, hogy hidegen és szárazon bíráljuk meg, ha igaza van-e? Jó, legyünk tehát higgadtak, és lelkiismeretes kalmárokként mérlegeljük az okokat; de íme, amint a mérleg megtelik, szívünk is megtelt, s szemünkbe – férfiszemekbe! – könnyek lopóznak. Oly egyszerűekes oly meghatók voltak keresetlen szavai! S ő tán hidegen, vagy mint betanult szerepét a színész, hatásra számítva mondá azokat? Nézzetek szemébe, a mélyen érző szív melege szikrázik azokban, nézzetek arcizmaira, melyek csak a tiszta lelkiismeret, de nem az érzéketlenség nyugalmát mutatják, keze is, ha nem csalódom, reszketett: nem kőszobor áll előttünk, hanem élő ember, csont és vér, mint mi vagyunk. És erre, azt mondom, születni kell, ezt megtanulni nem lehet.

Mit szóljak az oly szónokról, akit természeténél fogva inkábbba költőkhöz kell sorolnunk? Aki nem tagadja, hogy buzdítani, lelkesíteni akar; fogná-e azt tenni, ha maga nem buzog, nem lelkesül? S e buzgalmat, e lelkesülést az iskolában tanulta-e?

Aki beszédét így kezdi: „Úgy érzem magam, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felriassza a halottakat, hogy ha vétkesek és gyengék, örök halálba visszasüllyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Önöknek, uraim, Isten kezökbe adta a mai határozattal, melyet indítványomra hozandanak, határozni e nemzet élete, e nemzet halála felett.” E szavak akkor valának mondva, midőn a haza veszélyben léte kimondatott. S a nagy szónok, ki akkor a mozgalom élén állott, át meg át volt hatva azon meggyőződéstől, hogy ő fogja a hazát, mégpedig lelkesülésével és szava láng hevével megmenteni, új életre ébreszteni. „Néhány évek előtt – így szólott július 11-én 1848-ban! – már néhány évek e lőtt borús érzettel óhajtottam: csak egy pontot adjon az Isten, melyre támaszkodva, mondhassam, hogy e nemzet fel tud lelkesülni, s én nem esem kétségbejövendője felett. Most meg hagyta Isten érnem e percet, a magyar fellelkesült, s én nem esem kétségbe a nemzetjövője felett.”

Újabban felvetették a kérdést, vajon ő, a nagy szónok, államférfi-e? És nemmel feleltek reá. De én azt mondom – pedig nem tartoztam soha feltétlen imádói közé – ő államférfi volt, olyan, aki tisztában van magával mind a cél, mind az eszközök iránt; de kortársai, Lajtán túl és Lajtán innen, egynek

kivételével, nem voltak eléggé államférfiak, mert hatását, midőn azt vészesnek ismerték fel, nem bírták, vagy, túlzott aggodalmaskodásból, nem akarták idejekorán ellensúlyozni.

Tudom, hogy ezzel nagy vádat mondok ki; de oly sokan vannak és vagyunk – nagyok és kicsinyek –, akikre az nehezül, hogy aránylag bárkire is, csekély rész esik belőle. De ne vágjunk elébe a történetírásnak, melynek megvesztegethetetlen ítélőszéke előtt nemcsak az egyesek, de a tömegek is, és nemcsak egy párt, de egy nemzedék is, felelősséggel tartoznak.

Nekem szerény feladatom csak az, hogy tárgyilagosan a „szónokról” értekezzen; de aki e nevezetet úgy, amint kell, a maga nemesebb, magasabb értelmében fogja fel, az megbocsátand nekem, ha a szónokot az embertől külön nem választom, ha, midőn felette, a gondolkodók előtt ítéletet nyilvánítok, egyúttal hatáskörének is egész horderejét látkörömbe foglalom.

S annak, kit azt imént jelzék, nagy ellenfele, kit, mert nincs többé az élők sorában, meg is nevezhetek: gróf Széchenyi István, egyike volt legnagyobb szónokainknak, s egyúttal legnagyobb államférfia a magyarnak, vagyis mint ellenfele az európai polgárosodás legmagasb színvonalán állót elnevezte: a legnagyobb magyar. Hiszen e büszke címből nem sokat fog levonni a történelem. Mint szónok és mint a közélet embere, szerintem feddhetetlen volt; mint ember, fájdalom, egy nagy csalódásnak engedte át magát. S ez az volt, hogy kelletnél többet, majdnem mindent az egyesnek tulajdonított, érdemből és felelősségből egyaránt. Ezért vádolá magát, hogy ő az oka a forradalomnak, s ezáltal hazája képzelt végenyészetének, mert ő indította meg a reformot, az újjá alakítás nagy munkáját. Megbocsátható tévedés oly nemzetnél, mely kiválójelesei iránt oly kitűnő ragaszkodást és kegyeletet tanúsít; de e téves felfogásban, mely az agyból átszivárgott a szív legmélyebb rejtekébe, kell keresnünk kulcsát későbbi szent őrzöngésének, vértanúi halálának. Ő, ki a feltalálás elsőbbségét követelte magának, az ész és szív különválasztása elméletének, ki annyiszor kért, kényszerített minket mondott és írott ékesszólása egész erejével, mit mondok, egész kétségbeesésével, arra, hogy politikában ne a szív, e gonosz csábító, hanem az ész, e bölcs számító, legyen vezérünk, ezt kövessük, amazt kerüljük: ő maga – ki hitte volna! – annyira a szív embere volt! Szíve miatt kelle elméjének elhomályosulni: kelle – oh gyászos végzet! – ily élet fonalának, mielőtt hazája újjászületését megérhette volna, kettészakadnia... De térjünk vissza kitűzött tárgyunk szűkebb keretébe.

IV.

A szónokról óhajtván értekezni, elkerülhetném-e, hogy Quintilianusrane hivatkozzam, ki viszont örök példány gyanánt álló remekművében^[6] el nem mellőzhető, hogy a nagy Cicero tekintélyére ne támaszkodjék. Sőt nagybecsű munkája legszebb helyei, gyújtó üveg gyanánt fogják fel és adják vissza ama napnak egy-egy sugarát. „Az tudhatja magáról, hogy nagy előmenetelt tett – úgymond többek közt egy helyen –, akinek Cicero nagyon tud tetszeni”^[7].

S midőn a szónokok ez ideálja, kinek maga neve azóta és annyi századon át már nem annyira vezetéknév, mint a szónok eszméjének jelképes kifejezője lőn, halhatatlan művei egyik legszebbikében: „De Oratore”, csak annyit mond, hogy nem csekély dolgot ért el az, ki abban, ami által az emberek az állatokon fölülállnak, még az embereket is felülmúja,^[8] eszmedús commentatora az egyszerű mondatot felkapván, egy egész szivárvány csillámkeretébe foglalva, ragyogó változatokban tükrözteti vissza. „A halandó földi állatoktól – úgymond, mert a halhatatlan égi állatok alatt a régiek a csillagokat értették – mi választja el és különbözteti meg leginkább az embert? Az értelem, mely neki az istenekkel közös tulajdona. De mit használna neki a természet ez ajándoka, s miben nyilvánulhatna az, ha nem a szólás tehetségében? Mit volna tehát méltóbb minden szorgalommal kiművelni és tökéletesíteni, mint éppen ezt, mely ha nem volna, azonnal minden némává, halottá változnék köröttünk, s a nagy különbség ember és állat közt az előbbinek, tekintve gyarlóbb testi alkotását, legnagyobb hátrányára, majdnem egészen elenyésznék.”

De nem ily és ezzel rokon eszmék kedvéért térek vissza a jó Quintilianusra, hanem főleg azért, mivel munkája bevezetésében minden jóra való ember szívét kell hogy azonnal előre megnyerje. S ez, hogy nem választja külön a szónokot – az embertől. Nem képzelheti, hogy igazi szónok válhassék abból, ki nem feddhetetlen jó ember.^[9] Nem elégszik meg azzal, hogy kitűnő jó előadása, szólási tehetsége legyen, minden lelki jó tulajdonokkal, az erény minden nemével akarja felruházva látni. – Mert ha az a nagy erő, mely az ékesszólásban van, a gonoszságnak szolgál fegyverül, úgy ennél nagyobb veszedelem se a közjót, se a magánosokat nem fenyegetheti.

S ebben különbözik a szónok minden egyéb művésztől, s áll, azt kell mondanom, egy-egy lépcsővel magasabban is. A költőnek nem szükséges egyéniségét ismernem, hogy művein, olvasás után föllelkesüljek, sőt magát

ismeretlenül is megszeressem. Mit érdekel a zeneköltő személye, ha lelki szárnyain vele röppülhetek; nem szükség ismernem közelebbről az énekest vagy a zenészt, kit annyiszor megtapsoltam; s csak mint lélekbúvár, de nem mint műtész fogom az alkalmat keresni, hogy a festővel vagy a szobrasszal, kiknek művei elbájoltak, közvetlen érintkezésbe jöhessenek. Nem ily viszonyban állok a szónokhoz, kinek kezébe magam és családom jóléte, hazám jelen és jövő boldogsága van talán letéve.

Joggal kérjük, nemcsak azt, hogy mit mond? – hanem azt is, hogy ki mondja?

S innen magyarázható – ami velem együtt kétségkívül másoknak is feltűnt – azon bizonyos közöny, azon kicsinylés, sőt majdnem lenézés is, mellyel nálunk néha-néha legjobbjaink a sajtó, s különösen a napisajtó egyes termékei iránt viseltetni látszanak. Igaz, hogy az írott ékes-szólás törvényei nagy részben összevágznak az élőszóéval; igaz, hogy az ékesszólás művészi tökélye megszerzésének titka, mind Cicero, mind Quintilianus szerint, a stílusban rejlik;^[10] s aki sokat, könnyen és jól ír, az adandó esetben könnyen meg fogja találni a szót, mely eszméjét híven kifejezze; hozzátehetem még azt is, hogy részemről szégyennek tartanám, ha a madarat és az író – értve azt, akit érdemes – tolláról fel ne ismerném: de mindezek után és ezek dacára valljuk meg, hogy az a sok apró betűkkel telinyomatott nagy papírdarab, mely mint újságlap járja be a polgárosult világot, egyúttal oly álca is, mely melleleg egy-egy fekete foltot is eltakar.

Nálunk, szerencsére, a hírlapirodalom még nem süllyedt annyira üzletté, hogy p. o. megvesztegetett tollak hitelre találjanak; de az anonimitás leple alatt mindig megtörténhetik nálunk úgy, mint másutt, hogy p. o. teli hassal papolnak a böjtről, magasztalják az állandóságot a köpenyforgatók, s könynyeket hullat, téntából, más ínsége felett az uzsorás stb. – Mindezt a szónok, kinek ki kell állani középére, s mellét tárni az ellenfél nyilainak, nem teheti. Vagy egy múlt áll háta mögött, vagy egy jövő még előtte.

„Szállj le onnét, te gögös barát!”^[11] – mondá egykor a híres Biró Márton veszprémi püspök egy szerzetesnek, ki felment a szószékre, anélkül, hogy neki előbb kezet csókolt volna.^[12] Szállj le onnét! – kiáltaná ezer torok, lövellné ezer szem villáma annak, aki, tisztátalan levén, a szentélybe, hova nem való, betolakodik.

A francia forradalom, tudjuk, a szónokok fénykora volt. Midőn Robespierre már megölte Dantont, és saját hatalma is hanyatlani kezdett, be-

széde közben egyszer szava elakadt: „Danton vére fojtogat”, veté oda neki, a megöltnek még életben levő egyik barátja.

S e nap a rémuralom bukását jelzé. Maga ez a Danton, kire a franciák maig is oly büszkék, ugyan bírhatja-e tiszteletünket, nemcsak azért, hogy mint igazságügyér a borzasztó szeptemberi napokban, az embereket börtöneikben tömegesen legyilkoltatta, hanem már csak azért is, hogy mint agitátor, a szerencsétlen Bourbon család filléreit zsebre tette, s mint kormánybiztos a köztársaság pénzeit elprédálta? Hát vajon

Mirabeau-t, lángesze dacára, azon adatok után, miket t. k. Brougham, Lafayette emlékirataiból közöl velünk, becsülhetjük-e még? Sok adóssága, sok életszüksége volt a grófnak, arra kellett az udvar pénze? Siessünk akkor rehabilitálni az angol Cabal tagjait is, ki kegyeszerre két úrnak szolgáltak, s kik között, Ranke szerint, volt becsületes ember is. Térjünk vissza a rettenetes Robespierre-hez, kinek asztalfiókjában, miután kivégezték, éppen csak kétheti követi napidíjait találták meg. Legalább hite volt, és tudott szégyény lenni.

Önök megbocsátják nekem, hogy magyar létemre mindig csak a politikai szónokokról beszélek, s mellőzöm az egyháziakat, és – akiket még csak ezután fognak az esküdtszékek képezni – az ügyvédeket.

A mi Bossuetünk sincs többé; a boldogult Lonovics volt az, több tudománnyal tán, kevesebb lelkesültséggel.

Albach, kit büszkén nevezhetünk mienknek, németül szónokolt; én csak könyvben kiadott egyházi beszédeit élvezhetém, s épülheték szívben-lélekben rajtok. Azokat olvasva, nem csodálom, hogy midőn az öreg Dessewffy, Széchenyi első műveit taglalgatván, őt hon- és emberjavító terveieért kissé gúnyosan ama „pater”-hez hasonlította, a nagy reformer ezt a legnagyobb bókának vette, s büszkének vallá magát, hogy neve Albachéval egy lapon állhat.

Az írott és akadémiai beszédekről szólani még kevésbé érzem hivatottnak magam; félek, hogy a szerénység határait különben is túlléptem már.

V.

Vége felé jár immár az idő, melyet köteles szerénységem s önök béketúrása előlme szabott, pedig tárgyamnak még csak fölületén vagyok.

A szónoknak mint olyannak, személyes képessége és hivatása kellékeinél időztem eddig, át kellene most már térnem a szónoklat művészi szabályaira és azon tanulmányokra, melyek e téren sikerhez vezetnek.

A régiek szerint a szónoknak mindazon tudományok és művészetek összességét kellene magában egyesíteni, melyeknek bár egyes ágaiban is valamennyire vihetni már elég nagy feladat^[13] és érdem.

De már a régi kor híres szónokai is értettek a mesterséghez, melyet az újabb korban oly nagy tökélyre víve látunk, ti. az illető szakemberektől szép módjával elsajátítani mindazon becses anyagot, melyre saját szükségünk fedezése végett éppen rászorulva vagyunk. Méhszorgalommal gyűjtögeti ez adatokat a tudós, mi haszna, ő piacra vinni s kellőleg értékesíteni úgysem fogná: hát miért ne engedné át a szónoknak, ki azokat, mint pincébe letett arany- és ezüstrudakat, napfényre hozza, és saját szelleme bélyegét nyomva reá, közforgalomba bocsátja.

Oly fokra fejlődött már az európai tudományosság, hogy a legmíveltebb embernek is örökké vigyázni kell magára, nehogy valamiben az általános színvonalon alul maradjon, mindent felfogni lehetetlen; egyre vagy egynehányra a sok közül el kell magunkat határozni, s miután választottunk, szelényen lemondani a többről.

Munka-felosztás, aztán tömeges összehatás, a mai kor jelszava.

Jut is, p. o. egy több száz tagból álló képviselő-testületre, minden egyes szak férfiaiból elég: Isten ments, hogy mind szónokok lennének!

Egy van, amit egynek sem engedhetünk el, ez: hazánk közjogának ismerete; a többitől aztán csak minél többet kívánunk. Szóljon tehát ki-ki ahhoz, amihez leginkább ért; s azokban, amihez csak sejt, leplezze el ügyesen tudatlanságát, ebből mindig kevesebbet áruljon el, mint bevall önként.

Van tér elég. Nem várjuk a nemzetgazdától, hogy a szépirodalom és képzőművészet terén tündököljenek, nem a jogászoktól, hogy a zene- és ének akademiákat indítványozzák; nem a poetáktól, hogy a budgetet tárgyalják. A bányászokat elővesszük majd, ha kell; a papokat megkíméljük gyakran; rászorulunk néha a nyelvészekre, s ezek félrevezetnek olykor.

Majdnem minden értekező megemlíti a nyelvet. Világosan is kikötik azt, ami magában értetik, hogy a szónoknak mindenekfelett bírni kell a nyelvet. Könnyűnek látszik ez, mint oly sok, ami nehéz.

Nem szólok az ikes igék zarnokságáról, melyet lázadás fenyeget; nem szólok a vidéki szóejtésekről és tájszavakról, melyek még érdekessé is válhatnak; nem szólok ama híres, hosszú körmondatokról, melyeket néhány pohár víz közvetítése nélkül lehetetlen egyhuzomban végigmondani; de szívre kezdet, valljuk be őszintén, hogy ha a gyorsírók nem segítenének néha egy kissé rajtunk, bizony magunk sem ismernénk reá egynémelyikére nyilván-

nosan mondott beszédeinknek, mégpedig nem a tartalom, hanem a forma miatt.

Parthoz kell immár kötnöm kiseded csónakom. Önök megengedik, hogy kiszállva, ismét annak erős karjaiba kapaszkodjam, ki e szellemi sétaúton különben is kormányzóm és vezetőm volt.

Cicero után fogom önöknek röviden előadni azon öt pontot, melybe az ékesszólás egész mestersége, mintegy dióhéjba, összefoglalható. Annál bátrabban átvehetem ezeket, mert maga, nagy mesterünk, Cicero csak mellesleg, mint már az ő idejében általánosan ismert dolgot, érinti azokat.

Tehát a következők:

I-ső: annak, amiről beszélni akarsz, alapos ismerete. Magad megtanuld, mielőtt másokat tanítanál reá.

II-ik: acélszerű felosztás. Átgondold, mit fogsz előbb, mit utóbb mondani, mit legutoljára hagyni.

III-ik: érveidnek alkalmas szavakba öltöztetése. Aztán a többek közt, magyarily beszélj.

IV-ik: az egésznek emlétkben tartása, mert könyv és sűgő nélkül kell elmondanod, egy szeletke papirozt jegyzetekkel megengedűnk.

Az V-ik végre: a beszédnek szép elmondása. Ne énekelj, ne szavalj, ne légy lassú, ne hebegj és ne habarj, ne légy színész, sem iskolamester, éppen csak szónok légy, s oly hangon beszélj, mely tárgyadhoz illik.

De mindezekről külön sokat lehetne, kellene tán mondani: rövideknek kell lennűnk.

Önök hazamentőkben – ha ugyan addig e benyomások el nem mosód-nak-ujjaikon felszámíthatják az érintettem öt cikkelyt, s azok részletes tárgyalása alkalmával rájövendenek, ha vajon lehet-e vagy egyet még hozzá-toldani, avagy elengedni? Részemről bevallom, hogy egyiket se tudnám. Ha csak azon általános észrevételt nem állítom mintegy fölējők, hogy a való-di szónok még csak ott kezdődik, hol a szabályok már megszűntek. Mert a tőkély tetőpontja a rögtönzés; s a szónoknak, ismétlem, csakűgy, mint a költőnek, születni kell.

Első a természet; de második az iskola. Ennek ismét két része van: elmélet és gyakorlat.

Egyszerre senki sem ért fel; nem is könnyűszerrel.

Legyűnk tehát szigorűak mások, s még inkább önmagunk iránt; ne ve-gyűk a dolgot könnyebb oldaláról. Rögös út vezet a magaslatokra, s mi oda törekedjűnk.

Lehet, hogy félúton kell majd megállanunk, lehet, hogy működésünk még ott is üdvös és dicsteljes lesz; elégelejk mások: mi magunk ne.

Legalább önként ne állapotdjunk meg alatt; fel, fel a magasra, és még magasabbra!

(Nyomatott Emich Gusztáv magyar akadémiai nyomdászna, 1868, Pesten)

2. Ravasz László: A beszéd mint műalkotás

A beszéd alatt itt a szónoki beszédet értem. Csak erről lehet azt mondani, hogy műalkotás. De vajon lehet-e?

A műalkotás kétoldalú fogalom: lehet tárgyi és alanyi értelemben venni. Jelentheti azt a tevékenységet, mely a valóság egy darabját úgy állítja elénk, hogy abban egységesen és szervesen értékes szellemi tartalom érzéki kifejezést nyer. Lehet úgy is érteni, hogy műalkotás minden olyan tevékenységnek az eredménye, amely értékes szellemi tartalmat érzékileg fejez ki. Lényeges vonása tehát a műalkotásnak: a jelentés, az anyag, a műforma és az alakító erő, amely mindezeket új életegységgé teremti.

A jelentés lehet az emberi szellemnek bármily közvetlen megnyilatkozása, amelyben önmaga értékes és titokzatos tartalmára ismer és annak sikeres szemléletében gyönyörködik. A műalkotás a jelentést megvalósítja, a műélvező felfedezi, tehát az alkotó és műértő a jelentésben találkoznak, mert mindketten közös örökségüket találják meg benne. Találkozás, felszabadulás, önmagára ismerés és meggazdagodás minden művészet titokzatos hatása. Természetes dolog, hogy ezt a hatást a beszéddel is el lehet érn, sőt minden eszköz között talán legalkalmasabb a beszéd arra, hogy lelket közeljünk, lelket duzzasszunk, az élet kitáguljon, más életét magunkéba felvegyük, a magunkét másnak átadjuk; igazságot, érzést, elhatározást foganjunk, s mindezekben önmagunk szellemi tartalmának titokzatos meggyarapodására ismerjünk.

Az anyag, melyet a művészet átteremt, lehet szín, felület, vonal, hang, szó, cselekvés, mozgás, egyszóval mindaz, amivel az élet érzéki alakot ölt. A szellem legfinomabb érzéki palástját a szóban veszi fel. Ez a léleknek a legbensőbb ruhája. Éppen ezért különösen alkalmas művészi hatások eszközéül. Rendkívül alakítható és zárható, egységesíthető és tagozható, mindig közvetlen matéria; tartja a meleget, őrzi a lelket, nagy a plasticitása, s össze-

hasonlíthatatlanul alkalmasabb bármely más anyagnál a szellem iafiának: a gondolatnak kifejezésére.

A műforma az a rend és szabály, amely szerint az anyag a jelentést felveszi és magán átsugároztatja. Mindenki, aki öntudatos céllal beszél, érzi, hogy mondanivalóinak nemcsak tartalmával, hanem formájával is hat. A mit mellett ott áll leánytestvére: a hogyan. Amióta beszéd van, azóta vannak a beszédnek formai problémái is.

Végül a tehetség az a szellemi erő és gyakorlati képesség, amely a műalkotást, ezt a lényegében lehetetlennek látszó vállalkozást, véghez tudja vinni. Éppen azért kell tehetség a műalkotáshoz, mert lényege szerint lehetetlen. Aki lehetetlent valósít meg, az teremt. Nem mondunk újat, ha a szónoklatban is teremtő lángelmékről beszélünk. Olyan sajátságos lelki alkat a szóno ki tehetség, amely minden akadályon győz és minden körülmények között kiütközik. Még a siketnéma lélek acélbörtönének falát is egész életen át döngeti az örök halálra ítélt szóno ki tehetség.

Mindezekből látszik, hogy a beszéd lehet műalkotás, mert lehetséges, hogy a beszéd valamely értékes szellemi jelentést a szó anyagában úgy fejezzen ki, hogy ezáltal önmagáért való, egységes és tagozott életdarab támadjon. Az ilyen beszéd: műalkotás. Ennek a műalkotásnak azonban egészen sajátságos törvényei vannak, amelyek minden más műalkotástól megkülönböztetik és eredeti voltát igazolják.

A beszéd azáltal van, hogy lesz. Akkor kész, amikor meg is hal. Akármilyen előre megírt beszéd még csak készület és terv, de maga a beszéd azáltal jelenik meg, hogy elhangzik. Szembeötlően hasonlít tehát a szín művészethez, amelyik, akárhány főpróbát tartanak is, szintén akkor fejeződik be, mikor a szerepet eljátszotta a művész; mikor az alkotás készen van, meg is szűnt. De a beszéd és a színjátszás között az a lényeges különbség, hogy a színész azt jeleníti meg, amit a drámaíró megalkotott, tehát ketten együtt hozták létre a műalkotást, mint ahogy a szerző és az előadó a zeneművet. Egyik a másikat feltételezi, s amaz emez nélkül vagy félbemarad, vagy el sem kezdődik. A beszélő ember szerző is és előadó is. Önmagának szerepírója és e szerepnek ábrázolója. Már azért sem lehet a beszédet megismételni, mert minden beszéd unigenitus, a művésznek egyszülött fia. A szerepet újra el lehet játszani, de nem beszéd az, melyet újra elmondanak, legfeljebb egy szóno kias írásműnek az elszavalása. A szerzés és az előadás időben és technikában el nem választható egység. Megtörténik, sőt ez a rendes, hogy az alkotás nagy része készen van jóval

az előadás előtt. De még ilyenkor is a beszéd legjobb részletei azok, amelyek előadás közben születnek. Az, aki előre megír egy beszédet, szóról szóra megtanulja és egyetlen betű változtatás nélkül elmondja, lehet csodálatos gramofon, de nem szónoki lélek. Lényegében színjátszó ember, és nem beszélő.

Másik vonása a beszédnek, hogy gyakorlati. Ez azt jelenti, hogy az élet egy egészen konkrét adottságában gyökerezik, mint az építészet vagy az iparművészet. Nem épít senki házat tisztán művészi céllal; így csak légvárakat építenek. Az épület azért van, hogy lakjunk benne. Ez a hasznossági követelmény, ez a gyakorlati szükség nem rontja meg, sőt alakítja és fokozza az épület művészi feladatát, és igen sokszor meghatározza a megoldást. Nem beszél senki sem azért, hogy beszéljen; minden beszédnek van valami gyakorlati célja. Verset, regényt, szonátát írnak önmagáért; senki sem rendelte meg, nincs is rá szükség, felül van az igényen és az alkalmosságán, váratlanul jön, és odalesz, mint az ismeretlen vendég a Mamré tölgyesében. De a beszéd mindig megadott szükségből születik. Egy csomó ember vár valamit, egy ember akar valamit lendíteni ezen a várakozáson; a helyzet vemhes, szükség van egy felszabadító gondolatra, egy megváltó tetre. Sötétben ülnek az emberek, és várják a világosságot. Dideregnek, fáznak s valami roppant nagy, meleg leheletre van szükségük. Őszben járnak, vagy hó szitálja be őket, és tavaszi csodákra várakoznak. A gladiátor-sereg ott áll tömegbe verődve a válaszúton, menjen-e vagy ne menjen; és Spartacus elmond egy rövid beszédet, amely a kockát elveti. A feszült helyzetet megoldja és megindít egy új cselekvénysorozatot. Meg lehetne oldani az ilyen helyzeti feszültséget talán glossoláliával, talán dadogással, egy-két sikollyal, szörnyű és velőtrázó mímeléssel, de valaki, aki kezében tartja a jövőendő kulcsát, úgy kezd beszélni, hogy beszédét nemcsak igaznak tartjuk, hanem foglyul is esünk a benne felénk forduló követelésnek. Beszéde nemcsak igaz, hanem szép is; nemcsak tett, hanem szemlélet; nemcsak az döntő benne, amit mond, hanem az is, ahogyan mondja. Éppen ezért a beszédekben van valami robbanó elem, és ez a robbanó elem különböző fokú erőt mutat. Néha csak annyi, hogy halkán hajt egy finoman suhogó motort, néha olyan nagy, hogy történelmünk sziklatalapzatát robbantja fel. Mindenképpen egzisztenciális feszültségből támad; aki képzelt esetekre ír beszédet, olyan dolgot művel, mintha szemléltetés céljából készítené papírvégtagokat vagy ágyúmodelleket.

Vers, regény, muzsika akkor is megvan, ha nem olvassák, vagy ha nem hallgatják. A Michelangelo Mózesé akkor is az, ha pincébe zárják. De senki se beszél úgy, hogy ne hallgassák. Sőt három embernek másképp beszélünk, mint három embernek; egy embernek csak akkor szónokolnánk, ha életünk és világunk sorsa az ő kezében volna. A beszéd tehát nemcsak azzal születik, hogy elmondják, hanem azzal is, hogy hallgatják. Nemcsak a szónok teszi a hallgatóságot, a hallgatóság is teszi a szónokot. Nincs is addig szónoklat, amíg a hallgatóság és a beszélő titokzatos és önkénytelen frigyre nem lép, hogy együtt alkossák meg a beszéd nagy művét. Az ilyen beszédéről szokták mondani, hogy tett, tett a legteljesebb értelemben, mert világ- és életteremtés foglaltatik benne. De ebből az is következik, hogy ugyanaz a beszéd azokra nézve, akiket nem ragadott meg: meddő kísérlet; azokra nézve, akiket megragadott: villanyütés a lelki megtermékenyülés. Mi mindenkinek beszélünk ugyan, de kevesen hallgatnak meg. A kiválasztás titka dereng itt közöttünk. A szó mindenkire elhangzik, de csak kevés kiválasztott lélek felel rá, s vállalkozik arra, amire a jó föld: a maggal együtt létrehozni a kalászt. Minden beszéd magában véve már szintézis és eredmény.

A valósággal való emez összefüggés nemcsak megelőzi a beszédet, hanem követi is. A beszédnek célja van: meg akar határozni, rá akar bírni egy érzésre, magatartásra, viszonyulásra; rá akar bírni egy belső vagy külső tette. Azért beszélnek hozzám, hogy valamit helyeseljek, szeressek, kövessék, jobban, mint eddig; valahova felemelkedjem, valami mélységbe leszálljak, valakinek a pártjára álljak, s ugyanakkor másnak nyilván ellen mondjak; szándék, elhatározás támadjon bennem, egyszóval: lelkem irányuljon és alakuljon, s ezt leszögezzem egy tettel, zálogul adjak egy mozdulatot, de ebben a mozdulatban legyen benne egész életem ígérete. Ebből a beszédnek egy olyan vonása következik, amely más művészetben nincs meg, vagy csökevényesen van meg. Ez a művészet profétai magatartása. Minden művészetben lappang egy kis profetizmus: sokból kihalt, s látszólag nem ártott, mint ahogy sokáig nem árt a fognak, ha kiölik belőle az ideget. De a művészet, valahányszor megújul, és friss életerővel töltözik meg, mindig profetikus magatartást tanúsít. A szónoki beszéd különösképpen profetikus. Azt lehet mondani, hogy a profetizmus művészete. Ezt még világosabban látjuk, hogyha összehasonlítjuk a beszédnek ezt a lényeges vonását a beszéd más, mellékesebb tevékenységével. Mi különbség van a között, ha Petőfiről egy esszét olvasok fel, vagy ha egy prózában írt

ódát mondok a szelleméről, avagy pedig beszédet tartok róla? Az elsőben kifejttem azt, hogy mi róla az én véleményem. Ha az igazságot megközelítettem, természetesen a magam módján, célomat elértem. Semmi egyéb nem érdekelt, csak az, mi van Petőfivel, s mit ér az, amit ő alkotott? Ha ódát mondok hozzá, kifejezem azokat az érzéseket, melyeket róla alkotott gondolataim bizonyos felmagasztosultság és különös érzékenység pillanataiban szívemben ébresztenek. Lesz benne lelkesedés, megértés, csatlakozás, együttviharzás, pathosz és rokonszenv, szenvedély és vele együtt égő szenvedély. Mindez az én érzésem, s ennek ábrázolásával célomat elértem. De ha beszédet mondok, meg kell nyernem a hallgatóságot a Petőfi számára, mert nem volt eléggé a foglya, vagy ha az volt is, nem volt eléggé helyesen, elég erősen, elég öntudatosan és a következmények levonására készen az. Tehát a két első előadásnak ötvöződése a harmadik, úgy, amint közös életünk egyik rejtett igényét kielégíti, és ki nem mondott nagy ügyünket megnyeri. Nem elég tehát az igazság, és nem elég a költészet. Egy harmadik, új elem az, ami a szónoklat lényegét teszi: a prófétaság, amelynek értelme az, hogy lelket alakít, s a világban új magatartást teremt. A próféta igazat kell hogy beszéljen, mert különben vége van a hitelének. Kell, hogy megragadóan is tudjon beszélni, mert esztétikailag felháborító beszéd bukását jelentené. Ezenfelül azonban valami olyan jót kell akarnia és akartatnia, amelyben mindnyájan sürgős szükségünket fedezzük fel. Igazság nélkül nincs beszéd, de az igazság a beszédben eszköz; szépség nélkül nincs beszéd, de a szépség a beszédben eszköz, bár kevésbé, mint az igazság; etikai életirányítás, azaz a jó akarása nélkül nincs beszéd, és érdekes, hogy ez már nem eszköz, hanem ez a beszédben a cél. Minden ebből ered és minden ezt szolgálja. Csak még azt kell hozzátennem, hogy a beszéd mint műalkotás önmagát teszi igazzá, szükségessé, széppé és jóvá. Nem kölcsönzi ezeket, saját maga termeli ki önmagának élettartama alatt. Annyi az igazsága, amennyit meg tud bizonyítani egy óra alatt. Annyi a szüksége, amennyit maga fel tud ébreszteni önmaga iránt. Annyi a jósága, amennyit életemből elvesz vagy önmagából ad nekem, s annyi a szépsége, amennyi belőle ragyog ki.

A szónoklatnál tehát döntő tényező, hogy lelket alakítson, azaz tényleges hiányt tényleges javakkal pótoljon. Egy percig sem dolgozik látszattal, a van és a kell szakadékát köti össze, mintegy híd. A híd lényege az összekötés; ahol nincs szakadék, oda nem kell hidat verni; ahol a szakadéknak csak egyik partja ismerős, ott nem lehet hidat verni. Mindenekfelett pe-

dig ugyancsak rossz híd az, amelyiken nem lehet átmenni, mert például szivárványból van a teste. A beszéd mindig etikai metszet, lényegét az adja, hogy tett, sőt jó tett; nemcsak maga az, hanem maga is csak akkor az, ha tettet és jótettet nemz. Még ha a Sátán ékesszólását nézzük is, az is abból él, hogy a jót, a nemeset ajánlja, s mindennekefelett azt a meggyőződést akarja ébresztetni, hogy valósággal az az igazi jótett, amelyet ő javall. Még minden rosszat a jóság örve alatt követtünk el, mikor nem lehetett parancsolni, hanem meg kellett nyerni valakit. Ezért nevezzük a Gonoszt a csábítóknak.

Még csak arra akarok röviden rámutatni, hogy a beszédnek mint műalkotásnak ezek az általános törvényei a beszéd belső alkatának is törvényeket adnak. Először is következik a profetizmusból az, hogy a szónoki cél olyan alkati tényezőjévé válik a beszédnek, mint a gúlának a csúcs. Lehet, hogy csonka a gúla, de a csúcs eszméje benne van az alkatában, lényé törvényszerűségében, és bármikor elképzelhető és meghatározható. Így minden beszédnek megvan a csúcsa, mert egy célt akar elérni, amit éppen azért, mert etikai többlet, egy kell-ben fejezhetek ki, parancsolásban vagy óhajtásban. Nem beszéd az, amelyiknek nincs skopusa, s nem skopus (cél) az, amelyet nem lehet egy felszólító ítéletben kifejezni. A sok bizonytalan, célba nem találó beszéd mind onnan születik, hogy nincs felszólító ítéletben kifejezhető céljuk. Olyan ez, mintha valaki céllövő versenyen söréttel kezdene löni: vagy gyerekség, vagy csalás jön ki belőle. A skopus mint felszólítás tartalmazhatja az emberi szellem minden olyan megrezdülését, mellyel tisztul, emelkedik, tömörödik és felsugárzik. Lehet olyan konkrét, mint egy szavazat, fehér vagy fekete folyó; és lehet olyan általános, mint a lét; de mindig az emocionális síkban, követelés-, igény- és ösztönzéseként jelenik meg. A skopust nézve minden beszéd törvényadás, életparancs, ihletés és motiváció. Ezekben zúg a lélek széljárása, és formálja életünk homokhegyeit.

Nevezzük a beszéd célját kifejező felszólító ítéletet finalis tételnek. A finalis tétel még nem biztosítja a beszéd egységét és belső szervezetét, mert ugyanahhoz a skopushoz a szellemi Kozmosz bármely pontjáról el lehet jutni, ha nem sajnáljuk a kerülő utat. Nekünk azonban drága minden perc, mert a beszéd abból a kényszerből születik, hogy rövid idő alatt sokat kell mondanunk, s úgy kell beszélnünk, hogy beszédünkben minden benne legyen, ami kell, de semmi fölösleges teher ne nyomja a gályát. Ezt pedig csak akkor érhetjük el, ha beszédünk magva egy tétel. Tétel alatt értem azt

az ítéletet, amely a beszédnek tárgyát adja meg, s magában foglalja annak egész anyagát. Minden, amit a beszédben elmondunk, a tételből következik, s a beszédben mindazt mondjuk el, ami a tételből következik. Tétel csak ítélet lehet, de fogalom soha. Ugyanis a fogalom olyan, mint a geometriában a pont: nem fejez ki tért. Mindent el lehet mondani róla aszerint, ahogyan felbontjuk vagy határoljuk, jobbra vagy balra indulva végezzük a kapcsolásokat. Az ítélet azonban az a viszony, amely két fogalom kapcsolatából támad, s mint ilyen, egészen határozott logikai mennyiséget ad. Nemcsak a beszéd egészének, hanem részeinek is tételesnek kell lennie. Aki ezt nem tudja, mondhat sok okos és szép, sőt megragadó dolgot szónoki pályája alatt, de sohasem fogja megérni, hogy legnagyobb rajongója egy mondatban meg tudja mondani, miről és miért beszél. Azt, hogy ez a tétel nem lehet más, csak asszertorikus ítélet, nem is kell hosszasan fejtegetnem; hiszen a beszéd lényege az állítás; azért születik, hogy feleletet adjon; nem azért beszélünk, hogy találgassunk, habozzunk, kérdezzünk, hanem hogy kijelentsünk, megvalljunk, állítsunk, utat mutassunk. Lehet, hogy tételünket kérdésben fogalmazzuk meg, de ez csak szónoki figura; csak az ezüstitányér, amelyen a felelet aranyalmáját felszolgáljuk. Az igazi beszéd természeténél fogva dogmatikus, amelynek summája éppen a tétel. Nevezzük a beszéd magvát, ezt a kijelentő ítéletet *causalis* tételnek. Eszerint a beszéd – síkban képzelve – egy ellipszis alakú logikai idom, amelynek két középpontja van: a *causalis* tétel és a *finalis* tétel. Hatestnek képzeljük, akkor logikai kúpnak vagy gúlának nevezhetjük: alapja a *causalis* tétel és a csúcsa a *finalis* tétel. Maga a beszéd az a művelet, amely a *causalis* tételt logikai és lélektani kényszerűséggel *finalis* tétellé változtatja át. Ez az átváltozás a beszéd életeleme és értelme. Ez a magyarázata annak a belső feszültségnek, mely a beszédet élővé teszi, és kiszámíthatatlan energiával tölti meg. A beszéd akkor érdekes, ha átveszem és átélem ezt a feszültséget; akkor hatásos, ha az átalakulás kényszerű, és mégis meglepő; ez teszi, hogy a beszéd foglyul ejt, magával visz; mindig sejtem, mi következik, s mégis meglep, ami következik; ezért nő a csodálkozásom mindamellet, hogy minden olyan természetes és szükségszerű. Ez a feszültség lehet egyik beszédben csak néhány voltos, alig vesszük észre a csipését és a melegét, de felfokozódhatik sok száz és ezer voltra, amely tömegeket üt le, és történelmeket alakít át. Lehet, hogy csak finom sugárzást és enyhe meleget ad, de az is lehetséges, hogy villámcsapásszerűen sül ki, és tűzvész sutorog ki belőle.

Tehát a beszéd logikai dráma. Minden műalkotás velejében ellentét feszül, s ennek győzelmes feloldása a művészi siker; de ez a feszültség sehol sem olyan döntő fontosságú, mint a drámában és a beszédben. A dráma is abból áll elé, hogy egy adotttság: jellemeken nyugvó kezdő helyzet, lélektanilag megokolt cselekmények során átalakul egy merőben más, végső helyzeté, mely a drámának nevezett életdarabot szükségesen befejezi. Mindkettőnek megvan a csomója és a megoldása; mindenikben érezhető az ellenállás, a küzdelem és a diadal. Mindenikben megremegtet a sorsfordulat, de megráz, kiengesztel és felemel a vég. Amit a drámánál a legnagyobb művészi instrumentum: egy egész színház minden technikájával és minden színművészeivel mint egyetlen kollektív eszköz ábrázol: azt a beszédben egy ember végzi, aki akkor teremti és akkor adja elő az egész művet. De éppen azért, hogy teremthessen, szükség, hogy belevonja a drámába e második személyt, titokzatos és roppant társát: a hallgatóságot. Ezáltal a nagy logikai dráma már nem a szónok gondolatában és beszédében játszik le, hanem a hallgatóság lelkében mint valóságos lelki vihar: állítás, ellenmondás, harag, lelkesedés, győzelem, felmagasztosultság. Mert nemcsak arra megy ám itt a játék, hogy egy causalis tétel finalis tétellel alakuljon át, hanem arra is, sőt igazán csak arra, hogy a hallgatóság más legyen: felszabadult, meggazdagodott, győzelmet nyert, kollektív személy. A szónok csak billentyűzet; a sípok őseréjében a hallgatóság közös lelkének ezer változatú szenvedélye zúg

1935

(Ravasz László: Legyen világhosszág. 3. kötet, 1938, 32-42.)

3. Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett

Mi szép az emberi élet, midőn a mindennapiság parányi köréből kiemelkedik; s magát valami nagy és szent és milliomokat érdeklő cél után intézi! Mi szép világosító csillagként tűnni fel ezrek előtt; és szabadon, de által melegült lélekkel választani magának pályát; s azt jó- és balszerencse közt, örökre tiszta és soha nem hidegülő szenvedelemben futni meg! Azonban ez, ami ily szép, nem egyszersmind ily boldogító is. Hányszor nem talál a hévvel ölelő kar borzalmat okozó hideg illetésre! Hányszor süllyed el a küzdő fénynyel és veszéllyel teljes pályája közepén, áldás és szánakozás által nem kísérve! Sőt hányszor kell magának a fennragyogó célnak nyom és remény nélkül

leszállnia, midőn az érette vívó lelke elkeseredésében áll ott, s honának és korának érzéketlenségét átkozza. A sorsnak kedvencei nincsenek, csak esz-
közei. Kemény részvétlenséggel az egyesek iránt intézi ez az egész menetelét. S így a már elveszettnek látszó magból gyakran hosszú évek után virágoz-
tatja fel a teljes szépségű plántát, nem tartván figyelmére méltónak, hogy az,
ki a magot a jelenlét pusztaságaiban egyedül a még akkor kétes reményért
hintette le, többé nincs; sem léktelen sírja felett díszik a virágbokor, midőn
már sem illat, sem árnyék nem enyhítheti az égő fájdalmat, minek gyötrelmi
közt elhamvadott.

E gondolatok támadának lelkemben a hírvételkor, hogy Kazinczy Ferenc
élni megszűnt vala. Képzetím előmbe állították a nagy férfiút, úgy, amint
ötet legutolszor e társasági körben láthatám. Itt ült ő közöttünk, a hetven
évet meghaladott ősz, a több mint félszázados író, egy készüllettel és küzdés-
sel teljes időszak legrégebbi bajnoka; s keblében hordozta borzasztólag szép
pályája emlékezetét, s vészek után egy, a nemzet előtt valahára felcsillámló
reménytől biztatva, tetteinek önérzésében keresett az élet nyomvasztó terhe
ellen enyhületet, enyhületet a gondok ellen, mik végnapjáig kínozták. Esz-
köz volt ő is a sors kezében; izzadott ő is azért, aminek gyümölcseit aratni
más fogja; félszázadig küzdött a pusztában, s egy messze pillantás az ígéret
földébe lőn mindenjútalma.

Jól érzem én T. Társaság, midőn e tiszteletre méltó kör elhunyt tagjá-
nak emlékezetét megújítom, nem kellene ily elbúsító képeket mutatnom
fel. Azok közt állok, kiknek szent kötelességök, minden egyebet félretétvén
a haza dicsőségét eszközteni; s felednem kellett volna talán Kazinczyt, az
embert, a szenvedettet; és egyedül a literátort állítanom elő, tiszta nyugalom-
ban: mint művész a márványszobrot, hogy reá koszorúkat aggassunk. De az
én lelkem minden ideái öszeolvadásban vagynak egymással, s a szív húrain
rezegnek keresztül. Rokonom és barátom, tanítóm és társam vala; s most,
midőn szavam az elnyúgodott felett fog hangzani: kebelembe zárjam-e fáj-
dalmamat? Félek-e, ha kínos érzelmeket rezzentek fel; s a visszaemlékezés
szelíd óhajításai helyett könnycseppeket fakasztok? És bár fakaszthatnék
szívből forró vérkönnyekeket! bár szózatom villámerővel rázhatná keresztül
a hazát, s e nemzetet! mely saját jeleseit századok óta könnyezetlen látá sírba
szállani; s nem tudá, hogy kebeleik sebbel rakvák valának őérette; nem tudá,
hogy neki áldozának fel minden szerencsét; maradékaikra nem hagyhatván
egyebet a meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor éppen eltaposott
érdem keserű dicsőségénél.

A végzet akará ezt így! és valóban ritka szép és jó kezdődött és tenyészett valaha előrement áldozatok nélkül. Kenyér után indul a sokaság, magányos hasznokat vadász, s azt, ami az egészzet érdekli, ami lelket táplál, nemzeti erőt fejt, s gyümölcsei csak jövőben érnek meg, gyűlöli. Atyáinkat hosszú szibbadás lankasztá; volt idő, mikor bűnösen feledének mindent, ami őket a porból, hova hullának, felemelhetné vala. Néhány kevésnek mellében támadt a gondolat: a haza veszélyben forgó nyelvét ragadni meg, ezt felvirágoztatni, ezt erőre hozni; s erejével rázni fel az álomba sülyyedt népet, hogy lásson és érezzen. De a nép őket nem hallgatá; de a népnek ereje nem volt óreájok fel- s a jövőbe kipillantani; s így elhagyatva futák meg a pályát, külöködőknek tartattak, s kinevettetének; mert nem akarák követni a bölcsességet, mely egyedül a jelenlét hasznairól gondoskodik. Ily környülmények közt lépett fel, ily környülmények közt küzdött a mi Kazinczynk is; nem haszon nélkül a nemzetre, nem nyom nélkül a jövő korra nézve; de fájdaloml önmagának. Mert koszorúi nem enyhíték, hanem égették homlokát; s neve híres voltát élte nyugalmaival fizeté. Pedig ő vala, ki fiatalsága küszöbén, még csak tizenhat évü gyermek, íróink parányi körében megjelenvén, nemes, de tiszteletben kevesektől tartott célját el nem csüggedő erőben, páratlan állandósággal, szünetlen haladásban követte. Ő vala, ki nemzetének negyven év előtt hirtelen fellobbanó s hirtelen elalvó tüzét olthatatlan hordá kebelében még akkor is, mikor lélek-fagylaló vészek környékezék. Ő vala, ki a szerencsét sem nem ígérő, sem nem nyújtó literátori pályára számosakat tüzelt fel; s mozgást és életet öntött a tövises útra, mit sok mások elunatkozva, kétségűl leverve pusztán hagytanak. Ki nem emlékezik vissza az ő Gessnerére s Bácsmegejére? Mi maradandó behatást tön a szépízlésű fiatal író, ki alant mászás és iskolai feszesség helyett könnyű lebegésű fenséggel és csínnal jelene meg, s a valaha tökéletre jutandó magyar prózának első talpkövét alapítá! A kassai Magyar Muzeum, s az ő Orpheusa sebesen eltűnő jelenetek valának ugyan: de az általok hintett mag évtizedek után sokat ígérő virágokat vala termendő.

Azonban miért említem ezt? Ő még akkor ifjúsága erejében élt; s polgári fekvése által a literátorkodást kísérő kedvetlenségektől födezteték. Csuda-e, ha a lángelekű ember fáradatlan munkált? ha a közönség részvétlenségét csüggedetlen türte? ha magát feledvén, hazájának szentelé mindenét; és a sivatag jelenben csak a virágzó jövődöt szemlélte? De jött az időpont, egyike azoknak, miket a sors lesújtó villámként rejteget

felhőiben, hogy váratlan rohanással öldököljenek; és íme ő tettei s hatása munkás köréből láncok közéjut; és szabadságát s élte minden reményeit hetedfél hosszú évig siratja. Hány nem veszté el bátorságát, hány nem mondott le keble legforróbb vágyairól, kit a szerencse nem éppen ily keményen próbála meg! A mi barátunk búban, mint örömben, kétség, mint remény közt, saját ideáljához hű maradt; és a brünni erősségben, mint a kufsteini hegyormon s a munkácsi vár falai közt, szerelme a nyelvhez nem kisebbedék. Ott a vigasztalástól üres magányban érlelte meg ő a nagy gondolatot: újító változást hozni a nyelvbe; s ezáltal ízlésünknek, gondolkozásunk módjának s a tudományi művelődésünknek más és nagy befolyású utat mutatni.

A mi magyar nyelvünkkel véghezvitt újításokat sokan nevelték s nevetik maiglan; pedig azok a nemzeti, ébredező szellem természetes kiütései valának. Ezen szellem mint mindég és mindenütt, úgy most is és közöttünk, egyes jelentekben tüntette fel magát, hogy lassanként közönséges legyen. Nyelvünket ragadá meg legelőbb, ez lévén a legtermészetesb mód egymást érteni, egymásra figyelmezni, ideákat venni és adni, s azt, ami a kebelben titkon és külön forr, nyilvánná és egyetemivé csinálni. Ily szempontból tekintem én a nyelvvel kezdett s gyors rohanással előretörekedő változást. Mert semmi sem esik e világon ok és egybefüggés nélkül; ami történik ma, annak magvai század előtt, s talán senkitől nem sejtve hintettek el; s ami történni fog század után, az a mostani tettekből, gondolatokból vagy talán csak sejdítésekéből ver magának gyökeret. Homályban él és munkál az író, s egykorúit által kicsinységekkel bajlódónak tartatik, mert idejét idegen szavak magyarrá tételével, régiek keresgélésével s több ily parányisággal vesztegeti. De a vezető okot legtöbbsnyire csak a következő világosítja fel; s tisztán csak a maradék fogja láthatni: miként nyert az egész nemzet szó által ideát, idea által tettet s tett által jóltevő, egyetemi változásokat; miként lettek százados előítéletek semmivé; miként enyésztek el egymás után száz meg száz lélekszorogató formák; s mindezek után miként lőn lehetségessé sok szép és jó, minek forrásai, hosszú időkg zárva lévén, folyást nem lelhetek.

Kazinczy nem vala legelső, nem is egyetlenegy, ki a nyelvvel történt nevezetes fordulást kezdé és eszközlé. De övé a dicsőség, hogy ízlést párosított igyekezeteivel, hogy dolgozásait érzelmei hevével el tudta önteni, s hogy a régiség tudományát, mit Baróti Szabó keresett, s ami Révait nagygyá tevő, teljesen méltánylá. Csak így s csak neki lehetett hatalmában oly

széles terjedtségű befolyást szerezni, s oly közönséges erővel hatni a nyelve és írókra: mint nem még ez ideig senki más. A közelebb múlt ötven s egynéhány év alatt ki volt írónk közül, kivel e férfiú kisebb vagy nagyobb érintésben nem állott volna? ki nem kereste ismeretségét, a Jelesnek, kit Orczy és Ráday szerettek, kit Báróczy kedvele, kinek Virág és Révai barátai valának, ki Dayka és Csokonai kifejlésökre nagy befolyást gyakorolt? Keresztülnéztek írónknak itt, e tiszteletre méltó gyülekezetben jelen álló koszorúján; és sokat látok, ki a legelső szikrát Kazinczy lánglelkétől kapá; s kit futásában ennek példája vezérlett, s állhatatossága őrizett meg visszahanyatlástól. Neki nem volt elég lelke minden erejét és szíve minden érzelmeit a nagy célra szentelni; dolgozásoktól elborítva sem fordítá el a haza serdülő ifjairól tekintetét; s minden hevülő pillantás, minden kilobbanó gerjelem, mely bennküzdő erőt s munkavágyat bármi távolról sejdítettett, részvételét nagymértékben nyéré meg. E részvétel által adott ő sok múltólág kipattanni látszó szikrának maradandóságot; e részvétel által ki sok kezdőnek azt, amit boldogabb fekvésű népeknél az olvasóközönség első tapsai visznek véghez. Mert volt idő, keserűen emlékezem vissza, midőn a literátori pályára készülő ifjút szülői mint veszni indultat siratták; midőn magyar könyvet magyar írón kívül más nem ismert; s midőn a fiatal művész egykorúí közt sem talált keblet, hol kiömölhessen. Hány nem némult el akkor, mint a fogságba zárt fülmile, végképpen? S hány nem fogott volna még elnémulni, hanem ha ő a síriglan buzgó, nyújtott volna vigasztaló szót? Mert ő mondhatá még nagyobb igazzal, mint az Anchises fia: Ifjú! Erényt és való munkát tőlem tanulj, szerencsét másoktól.

S nemcsak azokra hatott ő, kik nevét és műveit tiszteletben tartották; hanem azokra is, kik eránta ellenséges indulattal viseltetének. Valának ugyanis nem kevesen, kik vagy érdemeit irigylették, vagy művitéletei által érdekeltek, vagy okfejeit, mikén dolgozásait alapítá, veszélyeseknek lenni hitték. Ezek körébül ütē ki magát a sokáig titokban forrott nyelvújítási pör, mely Kazinczy ellen intézett személyes csapást; sok, a literátori viadalmakkal köz-, illetlen szcénákat tüntetett fel: de tárgya által a nemzetben eddig szokatlan figyelmet gerjeszte; s a rákövetkező ellenhatásnál fogva írónkba elevenséget öntött, serdülő ifjúságunk elébe szebb és terjedettebb pályát jelelt, s azt, amit ez ideig nem bíránk, egy olvasóközönséget alkotott, számra és részvételre kicsinyt ugyan, de reményt adót, hogy valaha nevedekni s írónk eránt melegedni nagyobb mértékben fog. S ez okra nézve az én ősz barátomat sohasem tartottam szánásra méltónak a nyilak miatt, miket ellenségi kezek reája

mint írora lóttenek. Nem zavarhatták volna ezek öregkora nyugalalmát, ha azt a sors más oldalról keményebb csapásokkal nem rabolja el. Mert példaként ragyogni s minden fogyatkozások mellett is, miket az emberi természet szükségesen hoz magával, s minden ellenigyekezetek mellett is, mik ezen fogyatkozásokat vagy nagyon kitüntetni, vagy költöttekkel is számosítani törekednek, tisztelőket és követőket találni: vigasztaló érzelem. S mint kell e vigasztaló érzelemnek erősödni, midőn az ellenfél által hintett mag saját örömeinkre s hasznunkra virul fel! s ha Kazinczy, mint hiszem és tudom, a nemzeti nyelvet és hazát tiszta szerelemmel ölelte által: mily könnyen kellett neki gúnyt és megtámadtatást tűrnie, midőn az ellene szánt csapások által a nyelv feléledése nagy munkáját elősegíttetni szemlélte! Az önértés, mit ő oly méltán hordhatott keblében, irigylést érdemelne; ha valamit irigyenünk lehetne a férfiúnak, kinek a sors ez érzelmen kívül oly igen keveset nyújt vala.

Sok mindennapi embert hallék már életében és halálában magasztaló beszéddel hirdettetni; de gyűlöletes előttem minden hízelkedés, s kivált a koporsón túl, hol a történet komoly múzsájának országa kezdődik. A való érdem alakja nagyító csövek nélkül is tisztán látható; s úgy hiszem, azoknak, miket eddig elmondottam, sem bizonyítására, sem mentségére szükségem nem leend. Mert nem állítám, hogy Kazinczy örök emlékü műveket hagyott maga után: mint az Ilias; nem mondtam, hogy nyelvünket a lehetőség felső pontjára hágtatta, s hogy törekedésin túl már nincs haladás, kívül már nincsen út. Csak azt mondtam: Kazinczy ízlést erőhez csatolva kezdett a nyelvvel küzdeni oly korban, midőn az egy nagy és következővel teljes mozdulatra vala hajlandó, s ízetlenség és gyöngeség által örökre hibás utat vett volna magának. Kazinczy a maga Gessnerétől fogvást a Pannonhalmi Útig minden írásait csínnal, hévvel és ifjúi étellel öntötte be, s ezáltal az írósergely figyelmét magához ragadván, literatúránkban új időszak alapítója lőn. Kazinczy fellázasztott maga ellen sok író, s ezzel oly kilobbanást okozott, mely írókra és nemzetre elektromi szikra gyanánt munkált, s a literatúra parány körét kiszélesítette. Ezek az ő nagy és tagadhatatlan érdemei. Mert prózája minden fogyatkozási mellett is örökre szép lesz ugyan; versein művészi kéz fog ismerszeni, s kivált epigrammjai a költés koszorújában hervadatlan virágok maradnak; de a nemzetet nem ezek által tevő hálaadásává. Szellem vala ő, mely a tespedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; s lépcső, melyen egykorú magasbra hághasznak, s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson. A sors talán nem fog

bennünket ismét elsüllyeszteni; s így eljön az idő, el kell az időnek jönie, midőn az ő és az együtt élők dolgozásai ragyogó művek által fognak homályba tétetni; csak a lélek, melyet ő az egésznek kölcsönözött, meg nem szűnik folyvást ragyogni és munkálni, míg a nemzetiség utolsó szikrája el nem hamvad. Ez oldalról kell őtet méltatnunk; s ez oldalról mit nem érdemlett ő mitőlünk? Nyelvünk bajnokává szentelé magát; s e nyelv a mi őseink egyetlenegy hagyománya, mit a századok pusztító vészei közül kevés hű kezek ragadhatnak ki. És ti hűvek, hol vagytok? hol a hála, mit a hazától érdemlétek? hol a könny, mely szentté tenné a sírdombot, mit hamvaitok felett a mindennapi szokás szűken hányatott?

Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a népről, mely Zrínyit, az író, el tudta fedelni; mely Faludit, míg élt, nem ismeré, mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabót és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt. Ő szép reményekre születve, sokat ígérő ifjúságot élve, hirtelen a sors által leveretett; s midőn előtte minden pálya a literátorin kívül bezáródék, az egyetlenegy pályán közönségünk elvoná kezét a magát neki áldozó elől; hogy tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izadását és szeme vérkönnyeit hagyja jelül kéziratain, s árva gyermekein ínségét. Két rendbeli folyóírásai részvétlenség miatt mindjárt kezdetben elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegymillió népesség között vevőt nem leltenek; legnagyobb becsű kéziratának nyomtatót nem talált; s halálig tartott fáradozásai jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyert magának. Voltak ugyan, tagadni nem fogom, kik őfelé is részvevő keblet nyitottak, s kik életének gondjait egyes jótételekkel enyhítgeték: de a nemzet nagy írójának jótételekre szorulni nem kellene; s pillantatonként nyújtott vigasztalás hosszú kínokat nem orvosol. Ah, látam én ezen kínokat! mert tanúja valék álmatlanul töltött éjjeleinek; tanúja valék a fájdalmas jajdulásnak, midőn barátja vidám asztala mellett gyermekeire visszaemlékezett. Megrezzent akkor minden ideg kebelemben; s véráldozatnak képzelém a szent öreget, mely a nép bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik.

Társaim, nem szenved ő többet! Lenyugvék ősz fürteiben, a széphalmi lak romai közt, úgy hunyván el: mint századok előtt, a nyúgoti tenger partjain egy más hazának fia – Camoens. És gyermekeit idegen kéz fogja ápolni; és sírját szívszorulva kerüli ki a magyar nyelv művész, sorsától rettegvén.

S bár emlékezete keserű voltát szerencsésb évek hamar feledtetnék el! hogy a maradék előtt csak dicsősége ragyogjon; kínai pedig megfoghatatlanok legyenek.

1832. szeptember 8. (Kölcsey Ferenc összes művei. 1. kötet. Budapest, 1960, Szépirodalmi Könyvkiadó)

4. Apponyi Albert: A trianoni békéről

Igen tisztelt Elnök Úr, Uraim!

I. 1. Engedjék meg, hogy még egyszer megköszönjem, hogy alkalmat adtak nekünk álláspontunk kifejtésére. Tulajdonképpen szóbeli tárgyalást kívántam, mert nézetem szerint ez az egyedüli eszköz, amely bennünket a megértéshez és az előttünk fekvő szövevényes kérdések helyes megismeréséhez vezethet. A Legfelsőbb Tanács azonban akaratát más irányban már megállapította, így meg kell ez előtt hajolnom. Elfogadom tehát az elem állított helyzetet, és hogy idejüket túlságosan igénybe ne vegyem, egyenesen a tárgyra térek át.

2. A mi szemünkben a tegnapot a mai naptól a békefeltételeknek hivatalos megismerése választja el. Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről a békefeltételeket illetőleg az első szót kimondom. Nem tétovázom azonban és nyíltan kimondom, hogy a békefeltételek, úgy, amint Önök szívesek azokat nekünk átnyújtani, lényeges módosítások nélkül elfogadhatatlanok. Tisztán látom azokat a veszélyeket és bajokat, amelyek a béke aláírásának megtagadásából származhatnak. Mégis, ha Magyarország abba a helyzetbe állíthatnák, hogy választania kellene ennek a békének elfogadása vagy visszautasítása között, úgy tulajdonképpen arra a kérdésre adna választ: helyes-e öngyilkosnak lennie, nehogy meghaljon.

3. Szerencsére még nem tartunk ilyen messze. Önök felszólítottak bennünket, hogy tegyük meg észrevételeinket. Ezek közül bátrak voltunk már egynéhányat a békefeltételek átvétele előtt átnyújtani. Meg vagyunk győződve, hogy Önök a már átnyújtott és a jövőben átnyújtandó megjegyzéseinket a viszonyok nehézsége által követelt komolysággal és lelkiismeretességgel fogják áttanulmányozni. Reméljük tehát, hogy meg fogjuk győzni Önöket. Reméljük ezt annál is inkább, mert nem áll szándékunkban sem ma, sem későbbben érzelmeinkkel kérkedni, vagy kizárólag azoknak az érdekeknek

szempontjára helyezkedni, amelyeket feladatunk megvédelmezni. A legjobb akarattal iparkodunk keresni oly álláspontot, amely a kölcsönös megértést lehetővé teszi. És, Uraim! Ezt az álláspontot már megtaláltuk. Ez a nemzetközi igazságosságnak, a népek szabadságának nagy eszméje, amelyet a Szövetséges Hatalmak oly fennen hirdettek, továbbá a béke közös nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója biztosítékainak keresése.

II. Ezeknek az elveknek és érdekeknek szempontjából vizsgáljuk meg a nekünk felajánlott béke feltételeit.

Nem titkolhatjuk el, mindenekelőtt, megütközésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága felett. E megütközés könnyen megmagyarázható.

A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szigorúak. De közülök egyik sem tartalmazott a nemzet életére lényeges oly területi változtatásokat, mint azok, amelyeket velünk elfogadtatni akarnak.

Arról van szó, hogy Magyarország elveszítse területének kétharmad és népességének majdnem kétharmad részét, és hogy a megmaradt Magyarországtól a gazdasági fejlődés majdnem összes feltételei megvonassanak. Mert az ország e szerencsétlen középső része, elszakítva határaitól, meg lenne fosztva szén-, érc- és sóbányáinak legnagyobb részétől, épületfájától, olajától, földgázforrásaitól, munkaerejének jó részétől, alpesi legelőitől, amelyek marhaállományát táplálták; ez a szerencsétlen középső rész, mint mondtam, meg lenne fosztva a gazdasági fejlődés minden forrásától és eszközétől, ugyanakkor, amikor azt kívánják tőle, hogy többet termeljen. Ily nehéz és különös helyzet előtt állva, kérdezzük, hogy a fent említett elvek és érdekek mely szempontja váltotta ki ezt a különös szigorúságot Magyarországgal szemben?

1. Talán az ítékezés ténye lenne ez Magyarországgal szemben?

a) Önök, Uraim, akiket a győzelem a bírói székhez juttatott, önök kimondották egykori ellenségeiknek, a Központi Hatalmaknak bűnösségét, és elhatározták, hogy a háború következményeit a felelősökre hárítják. Legyen így; de akkor, azt hiszem, hogy a fokozat megállapításánál a bűnösség fokával arányban kellene eljárni, és mivel Magyarországot sújtják a legszigorúbb és létét leginkább veszélyeztető feltételekkel, úgy azt lehetne hinni, hogy éppen ő az, aki az összes nemzetek közül a legbűnösebb. Uraim! Anélkül, hogy e kérdés részleteibe bocsátkoznék, hiszen ezt benyújtandó okmányaink fogják megtenni, ki kell jelentenem, hogy ezt az ítéletet nem lehet kimondani olyan nemzet fölött, amely abban a pillanatban, amidőn

a háború kitört, nem bírt teljes függetlenséggel, és legfeljebb csak befolyást gyakorolhatott az Osztrák-Magyar Monarchia ügyeire, és amely nemzet ezt, mint a legutóbb nyilvánosságra hozott okmányok bizonyítják, fel is használta, hogy helytelenítse azokat a lépéseket, amelyeknek a háborút elő kellett idézniök.

b) Nem hiszem továbbá, hogy ítélettel állunk szemben, mert hiszen az ítélet oly eljárást tételez fel, amelyben a felek egyforma körülmények között hallgattatnak meg, és egyformán tudják érveiket érvényre juttatni. Magyarországot azonban mindeddig nem hallgatták meg; lehetetlen tehát, hogy a békefeltételek ítélet jellegével bírjanak.

2. Vagy talán a nemzetközi igazságosság elvének oly alkalmazásáról van szó, amelynek célja a poliglott államalakulatok helyett, amelyek közé Magyarország is tartozik, oly új alakulatokat létrehozni, amelyek igazságosabban oldják meg a területi kérdést a különböző nemzetiségek között, és amelyek hatásosabban biztosítják azok szabadságát? Ha a tényeket tekintem, úgy kénytelen vagyok kételkedni, hogy ez a törekvés eredményezte a kérdés ily módon való megoldását.

a) Mindenekelőtt a Magyarországtól elszakítandó 11 000 000 léleknek 35%-a magyar, amely három és fél milliót jelent akkor is, ha a mi érdekeinkre legkedvezőtlenebb számítást vesszük is alapul. Elszakítanak még a békefeltételek körülbelül egy és egynegyedmillió németet, ami a magyarság százalékszámával együtt az egésznek 45 %-át jelenti. Ezekre nézve a nemzetiségi elv ilyen alkalmazási módja nem előnyt, hanem a szenvedések sorát jelentené. Ha feltesszük tehát-amitől távol állok-, hogy a nemzetiségi elv alkalmazása a fennmaradó 55 %-ra nézve előnyösebb állapotot teremtene, mint a történelmi Magyarországon, még mindig az elszakítandó népesség majdnem felére nézve ez az elv nem vonatkozhatik vagy ha vonatkozik, úgy fordított értelemben. Nézetem szerint pedig, ha elvekről van szó, úgy azokat egyenlő módon kell alkalmazni mindazokra, akiket a szerződés rendelkezései érintenek.

b) Menjünk azonban tovább, és tekintsük a Magyarország romjain megnövekedett államokat. Megállapíthatjuk, hogy faji szempontból csakis éppen úgy, vagy talán még jobban részekre lesznek darabolva, mint az egykori Magyarország.

Nem céлом Önöket, Uraim, kifárasztani azoknak az adatoknak felsorolásával, amelyeket az e kérdésben benyújtandó okmányaink különben is tartalmazni fognak. Addig is azonban, amíg ezeket megismerhetik, ké-

rem Önöket, fogadják el állításaimat, hogy követhessék következtetéseimet, amelyeket levezetni bátor leszek.

Nem látom be, hogy a nemzetiségi elv, a nemzeti egység elve nyerne ez által a feldarabolás által. Egyetlen következménye volna ennek, amelyet bátor leszek megemlíteni anélkül, hogy bárkivel szemben is támadó szándékom lenne. Csak egyszerűen megállapítani kívánom azt a tényt, hogy e következmény a nemzeti hegemoniának átruházása volna oly fajokra, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állanak.

[Következtetésének igazolásául hivatkozik arra, hogy 1. az írni és olvasni tudók arányszáma, 2. a középiskolát végzettek arányszáma a magyarságnál messze túlhaladja a románokét és szerbekét – a nemzeti hegemoniát a békefeltételek tehát egy alacsonyabb kulturális fokon álló nemzetiségre akarják átruházni. Hogy ennek megvalósítása az emberiség nagy kulturális érdekei szempontjából mennyire káros lenne, azt a fegyverszünet óta tartó megszállás is bizonyítja: a kulturális értékeknek egész sora hullott máris össze: megszűnt két egyetem, nagy területeken elnémult a népoktatás.]

Uraim! Azt hiszem, hogy az emberiség nagy érdekei szempontjából nem lehet sem közömbösen, se meglegedettséggel szemlélni azt a körülményt, hogy a nemzeti hegemonia oly fajokra száll át, amelyek ha a legjobb reménységgel kecsegtetnek is a jövőre nézve, de ma még a kultúra alacsony fokán állanak.

Láttuk már, hogy a szigor, amellyel Magyarországot sújtják, nem eredhet az ítélkezés tényéből.

Láttuk, hogy a nemzetiségi elv sem nyerne ezáltal semmit.

3. Talán akkor oly szándékkal állunk szemben, amely a népek szabadságának eszméjét követi?

a) Úgy látszik, hogy ennek a szándéknak kiindulópontja az a feltevés, amely szerint Magyarország idegen nyelvű lakosai szívesebben tartoznának oly államhoz, amelyben az államfenntartó elemet fajrokonai alkotják, mint Magyarországhoz, ahol a magyar hegemonia érvényesül.

Ez azonban csak feltevés; és ha a feltevések útjára léptünk, úgy bátor vagyok megjegyezni, hogy e feltevés fordított értelemben alkalmazható arra 45 % magyarra és németre, akik most egy új államhoz csatoltnak, és kikről feltehető, hogy szívesebben maradnának a magyar állam polgárai. Ez az okoskodás nem jelentene mást, mint hogy az előnyöket a másik oldalra helyezzük. De miért induljunk ki sejtésekből, és miért helyezked-

jünk feltevésekre, amikor a valóság megállapítására rendelkezésünkre áll az eszköz, egyszerű, de egyetlen eszköz, amelynek alkalmazását hangosan követeljük, hogy e kérdésben tisztán lássunk. És ez az eszköz a népszavazás.

b) Hivatkozik Wilson elvére, a népek önrendelkezési jogára, sürgeti a népszavazást, mert a békejavaslat ügyében a nemzetgyűlésen csak a megcsonkított haza polgárai nyilatkozhatnak; felveti a kérdést, hogy ellenfeleinknek a népszavazás gondolatától való idegenkedése nem a mi igazunk mellett szól-e?

c) Végül kétségét fejezi ki afölött, hogy a nemzeti kisebbségek jogai hatóságokban lesznek biztosítva az új államok területén, mint a régi Magyarországon, és a kétség alapos voltát okmányokkal erősíti, amelyek a megszállott Erdély magyarságának panaszait foglalják szöbe.]

4. Sorra vettem, Uraim, az elveket, amelyek a békefeltételek megállapításánál számba jöhetnek, és megállapíthatom, hogy nem tudtam a nemzetközi igazságosság, a nemzetiségi és a népek szabadsága elvének oly alkalmazását megtalálni, amely a nekünk felajánlott béke indítóokait kellőleg megvilágította volna. Talán a fejtegetéseim bevezetésében már említett érdekek, a béke nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója sugallták őket?

Uraim! A magyar probléma az általános problémának nem oly kis része, mint azt a statisztika nyers számaiból következtetni lehetne.

a) Ez a terület, amely Magyarországot alkotja, és amely jogilag ma is Magyarország, századokon át rendkívül fontos szerepet játszott Európában, különösen Közép-Európában a béke és a biztonságfenntartása tekintetében. A magyar honfoglalást és a magyaroknak a keresztény hitre való áttérését megelőző évszázadokban hiányzott is a nyugalom és a biztonság. Közép-Európa a legkülönbözőbb barbár népek támadásainak volt kitéve. A biztonság csak attól a pillanattól fogva állt fenn, amikor a magyar védővonal kialakult. Az állandóság és a béke általános szempontjaiból rendkívül fontos, hogy a zavarok kelet-európai főfészke ne nyerjen tért, és ne terjeszkedjék ki Európa szívéig. A történelmi fejlődésnek azonban gátat vetett a Balkán-félsziget, a török hódítás, és így az egyensúly ott nem állott helyre. Adja az Ég, hogy ez mielőbb bekövetkezzen. De ma rendkívül fontos, hogy e zavarok, amelyek Európa békéjét oly sokszor háborították meg, és amelyek bennünket már több ízben a háború küszöbére sodortak, onnan ne terjedhessenek tovább.

b) A történelmi Magyarország töltötte be azt a feladatot, hogy oly államot tartva fenn, amelyben egyensúly és biztonság uralkodott, megvédte Európát a keletről fenyegető közvetlen veszedelmek elől. Ezt a hivatását tíz századon át töltötte be, és erre egyedül organikus egysége tekintetében. Idézem a nagy francia geografusnak, Reclus Elisének szavait, amelyek szerint ez az ország oly tökéletes földrajzi egység, amely Európában egyedül áll. Folyóik és völgyeik rendszere, amelyek a határokról kiindulva a közép-pont felé törekszenek, oly egységet alkotnak, amely csak egységes hatalom által kormányozható. Részének gazdasági függése szintén a legteljesebb, miután a közép hatalmas gazdasági üzemet alkot, a szélek tartalmazzák pedig mindazt az anyagot, amire a gazdasági fejlődés szempontjából szükség van.

c) Magyarország az organikus egység minden feltételével rendelkezik, egyet kivéve, és ez a faji egység. De azokaz államok, amelyeket a békeszerződés értelmében Magyarország romjain építenének fel, szintén nem rendelkeznének a faji egységgel. Az anyanyelv egysége hiányzott egyedül Magyarországon az egység feltételei közül, és hozzáteszem, hogy az alakítandó új államok az egység egyetlen alapelvével sem fognak bírni. Az alakítandó új államok átvágnák a földrajz természetes határait, megakadályoznák a hasznos belső vándorlást, amely a munkást kedvezőbb munkaalkalmak felé irányítja; megszakítanak a tradíció fonalait, amelyek a századokon át együtt élőket közös mentalitásban egyesítették, akik ugyanazon eseményeket, ugyanazt a dicsőséget, fejlődést és ugyanazokat a szenvedéseket élték át. Jogosult-e a félelmünk tehát, hogy itt az állandóságnak kipróbált oszlopa helyett a nyugtalanságnak újabb fészkei fognak keletkezni? Nem szabad magunkat illúziókban ringatnunk. Ezeket az új alakulatokat az irredentizmus aknázná alá, sokkal veszedelmesebb formában, mint azt Magyarországon egyesek fölfedezni vélték. Ez a mozgalom, ha létezett is Magyarországon a műveltebb osztály egy részénél, a nép nagy tömegeit sohasem hatotta át. Az új alakulatokat azonban oly nemzetek irredentizmusa aknázná alá, amelyek nemcsak idegen hatalom uralmát éreznék, de az övéknél alacsonyabb kultúrájú nemzet hegemoniáját is.

II. 1. Mindezekkel a teóriákkal szemben Önök felhozhatják mint döntő tényezőt a győzelmet és a győzők jogait. Elismerjük ezeket, Uraim. Elég reá-lisan gondolkozunk politikai kérdésekben, hogy ezzel a tényezővel kellőképpen számoljunk. Ismerjük tartozásunkat a győzelemmel szemben. Készek

vagyunk vereségünk váltságdíját megfizetni. De ez lenne az újjáépítésnek egyedüli elve? Az erőszak volna az egyedüli alapja az építésnek? Az anyagi erőszak lenne az egyedüli fenntartó eleme annak a konstrukciónak, mely összeomlóban van, mielőtt az építés befejeződött volna? Európa jövője igen szomorú lesz ebben az esetben. Nem hisszük, Uraim, hogy a győztes hatalmaknak ez volna a mentalitása; ezeket az elveket nem találjuk meg azokban a nyilatkozatokban, amelyekben Önök megállapították azokat az eszméket, amelyeknek győzelméért harcoltak, és amelyekben megjelölték a háború céljait.

2. Ismétlem, nem hisszük, hogy ez volna a győzelmes nagy nemzetek mentalitása. Ne vegyék rossznéven, hogy a most győzelmes Franciaországon, Anglián és Olaszországon túl meglássam a körvonalait annak a másik Franciaországnak, amely mindig a nagylelkű törekvéseknek előőrse és a nagy eszméknek szócsöve volt, annak a másik Angliának, a politikai szabadságok szülőanyjának, és annak az Olaszországnak, amely a reneszánsznak, a művészeteknek és a szellemi fejlődésnek bölcsője volt. És ha duzzogás nélkül ismerem el a győzőjogát, úgy azzal a másik Franciaországgal, Angliával és Olaszországgal szemben egész másképp érzek; hálával hajlok meg előttük és szívesen fogadom el őket mestereinkül és nevelőinkül. Engedjék meg, Uraim, hogy azt tanácsoljam: ne veszélyeztessék örökségüknek ezt a legjobb részét, ezt az erkölcsi fölényt, amelyre Önöknek joguk van, az erőszak fegyverének alkalmazásával, amely ma az Önök kezében van, de amelyet holnap más ragadhat meg, míg amaz megmarad.

3. Bízva ezeknek az eszméknek erejében, a bennünket környező minden nehézség, minden rosszakarat és minden akadály dacára, amelyeket utunkon felhalmozni iparkodnak, bizalommal lépünk arra az útra, amely végül megnyílt előttünk, hogy részt vehessünk a béke munkájában; és tesszük ezt a legteljesebb jóhiszeműséggel. Bízunk azoknak az eszméknek őszinteségében, amelyeket Önök kijelentettek. Jogtalanság volna Önökkel szemben másképpen gondolkoznunk; bízunk az erkölcsi tényezők erejében, amelyekkel ügyünket azonosítjuk, és kívánom Önöknek, Uraim, hogy a győztes fegyvereknek dicsőségét szárnyalja túl a béke megteremtésének dicsősége, amellyel Önök az egész emberiséget megajándékozzák.

1920. január 16.

(Közli: Dr. Alszeghy Zsolt- Dr. Sík Sándor: *Retorika a gimnázium, reál-gimnázium és reáliskola V. osztálya számára*. Budapest, 1928)

5. Ravasz László: Ismeret és élet

János 17,3. Az pedig az örökélet, hogy megismerjenek téged, az egyedül igaz Istent, és akit elküldtél, a Jézus Krisztust.

Nem álmodtátok-e gyermekkorotokban, hogy hirtelen felröppentetek s egyre magasabbra szálltok. Elhagytátok a ház eresztét, lábatok megérintette a szelemenfát, sőt már a templom oromfalához közeledtek. Egy szárnyütés és elsuhanok a torony ablakánál, látjátok, amint benn gubbasztanak a harangok, mint valami elnémult madarak; a következő szárnyütésnél kezetek megérinti gyermekvilágotok tetőpontját, a torony csillagát. Milyen fényes, milyen forró, milyen csudálatos.

A felolvasott igében így szállunk a világ legfölségebb templomának, a jánosi teológiának toronycsillagáig, kezünkkel megérintjük a mindenség tetőpontját, egy csillagot, egy ikercsillagot; a neve: ismeret és élet. Két dolog foglaltatik benne, az ismeret élet és az élet ismeret.

I.

Az ismeret élet. Azt hiszem, világos tétel az, hogy a növénynek a virágzás és a gyümölcsözés: élet. Világos az is, hogy a szerelem és a szaporodás élet. Mind a kettő azt jelenti, hogy a növénynek élete virágzáson és gyümölcsözésen át valósul meg, az állat élete a szerelmen és a párosodáson. Így jelenti az igazságot ez a tétel a szellemre nézve: az ismeret az élet. A szellem az a valami, amelyik az ismerésben és az ismeretben él. Az ő virágzása: ismeret. Az ő gyümölcse ismeret, az ő szerelme, szaporasága, párosodása mind ismeret. Éppen ismeret. Nem ítélet, okoskodás, nem tapasztalás, nem képzelés, mind ez csak eszköze és módszere a szellem alaptevékenységének, az ismeretnek. Az ismerés ennél fogva szakadatlan felfedezés. Végláthatatlan és csodálatos teremtés, és e munkában magának a szellemnek kifejlődése, elhatalmasodása, világtérítő győzedelme. Az ismeretelmélet sok mindenféle tévelygésen, találgatáson és homályos sejtelmen ment át. De két alapvető igazságot sohasem tudott megmásítani vagy elfelejteni. Az egyik az, hogy az ismerő szellem hozzánő ahhoz, amit megismer, a másik, hogy amit megismerek, az az én életemnek része lesz. Ezt sejtette meg az ószövetségi képzelet, amikor a testi közösséget ismeretnek nevezte. És erről beszél a világ minden bölcslője, ilyen vagy olyan értelemben, midőn arról szól, hogy az ismerésben az ismerő alany és tárgy között elszakíthatatlan életközösség támad.

Mindez még világosabbá válik, hogyha az Isten ismeretéről beszélünk. Először is lehetetlen volna Istent megismerni, ha Ő nem akarná magát megismertetni. A kijelentés a megismerhető Isten, Isten úgy, amint a miénk lehet, amint mi az övé lehetünk. Nem lehet Istent megismerni, ha nincs bennünk valami velünk született, nem tőlünk származó, egy teremtő kéz által belénk oltott képesség, *sensus divinitatis*. „Vare das Auge nicht sonnenhaft, wie könnt's die Sonne erblicken?“, ha nem volna a szemben valami elrejtett világosság, *sensus lucis*, hiába égne az űrben a nap, megégethetne, de vaksötétségünket el nem űzhetné.

De még tovább is mehetünk. Istent nem lehet megismerni úgy, mint fogalmat, mint végokot vagy egyetemes célt. Nem lehet erőnek vagy észnek nevezni. Istent csak mint személyt lehet megismerni az Ő kijelentése alapján. Ez azt jelenti, hogy Istent mint Atyát, mint Fiút és mint Szentlelket kell megismerni, mert máskülönben a róla való ismeretünk csonka, fogyatékos és hamis.

Azonban Istent mint Atyát, vagyis mint teremtőt és gondviselő Istent csak a Jézus Krisztusban ismerhetem meg. A megváltó Isten ismerete nélkül az Atyáról való ismeretem torz és üres. De a megváltó Istent nem ismerhetem meg addig, amíg nem látom meg az én nagy nyomorúságom. Nem kiáltok fel amiatt, hogy ki szabadít meg engem a halálnak eme testéből? Meg kell éreznem Krisztus segedelmét, aki érettem adta magát, hogy engem ama nagy örökség birtokába helyezzen, amelyet öröktől fogva szerzett az Ő kiválasztottjainak.

De a megváltó Isten ismeretére csak a Szentlélek ismerete által juthatok el. Ő gyűjtja fel szemem előtt a világosságot, hogy meglássam az én Üdvözítőmet. Ő éleszti bennem a hitet, amellyel elfogadom a felém nyújtott kegyelmet. Ő teremt újjá engem, nevel ez új életemben, s naponként elpecsétli bennem mindazt, amit nekem ígér, amit általa reménységben már bírok. Már e földi életben egyre több és egyre mélyebb igazságra vezet el, s bizonyossá tesz afelől, hogy amit itt lenn tükör és homályos beszéd által láthatok, azt odafenn szemtől szembe fogom látni. Az ismeret: élet.

II.

És az élet ismeret. Ha azt kérdezzük, mi a lét értelme és célja, mi végre teremtettünk, egyszerűen miért élünk, nem lehet ennél nagyobbat mondani, mint hogy megismerjük az igaz Istent. Ez az ismeret a legnagyobb öröm,

mert benne megtapasztaljuk azt az örök szerelmet, amely látott és szeretett; ujjongunk a kegyelem roppant gazdagsága felett, amely éppen minket, éppen ilyen méltatlan és nyomorult teremteseket ragadott ki, és tett az 0 öröksége részesévé. Ez az ismeret a legáradózóbb hála, mert mindig új és szinte elképzelhetetlen bizonyosságát mutatja annak, hogy milyen jó az Úr. Mindenkiel jó, de legjobb velem. Ez a legmagasabb rendű szépségnek a tapasztalása, mert van-e fönségebb valami, mint a benne uralkodó béke? Lehet-e nagyszerűbb zene, mint az 0 összhangja? Hatalmasabb művészi alkotás, mint az 0 világteremtése? Termékenyebb ihletés, mint az 0 felhevítő biztatása? Ez az ismeret juttat minket magának az igazságnak a birtokába. E világon lehet minden látszat, köd, hazugság, de egy valóság van: az élő és örökkévaló Isten. E világon lehet minden változó, viszonylagos, hamis vagy megtévesztő. 0 az örök igazság, ki soha meg nem változik, kiben nincs látszatnak árnyéka vagy viszonylagosságnak köde. Ha mindezeket a szálatkat összefogom, azt mondhatom, Isten igaz ismeretének érzelmi csapadéka az üdv, amely a hála, az öröm, a szeretet, a beteljesedés érzéseiből tevődik össze s a Heidelbergi Káté egyszerű nyelvén örökké tartó boldogságnak neveztetik.

De Isten igaz ismerete a legteljesebb aktivitás is. E földön szolgálat és áldozat. A háladatosság nagyszertartásában Isten dicsőségére elégetett élet. Oda-fenn pedig Isten olyan dicsérete és magasztalása, amely idvezült lényünket mérhetetlen tevékenységgé fokozza, s Isten világának olyan tevékeny részesevé teszi, amilyen részese az elkialtott hangnak a visszatérő visszhang, az elsugárzott napnak a tükörből visszaverődött fény.

Az utolsó megfigyelés az, hogy Isten ismerete keresztyén életünkkel már e földön egyre növekedik, növekedésével életünk egyre főbb elemévé válik, míg az örökkévalóságban teljessé lesz, és idvezült állapotunk mindent betöltő tartalmává és természetévé válik. „Az pedig az örökélet, hogy megismerjük Istent, az egyedül igaz Istent és akit elküldött, a Jézus Krisztust.”

Tehát az örök élet sem egyéb, mint ismeret: Istennek ismerete.

Ez a négy év, amelyet itt töltötök, az egyedül igaz Isten ismeretének van szánva. Ez a legfőbb célja, közös vállalkozása s egész programja. Amint előrementek benne, aszerint nő, terjed, ágazik és bomlik ki belőletek az örökkévaló élet. S csak addig nő az ismeret, amíg nő bennetek az élet. Látjátok ugye, hogy nektek is, anyaszentegyházunknak is, Istennek is legfőbb ügy, hogy ez az ismeret előremenjen.

A sokratesi világgépjeligéjét nem felejtí az emberiség: ismerd meg magadat. Fölötte áll a krisztusi világgép címerszava: ismerd meg Istent.

Honnan ismerem meg?

Ismerd meg Krisztust.

(Ravasz László: Legyen világosság. 1. kötet. 1938)

6. Ravasz László: Elmúlik, megmarad

János 2,17. És a világ elmúlik, és annak kívánsága az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké.

A felolvasott Igében különös ellentét feszül, mint egy zenedarabban. Az egyiket ez a szó fejezi ki: elmúlik, a másikat ez: megmarad. Az elmúlás motívuma egybefut mindannál, ami gyász, ami fájdalom és panasz; örvénylő mélységének peremén szinte tántorogva állunk. A másik motívumban hal-kan, biztatóan az egyetlenegy vigasztalás szava szólít nevünkön, és emeli tekintetünket az ég felé. Arról van szó, hogy a vigasztalás és örök élet ígéje diadalmas fináléban túlharsogja a bánat leigázott, kiengesztelődött hangtí-tánjait.

Aki Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké. Ha tisztán filozófiai fejtegetést mondanék, azt állítanám, hogy az Íge esztétikai szempontból is igaz. Minden művészet titka az, hogy Isten a világba eleve elrendelt és biztosított olyan valóságos szépségeket, amelyeket a művész ihletett pillanatában csodálatosan megtalál. A nyelv muzsikájában és logikájában el-rejtve szunnyadozik egy csomó költemény, amelyet csodálatosan elmond egy olyan ember, aki rátalál az eleve megmintázott gondolatokra. A zengő mindenségben melódiák alszanak, amelyet felébreszt és hangszerez egy ihletett zeneköltő. Sorsban, emberi arcban, jellemben, ezeknek egymáshoz való viszonyulásában benne van az emberábrázolásnak az a lehetősége, amit a nagy színművész egyszerűen önmagára vesz, magával tölt ki, és önmagán sugároztat keresztül. Mikor minden erejét összeszedve, egész egyéniségét, belső emberi gyökerétől külső megjelenéséig átalakítja, hogy ábrázoljon, tolmácsoljon, újratehermentsen: teste-lelke instrumentumával azokat az eleve biztosított műformákat találja meg és fejezi ki, amelyeket Isten úgy számított bele a világba és úgy felejtett benne annak törmelé-ke között, mint a kristályt vagy az aranyat a kőzetek roppant tömegében.

Művész az, aki akarja, és nemhiába akarja az isten-látta és Isten-szerzette szépségeket.

S amit a színművésztől mondtam, értem e percben Góthné Kertész El-lára is. Ebben látom a színész műalkotásának a maradandóságát is. Elmúlik az arc, amelyen a lélekjátszott, elmúlik a test, amelyen a jellem és sors sugár-zott át, elvész a hang, amelyből kizengett az igazság és az élet, de az alkotás maga örökkévaló; nem árt neki az, hogy elfeledik, nem változtat rajta, ha újra felfedezik; időn felül áll az eszmék világában.

De ez csak emberi bölcsesség. Sokkal mélyebb az Ígének másik és zavar-talan jelentése, amelyik az Isten akaratának a cselekvését erkölcsre, jellem-re, lelki minőségre vonatkoztatja, és erről állítja, hogy megmarad örökké. Mi lehet közvetlenebbül Isten akarata, mint a jóság? Mi lehet a nőnek ma-gasabb rendeltetése, mint az, hogy szeressen és boldoggá tegyen reá bízott lelkeket?

Egy ország tudta, milyen tiszta, milyen szép a Ti házaseletetek, s aki rá-tok nézett, belső derűt érzett, mint ahogy mindig szoktunk érezni, mikor egymás kezét fogó szerelmespárt látunk. Tégy engem mint egy pecsétet szí-vedre, mondja az Énekek Énekében a szerelmes az ő vőlegényének. Ez a két léleknek olyan egyesülése, mint ahogy egyik arc úgy nyomódik a másik szív-re, mint a pecsétgyűrű képe a forró viaszra. El nem törölhető onnan, csak ha porrá törik a pecsét. Mindig, sőt egyre tisztábban és egyre mélyebben veszi fel a kedves arcnak, a kedves társnak képét a másiknak a szíve. Vonásainak, jelentéseinek szolgálatában találja meg önmaga rendeltetését. Így tették pecsétül egymást a ti szívetekre.

Elmúlik a világ és annak kívánsága, zúgja ma egy összeomlott világ-nak dallama. Az itt maradt fél úgy érzi magát, mint egy kapufélfa, amely-nek párja váratlanul kidőlt. Mit tartsa ő egyedül a galambdúcot, az élet és a boldogság fehér madarainak fészket? Olyannak érzi magát, mintahím-zés, amelyből kitepték a jelentés, az értelem aranyszálait. Mint a foglal-at, amelyből kivesszett az ékkő. Elmúlik a világ és annak kívánsága is, la-mentál a mulandóságjajgatása, de vele szemben egyre erősödik a szeretet dicsérete: „A szeretet hosszútűró, kegyes, nem irigykedik, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt, nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal, mindent felfedez, mindent hiszen, mindent re-mél, mindent eltűr. A szeretet soha el nem fogy.” Aki olyan maradék nélkül is teljesen tudott hitvestársává lenni, benne élni mindenestől a másikban,

nem lesz kevésbé a másiké, ha egy új lakásba ment át; aki annyira áldássá tudott változni, semmivel sem lesz gyengébb, hogyha innen az örökkévalóságba költözött.

A legnagyobb vigasztalást azonban az Ígének misztikus értelme adja. Isten akaratát cselekedni azt jelenti: igent és áment mondani arra, amit Ő akar. Pártjára állani Istennek még önnön szívünkkel szemben is. Boldogan fogadni tőle minden ajándékot s a porban is áldani nevét, amikor próbál, büntetés megaláz. Nem perlekedni vele, vallani azt, hogy „az Ő gondolatai nem a mi gondolatunk”. Áldani azt a kezet, amely ajándékoz, azt a kezet, amelyik megfoszt, mert sohasem tudjuk, melyik a gazdagabb, melyik a jóságosabb kéz, mikor mind a kettő Istennek a keze. Egyszóval jelenti ez az Íge az Istennel való életközösségnek azt a fokát, amelyben az Ő élete a mi életünk és a mi életünk az Ő élete. Ezt a kapcsolatot sehol másutt és sehogyan másképpen helyreállítani nem lehet, mint a Jézus Krisztusban, aki azért jött, halt meg és támadott fel, hogy Isten bennünk éljen és mi Istenben éljünk.

Azt jelenti ez a törvény és ez az Íge, hogy kedveseinkkel már e földi életben Krisztushoz meneküljünk, Őbenne kössük meg szövetségünket. Oda vigyük örömünket és fájdalmunkat, kérdéseinket és feleleteinket, s vele kezdjük el az örök életet. Elmúlik a világ és annak kívánsága. Nincs senki, akit egykor itt ne hagynál, vagy aki egykor itt ne hagyna téged; nincs senki, akitől el ne szakadnál, akkor is, ha egyszerre haltok meg. Nincs semmi ebből a világból, amit itt ne hagynál, dicsőséged, szépséged, élet után való lihegésed mind-mind elmúlik és elhagy téged, de Jézus Krisztus tegnap és ma is örökké ugyanaz. Isten hiánytalanul megmarad, és az Ő akaratát és dicsősége éppen úgy teljesebbé válik minden elmúlásnál, mint minden születésnél.

Azért ismerd meg ezt az akaratot, és teljesítsd ezt az akaratot. Hittel lehet megismerni és engedelmességgel lehet szolgálni. Summája a boldog ismeret és örök szeretet. Minden mi mulandó, csak kép és hasonlat, amelynek értelme és tartalma az örökkévalóságban derül ki. A szeretet ott lesz igazán szeretetté, a közösség ott lesz igazán egy lélekké, s az elveszített boldogság gyöngyszemeit ezerszerre nagyobb értékkel föltaláljuk a dicsőség koronájában.

1936

(Ravasz László: Legyen világosság. 2. kötet, 1938)

7. Scheiber Sándor:

Millió halott hever bennem, és minden halott én vagyok

Huszonkilenc éve annak, hogy a Síp utcai épületben két Gestapo-tiszt és egy civil jelent mega megszálló német hadsereg képviselőjében, és biztosította a magyar zsidóság vezetőit arról, hogy „zsidó volta miatt senkit sem ér bánódás”. Abban a korban, amelyben az emberi szó elvesztette hitelét, ez az ígéret hatszáz ezer magyar zsidó halálát pecsételte meg.

Egy kicsiny vidéki gyülekezet legapróbb gyermeke néhány hónapra rá a vagonban egy gyűszűnyi vízért könnyörgött: „Scharfer néni, ha egy ilyen pici vizet kapnék – s a körmérem mutatott –, az életben sosem lennék többé rossz.” A gázkamra előterében egy anya papírra vetette utolsó üzenetét: „Sír a gyerekünk, nem akar meghalni.” Egy férfi ugyanakkor azt írta lágernaplójába – akaratlanul is a keresztes háborúk liturgiai költőjének panaszára felejtkezve: „Talán kőből vagyok, talán sohasem volt anyám? Istenem, nem tudnál magad büntetni, ahelyett, hogy gyilkosok kezére adsz?”

Visszajára fordult a latin szólás: „Plus invenies in silvis, quam in libris” – „Több szépség van az erdőben, mint a könyvekben”.

A természet most maga vállalkozott az emberölésre. Nem gyönyörködünk többé a sziklákban, mert támadókat sejtünk mögöttük. Viszolygunk az erdőktől, mert onnan lőttek reánk. A nap azért süt, hogy izzadjunk; az eső azért esik, hogy sárban vánszorogjunk; a hold csak arra jó, hogy a menekülő útját szegje.

Beteljesült a középkori pájtán borzalmas látomása:

„Szülők csókolgatják gyermekeik porát.”

A templomok istállókká lettek; az iskolák kaszárnyákká; a zsidó tudomány fellegvára toloncházzá; a temetői termek raktárokká.

Csalódtunk embertársainkban, önmagunkban, csalódtunk Istenben. Egy mártírhalt fiatal író így szólaltatta meg nemzedéke kiábrándulását: „Mit tettem én? Szeretni akartam azokat, akik engem csak gyűlölni tudtak.”

Hányszor cserélődik ki az ember?

Minden ráhatás, minden kényszer, minden esemény, minden törekvés és minden véletlen cserél valamit rajta.

Hányszor cserélődtünk ki, akik itt vagyunk, bizonytalan, esendő emberek?

Múlt és jövő találkozásán, emlékeink és reményeink szembesítésekor, e megejtő évfordulón a Sors nagy kérdéseire keresünk választ. Elhoztuk ide vágyaink tört játékszereit. Ha valaki tanácstalanul áll a világon, ha senki meg nem érti, senki meg nem hallgatja, egy fal bizonyosan akad, amely – ha zokog – vele sír, s a panaszát visszhangozza.

Így szólította meg egykor Ezékiel próféta Juda hegyeit, így Momper flamand festő az emberszabású sziklát.

Az újhéber költészet klasszikusa is a hegyekbe menekül, a teremtés tanúival kíván beszélni:

*Megdobban a szívem, megbuggyan a szám:
Béke veled, erdő s szikla-tanyám!
Ott forr öletekben Erő, Hatalom,
Forr s messze határba zúdul szilajon,
Hullatva az élet titkát s világra,
Borítani mindent tavaszba, virágba, –
Testvér, a hatalmad, erőd nekem add,
Csitítanom éhes vágyaimat,
Kiinni fenékig a bú óceánját,
Pörögnöm a vágyak szikrás viharán át,
Ízlelnem erőtök ittas gyönyörét,
S égi csodák közt pillantani szét.*

Három hegy felé mutatok, szimbólumul és tanúságért.

1. A San Marino sziklacsúcsán áll egy torony. Ide nem merészkedik senki sem. Fél az egyedüllétől, fél a magányosságtól.

Borzasztó, ha valaki társtalan. A Biblia első tévedésének beismerése: Nem jó. Hiba volt, hogy az ember egyedül maradt. Mintha lakatlan szigeten élne, s körötte zúg, tombol, üvölt a tenger. S nem látná a túlsó partot.

Az életet nem prózában írták. Szigorú mértéke van, mint a klasszikus soroknak, szabályai és törvényei. A vers meghallgatásra vár, különben alkotója vak koldus, ki a köveknek énekel.

*Háborús tűzben, pernyében, lángban Vérözönt zajongó tenger.
Meggyújtom apró kis lámpásomat S keresem, hol van az Ember.
Társakra vágyódunk! Testvéreket keresünk!*

2. Szináj a legalacsonyabb Izrael valamennyi hegye között. Gressmann, a nagy vallástörténész szerint: „Mégis magasabb, mint a Bábel tornya.” Mérhetetlen bűn volt a toronyépítés, mert következménye az emberisé-

get megosztó nyelvzavar. Ezért nem érti ember az embert. Nép a népet. Ezért nem tudunk eszmét és véleményt cserélni. Ezért beszélnek helyettük a fegyverek.

Egyszer majd vádolni fogja Istent a világ valamennyi nyelve Babelért: a vérontásért, a rombolásért, a páratlan tragédiáért.

Szináj kristályszavakkal mindenkire szól, aki teremtett lény a földön. Bárki megértheti:

Az életnél, ó, van-e szebb?

Azt mondom én: ne öljetek!

Ne öljetek!

A harmadik hegyet korunk örülete és bűne emelte.

Egy hegyet láttam én, egy nagy hegyet,

magasabb volt a Mont Blancnál és szentebb Sinájnál.

Egy hegyet láttam, egy nagy hegyet Zsidó cipőkből Majdanekben.

És csoda történt: a cipők ezrei párosával sorba álltak, és elindultak; tipegtek és vánszorogtak, nagy és kicsi és az egész cipősereg masírozva megszólalt: „Cipők vagyunk csak, de utolsó tanúi fiatalnak és öregnek. Bőrből vagyunk, nem húsból és vérből, ezért menekültünk meg a pokol tüzétől. Egy nép utolsó öröksége, amelyet itt hagyott.”

Halljátok, akik nem akartok hallani!

Megyünk, mi az élet holt visszhangja, és nem hagyunk nyugtot soha, és megyünk és megyünk és megyünk tova.

Ki a bűnös? Hol a bűn?

Az emberi szervezetben millió és millió egységes sejt között hirtelen megőrül egy. Nem tudni az okát. De a sejt nő, mint óriás a törpék között. És körülötte sorjában megvadul a többi, és azok is szaporodni kezdenek. Nemcsak az emberi testben történik ilyesmi, hanem a társadalmak, a népek életében is. Millió és millió sejt között akad egy örült. És az áttétel gyors. Őrizkedjetek, mert veszély leselkedik szüntelen az emberre, az emberiségre. Vigyázzatok!

És vigyázz reánk Te is, történelem Atyja, hogy ne zúduljon le újból a vérözön. Elég volt az áldozatokból, még ha koporsójukat a hősiesség és bátorság aranyérme díszíti is.

Ha egy tefillin leesik, a hívő lélek lehajol, felemeli és megcsókolja. A legenda szerint a zsidóság tefillin Isten homlokán. Emelj fel hát Bennünket, és ne engedj el többé soha.

Őrizd népedet szerte a világon, öreget és fiatal, aggot és gyereket, közelben és távolban.

(*Scheiber Sándor Könyve. Válogatott beszédek.* Budapest, 1994, Múlt és Jövő Kiadó)

8. Orbán Viktor beszéde Nagy Imre temetésén

Polgártársak!

Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak: ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megvalósításáért küzdenek, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akarásával; akik hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket, és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlenek.

Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége körünkbeli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót. Mind a mai napig 1956 volt az utolsó esély arra, hogy nemzetünk, a nyugati fejlődés útjára lépve, gazdasági jólétet teremtsen. A ma vállunkra nehezedő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat, és visszakényszerítettek bennünket abba az ázsiai zsákutcába, amelyből most újra megpróbálunk kiutat találni. Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja, hány évünk is ott fekszik.

Barátaim!

Mi, fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára. Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár nekik köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és a szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyvereik súlyánál fogva megtehetné – nem lép fel a Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez, Li Pengéhez vagy Rákosiéhoz hasonló módszerekkel.

Polgártársak!

Ma harminchárom évvel a magyar forradalom és harmincegy évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az 56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy aláesse magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől 56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. Ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak akkor, beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.

Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s keretlegényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciós perekben íteltette halálra ártatlanok százait, köztük saját elvtársait. Mi nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéreteivel, nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Csak ezen a módon kerülhetjük el az újabb koporsókat, a maihoz hasonló megkéssett temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József a magyar függetlenségért és szabadságért adták életüket. Azok a magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek: meghajtják fejüket emlékeitek előtt.

Nyugodjatok békében!

1989. június 16.

(Közli: Kéry László; Orbán Viktor. Budapest, 1994, Századvég Kiadó)

Felhasznált irodalom

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: Retorika. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963-389-466-2

A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1984. ISBN 963-05-40-33-9

Antalné dr. Szabó Ágnes – dr. Raátz Judot: Magyar nyelv és kommunikáció. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. Budapest, 2011. ISBN 978-963-19-6959-7

Arisztotelész: Retorika. Telosz Kiadó, Budapest, 1999. ISBN 963-8458-16-X

Bencédy József – Fábíán Pál – Rács Endre – Velcsov Mártonné: A mai magyar nyelv. Egyetemi tankönyv. 5. kiadás. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest. 1985. ISBN 963-17-8753-2

Bencédy József: Retorika. Gyakorlati útmutató. Tinta Könyvkiadó. Budapest, 2008. ISBN 978-963-7094-80-4

Dr. Fekete Károly: Retorika. (A Debreceni Református Theologiai Akadémia Gyakorlati Theologiai Tanszékének tanulmányi füzetei 4. szám). Debreceni Református Theologiai Akadémia Gyakorlati Theologiai Tanszéke, Debrecen, 1994. ISSN 230-385-X

Fischer Sándor: A beszéd művészete. Gondolat Könyvkiadó, Budapest. 1966.

Kozma Zsolt: A kommunikáció mint gyakorlati teológiai kérdés. In: Kozma Zsolt: Hagyomány és minőség. Tanulmánykötet. A Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontja, Kolozsvár. 2002. 190–208. p. ISBN 973-85509-6-3

Montágh Imre: Tiszta beszéd. Holnap Kiadó, Budapest, 2012. ISBN: 978-963-3469-88-0

Quintilianus Marcus Fabius: Szónoklattan. Kalligram, Pozsony. 2008. ISBN 978-80-7149-961-9

Temesi Mihály – Rónai Béla: A leíró magyar nyelvtan alapjai. (Kézirat, 7. változatlan utánnyomás). Tankönyvkiadó, Budapest, 1980.

Wacha Imre: A retorika vázlata. (Kéziratként). Politikai főiskola Pedagógiai Tanszék, Budapest, 1989.

Univerzita J. Selyeho
Fakulta reformovanej teológie
Bratislavská cesta 3322
SK – 945 01 Komárno
www.ujs.sk

ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
Retorika és stílisztika – 1.
Retorikai és stílisztikai alapismeretek

Első kiadás

Terjedelem: 10,38 szerzői ív
Nyomta: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice
Példányszám: 100

Kiadta: Selye János Egyetem, Komárom, 2015

ThDr. Somogyi Alfréd, PhD
Retorika a štýlistika – 1.
Základné vedomosti o retorike a o štýlistike

Prvé vydanie

Rozsah: 10,38 AH
Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o. Košice
Počet výtlačkov: 100

Vydal: Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2015

ISBN 978-80-8122-125-5